

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

МУСИҚА ТАЪЛИМИ

**Олий таълимда муסיқа таълим
фанларини ўқитиш методикаси**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ТОШКЕНТ-2019

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**“МУСИҚА ТАЪЛИМИ”
йўналиши**

**“ОЛИЙ ТАЪЛИМДА МУСИҚА
ТАЪЛИМИ ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ
МЕТОДИКАСИ”
модули бўйича**

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тошкент -2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2019 йил 18 октябрдаги 5 – сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчи: Низомий номли ТДПУ доценти Д.А.Каримова

**Тақризчи: Pontar de Parij №10 университети PhD доктори (Париж) Силвайн Рой
Ўзбекистон Давлат консерваторияси
доценти Б.Ғ.Азимов**

Ўқув-услубий мажмуа ТДПУ Кенгашининг 2019 йил 30 августдаги 1/3.5- сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	5
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	12
III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	17
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	100
V. КЕЙСЛАР БАНКИ	110
VI. ГЛОССАРИЙ	116

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Ўқитувчининг педагогик маҳорати – ўқув жараёнининг барча шакллари энг қулай ва самарали ҳолатда ташкил этиш, уларни шахс камолоти мақсадлари томон йўналтириш, талаба- ўқувчиларда дунёқараш қобилиятини шакллантириш, жамият учун зарур бўлган фаолиятга мойиллик уйғотиш асосий вазифалардан ҳисобланилади.

Педагогик мақсаднинг ўзига хослигини қуйидагиларда билиш мумкин:

Педагогик фаолиятнинг мақсади жамият томонидан белгиланади, яъни педагогик фаолиятнинг натижаси жамият манфаатлари билан боғлиқдир. Унинг меҳнати ёшлар шахсини ҳар томонлама камол топтиришга йўналтирилган. Педагогик фаолият авлоднинг ижтимоий узвийлиги (кетма-кетлиги)ни таъминлайди. Бир авлод тажрибасини, иккинчи авлодга ўтказди, ижтимоий тажриба орттириш учун инсондаги табиий имкониятларни рўёбга чиқаради.

Педагог фаолияти доимо шахс фаолиятини бошқариш билан боғлиқ. Бунда педагогик мақсад ўқувчи мақсадига айланиши муҳимдир. Педагог ўз фаолияти мақсадини ва унга эришиш йўллари аниқ тасаввур қилиши ҳамда бу мақсадга эришиш ўқувчилар учун ҳам аҳамиятли эканлигини уларга англата олиши зарур. Гёте таъкидлаганидек: «Ишонч билан гапир, ана шунда сўз ҳам, тингловчиларни маҳлиё қилиш ҳам ўз-ўзидан келаверади».

Педагогик таълим-тарбия жараёнида ўқувчи фаолиятини бошқариш шунинг учун ҳам мураккабки, педагог мақсади доимо ўқувчи келажаги томон йўналтирилган бўлади. Буни англаган ҳолда мохир педагоглар ўз

фаолиятининг мантиқини ўқувчилар эҳтиёжларига мувофиқ ҳолда лойиҳалайдилар. Ҳамкорлик педагогикасининг туб моҳияти ҳам ана шундан иборат.

Шундай қилиб, педагогик фаолият мақсадининг ўзига хослиги ўқитувчидан қуйидагиларни талаб қилади:

– жамиятнинг ижтимоий вазифаларини тўла англаб, ўз шахсига қабул қилиши. Жамият мақсадларининг «ўсиб», унинг педагогик нуқтаи назарига айланиши;

– муайян ҳаракат ва вазифаларга ижобий ёндашиши;

– ўқувчилар қизиқишларини эътиборга олиш, уларни педагогик фаолиятнинг белгиланган мақсадларига айлантириш.

Педагогик фаолиятнинг ўзига хослиги қуйидагиларда намоён бўлади:

Инсон ўзининг алоҳида хусусиятларига эга бўлган, рўй бераётган воқеаларни идрок қила оладиган ва уларга ўзича баҳо берадиган такрорланмайдиган фаол мавжудотдир. Психологияда таъкидланганидек, ҳар бир шахс такрорланмасдир. У педагогик жараённинг ўз мақсади, иштиёқи ва шахсий ҳулққа эга бўлган иштирокчиси ҳамдир.

Педагог доимо ўсиб-ўзгариб борадиган инсон билан ишлайди. Уларга ёндашишда бир хил қолип, шаклланиб қолган ҳатти-ҳаракатлардан фойдаланиш мумкин эмас. Бу эса педагогдан доимо ижодий изланиб туришни талаб қилади.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Олий таълимда мусиқа таълими фанларини ўқитиш методикаси” модулнинг мақсади: тингловчиларни Олий таълимда мусиқа таълими фанларини ўқитиш методикасига назарий ва касбий тайёргарликни таъминлаш ва янгилаш, касбий компитентликни ривожлантириш асосида таълим тарбия жараёнларини самарали ташкил этиш ва бошқариш бўйича билим кўникма ва малакаларни такомиллаштиришга қаратилган. Тингловчиларни мусиқа таълими бўйича мутахассис кадрлар тайёргарлигига қўйиладиган талаблар мусиқа таълими фанининг долзарб муаммолари ва замонавий концепциялари фандаги анъанавий янги йўналишлар илмий – амалий хорижий тажрибалар каби ишлари мазмунини ўрганишга йўналтиришдан иборат.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Олий таълимда мусиқа таълими фанларини ўқитиш методикаси” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида

Тингловчи

- муסיқа таълимининг назарий асослари, ғоялари, гипотезалари, қонуниятлари ва тамойилларини;
- “метод”, “методика” ва “усул” тушунчаларининг моҳияти;
- муסיқа таълимини ўқитиш методлари, усуллари, воситалари, шакллари;
- муסיқа таълимининг ривожланиш тарихи ва тараққиёт босқичларини;
- талабалар билими, кўникма ва малакаларини баҳолаш ва назорат турлари;
- ўзбек муסיқа мероси қатламлари, халқ муסיқаси, оғзаки анъанадаги касбий муסיқа, дostonчилик ижодиёти, мақом санъати, уларнинг қадимий тарихи ва фалсафий илдизларини;
- муסיқа таълимини ўқитиш методикасининг илмий тадқиқот методлари;
- муסיқа таълими фанидан мустақил таълимни ташкил этиш шакллари тўғрисидаги **билимларга эга бўлиши**;

Тингловчи:

- назарий ва амалий машғулотлар учун ўқув топшириқлари турларини белгилаш;
- муסיқа таълими фанидан ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш;
- назарий ва амалий машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлаш;
- методология ва замонавий методологик ёндашувларни танқидий таҳлил ва таснифлаш;
- назарий ва амалий машғулотлар учун материалларни тўплаш ва уларни саралаш;
- муסיқа таълими учун маълумотларни самарали излаш;
- ўқув топшириқлари учун иш қоғозларини ҳамма ўқув фанлари бўйича жорий, оралиқ ва якуний назоратлар учун синов топшириқларини тайёрлаш;
- муסיқа таълимидан илмий ва амалий қийматга эга ўқув материалини тайёрлай олиш;
- маъруза машғулотлари учун мўлжалланган матннинг визуал хусусият касб этиши (ўқув ахборотининг график (схема, жадвал, диаграмма, тасвир ва б.) кўринишда бўлишига эришиш **кўникмаларини эгаллаши**).

Тингловчи:

- муסיқа таълими фанларидан дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш;

- маъруза ва амалий машғулотлар, шунингдек, рейтинг назорати учун кейслар ва даражали тестлар тўпламини шакллантириш;
- мусиқа таълими бўйича тўгараклар, конференция ва маънавий-маърифий тадбирларни ўтказиш;
- овоз ва унинг имкониятларидан фойдалана билиш;
- бадий ижрочиликнинг асосий ва ҳар хил шакл, жанр йўналишлари ижросини билиш;
- хорга дирижёрлик қила олиш **малакаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

- мусиқа таълими фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза, семинар, амалий машғулотларни ташкил этиб ўтказиш;
- мусиқа таълими фанларинидан мустақил таълимни ташкил этиш ва ўтказиш;
- методик билим асосида ўқув машғулотларини муваффақиятли таълим жараёнига қўллаши;
- талабаларнинг илмий-тадқиқот фаолиятини самарали йўлга қўйиш **компетенцияларни эгаллаши** лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Олий таълимда мусиқа таълими фанларини ўқитиш методикаси” модулини ўқитиш жараёнида:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;
- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, кичик гуруҳларда ишлаш, интерактив таълим методларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режасидаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Мазкур курс фанлари ўзаро чамбарчас боғлиқ бўлиб, мусиқа тарихи, чолғу ижрочилиги ва ансамбл, вокал ижрочилиги, мусиқа ўқитиш методикаси ва мактаб репертуари, анъанавий ва халқ қўшиқчилиги, хор ва хоршунослик, дирижёрлик каби фанлар билан узвий боғлиқдир. Унинг амалдаги қўлланиш талабаларнинг вокал асослари, хор дирижёрлиги, мақом асослари чолғу ижрочилиги ва бошқа мусиқий фанлардан олган билим кўникмаларига асосланади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим сифатини ошириш, ўқув-тарбия жараёнини модернизациялашда инновацияларнинг ўрни ва уларни мақсадли йўналтиришга оид зарурий билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштирадилар ҳамда олий таълим муассасаси амалиётига кенг татбиқ этадилар

Модул бўйича соатлар тақсимоти

т/р	Ўқув модулининг мавзулари	Жами ўқув юкламаси	Жумладан		Мустақил таълим
			Назарий	Амалий	
1	Муסיқа фанларини ўқитиш методикасини педагогик принциплар тизими ва ўзига хос хусусиятлари.	6	2	4	
2	Муסיқа фанларни ўқитишда хорижий мамлакатлар тажрибалари	6	2	4	
3	Муסיқа таълими фанларини ўқитишда инновацион технологиялар асосида маъруза, семинар ва амалий машғулотларини лойиҳалаш. Муסיқа таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш	4	2	2	
Жами		16	6	10	

НАЗАРИЙ МАШЎУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Муסיқа фанларини ўқитиш методикасини педагогик принциплар тизими ва ўзига хос хусусиятлари.

Муסיқа таълимига кейинги йилларда кириб келган янги йўналишлар: дидактик назарияси ва принциплари, Муסיқа таълими ва тарбиясида тизимлилик, илмийлик ва давомийлик, ривожлантириувчи таълим, турлари, табақалаштирилган ёндашув, фалсафий –эстетик йўналиш, муסיқашунослик йўналиш, умумий муסיқа таълими тузилиши. Муסיқа дарслари қуйидаги специфик хусусиятлари билан бошқа дарслардан фарқи.

2 -мавзу. Мусиқа фанларни ўқитишда хорижий мамлакатлар тажрибалари.

Мусиқа тарбиясини ғоявий-сиёсий жиҳатдан халқнинг ижтимоий тузумига хизмат қилиши, хорижий мамлакатларнинг ўқув меъёрий ҳужжатлари, Юнеско қошидаги мусиқий тарбия, мукамал ривожланган шахсни ривожлантириш, мусиқий тарбияни умумдавлат аҳамиятга эга эканлиги, АҚШ ва Англиядаги мусиқа таълими тизими ва дарсдан ташқари тўғараклар, коллежлардаги ўқиш ва педагогик йўналишлар мусиқа ўқитувчиларни тайёрланаши. Британия радиоси орқали олиб бориладиган мусиқий эшиттиришлар, Дж. Кервен тизими, қироллик мусиқа коллежи фаолиятида мусиқа таълимига кўпроқ эътибор берилиши.

Японияда, Швейцарияда, Венгрияда, Германияда мусиқа таълими тизими. Гўзалликни улуғлайдиган мамлакатдаги машғулотлар, Япониядаги муаллимларнинг бошланч синфларга эътибори, «Судзуки» тизими, Япониядаги хор жамоаси, ёш скрипкачилар оркестри, Япониянинг куйловчи овозлари, юқори синфлардаги эстетик тарбия.

Эмил Жак-Далкрознинг мусиқий тарбия тизими. “Жак - Далкроз“ институтини ташкил этилиши. Е.Жак-Далкроз, Золтан Кодай, Карл Орф томонидан ишлаб чиқилган мусиқий тарбиянинг яхлит тизимлари турли мамлакатлардаги мусиқий тарбияга таъсири.

Болгария, Голландия, Руминия, Чехия, Россия, Эстония, Литва, Польша, Уругвайда мусиқа талими тизими.

Болгарияда мусиқа дарслари, Борис Тричков томонидан ишлаб чиқилган "Столбица" (устун) методи, мусиқа дарсларида гуруҳли куйлаш, Болгария-да синфдан ташқари таълим. Голландияда Пер ван Хаувенинг муисиқий тарбия тизими, Дельфт мусиқа мактаби фаолияти. Руминияда З.Кодай, К.Орф, Е.Жак-Далкроз, Е.Виллем усулларини ўрганиш ва эстетик тарбия.

3 –мавзу Мусиқа таълими фанларини ўқитишда инновацион технологиялар асосида маъруза, семинар ва амалий машғулотларини лойиҳалаш. Мусиқа таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.

Мусиқа таълими фанларини ўқитишда маъруза машғулотларни ташкил этиш ва ўтказиш. Мусиқа таълими фанлари бўйича семинар машғулотларини ташкил этиш. Мусиқа таълими фанлари бўйича амалий машғулотларини лойиҳалаш ва режалаштириш.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Амалий машғулот: Муסיқа фанларини ўқитиш методикасини педагогик принциплар тизими ва ўзига хос хусусиятлари. (4 соат)

Муסיқа таълими ва тарбиясида тизимлилиқ, илмийлик ва давомийлик, ривожлантириувчи таълим, турлари, табақалаштирилган ёндашув, фалсафий-эстетик йўналиш, муסיқашунослик йўналиш, умумий муסיқа таълими тузилиши. Яккановозлик, жўрнавозлик ва жўрсозликларни ютуқ ва камчиликлари устида ишлаш. Муסיқа тинглашни қоидагаларини ўрганиш. Ностандарт тестлар ва топшириқлар ёрдамида педагогларнинг Муסיқа ўқитиш методикаси фанлари мазмунини такомиллаштириш.

2-амалий машғулот. Муסיқа фанларни ўқитишда хорижий мамлакатлар тажрибалари. (4 соат)

Ўқув фани бўйича аниқ мавзуларда кейслар тўпламини шакллантириш. Ўқув фани бўйича аниқ мавзуларда даражали тестлар тўпламини шакллантириш.

3-Амалий топшириқ. Муסיқа таълими фанларини ўқитишда инновацион технологиялар асосида маъруза, семинар ва амалий машғулотларини лойиҳалаш. Муסיқа таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш. (2 соат)

Ўқув фани бўйича аниқ мавзуларда ребус ва тестларни тайёрлаш. Ўқув фани бўйича аниқ мавзуларда топшириқларни тайёрлаш. Муайян мавзу бўйича назарий ёки амалий машғулот учун ўқув топшириқларини шакллантириш. Назарий ёки амалий машғулот учун мўлжалланган ўқув топшириқларининг иш қоғозларини тайёрлаш.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

1. “ВЕНН ДИАГРАММАСИ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ (ГО)

Таълим олувчиларда мавзуга нисбатан таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизда мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. У кичик гуруҳларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади.

ГО куйидаги схема (график тасвир)га эга бўлиб, топшириқ шу схема асосида бажарилади:

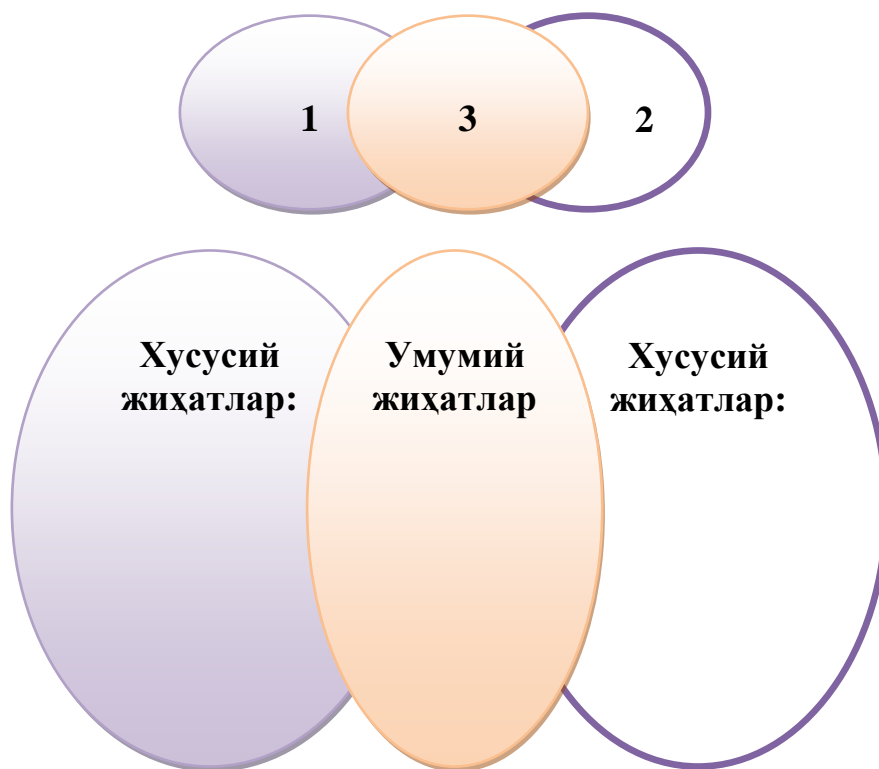

График органиайзер таълим олувчилар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш янада самаралидир.

2. “Кейс-стади” технологияси

“Кейс-стади” (инглиз тилида “case” – метод, “study” – муаммоли вазият; вазиятли таҳлил ёки муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш) технологияси таълим олувчиларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. У таълим олувчиларни

бевосита ҳар қандай мазмунга эга вазиятни ўрганиш ва таҳлил қилишга ўргатади.

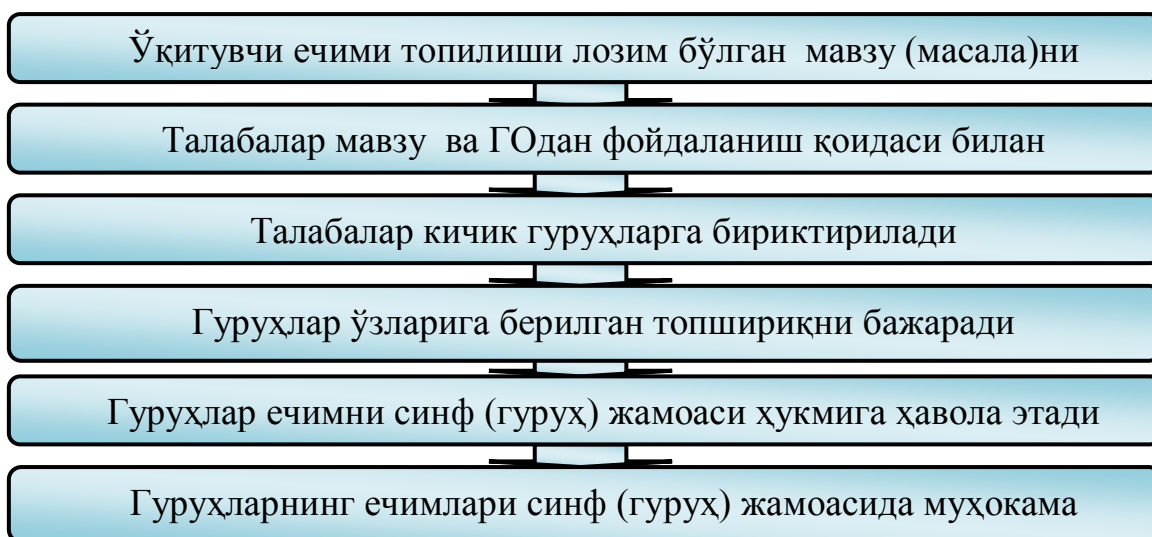
Технологиянинг негизида муайян муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнининг умумий моҳиятини акс эттирувчи элементлар ётади.

Булар қуйидагилардир: таълим шакллари, таълим методлари, таълим воситалари, таълим жараёнини бошқариш усул ва воситалари, муаммони ҳал қилиш юзасидан олиб борилаётган илмий изланишнинг усул ва воситалари, ахборотларни тўплаш, уларни ўрганиш усул ва воситалари, илмий таҳлилнинг усул ва воситалари, ўқитувчи ва таълим оловчи ўртасидаги таълимий алоқанинг усул ва воситалари, ўқув натижалари.

3. “Концептуал жадвал” ГО

Таълим оловчиларни ўрганилаётган мавзу (масала ёки муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишда таълим оловчиларнинг мавзу юзасидан мантиқий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилиятлари ривожлантирилади.

Машғулотлар чоғида ГОдан қуйидагича фойдаланилади:

4. “Балиқ скелети” ГО

Таълим оловчиларда мавзу юзасидан муайян масала моҳиятини тасвирлаш ва ечиш қобилиятини шакллантиради. Уни қўллашда таълим оловчиларда мантиқий фикрлаш, мавзу моҳиятини ёритувчи таянч тушунча, маълумотларни муайян тизимга келтириш, уларни таҳлил қилиш кўникмалари ривожланади.

5. “Инсерт” ГО

Янги мавзу бўйича ўқувчи (таълим олувчи)ларнинг муайян тушунчаларга эгалиklarини аниқлаш, уларда матнга нисбатан таҳлилий ёндашиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

6. “Кластер” ГО

“Кластер” (ғунча, тўплам, боғлам) график органайзери пухта ўйланган стратегия бўлиб, уни таълим олувчилар билан якка тартибда, гуруҳ асосида ташкил этиладиган машғулотларда қўллаш мумкин. Кластерлар илгари сурилган ғояларни умумлаштириш, улар ўртасидаги алоқаларни топиш имкониятини яратади.

7. “Муносабат” методи

Технология таълим олувчиларга улар томонидан мавзу бўйича ўзлаштирилган билимларни эркин баён қилиш, мазмунини ўз фикри, ҳаётий мисоллар ёрдамида ёритилишини таъминлашга хизмат қилади.

Ўқув жараёнида технологиядан фойдаланиш ўрганилаётган муаммо бўйича муайян масалаларни ҳал этиш, маълум жараён (воқелик, ҳодиса)нинг келиб чиқиш сабаблари, уларни бартараф этиш йўллари топиш асосида таълим олувчиларда мустақил фикрлаш, ижодий изланиш, фикрини исботлаш ва турли вазиятлардан чиқа олиш кўникма, малакаларини ҳосил қилади.

Технология тарбиявий характерга эга бўлиб, таълим олувчиларга ўзларида ижобий фазилатларни кўпроқ шакллантириш, салбий хислатлардан эса воз кечишларида ёрдам беради.

8. “Нилуфар гули” ГО

Технология дидактик муаммоларни ечишнинг самарали воситаларидан бўлиб, нилуфар гули кўринишига эга. Асос, унга бириккан тўққизта “гулбарг” (квадрат, тўртбурчак ёки айланалар)ларни ўз ичига оладиган бу метод ёрдамида асосий муаммо ва унинг мазмунини ёритишга имкон берадиган хусусий масалалар ҳал этилади.

9. “Режа” методи

Метод таълим олувчилар томонидан муайян бўлим ёки боблар бўйича ўзлаштирилган назарий билимлар асосида педагогик фаолиятни ташкил этишга оид режани ишлаб чиқиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Уни қўллаш таълим олувчилардан ўрганилаётган мавзу мазмунини пухта ўзлаштириш, асосий ғояларни умумлаштириш, маълум тизимга солиш лаёқатига эга бўлишни тақозо этади.

Метод таълим олувчилар фаолиятини жуфтлик, гуруҳ ва жамоа асосида ташкил этиш имконини беради. Уни маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш, волонтерлик ҳаракатларини олиб бориш, педагогик амалиётни ташкил этишда қўллаш янада самарали ҳисобланади.

Одатда режани ишлаб чиқишда педагогик вазият, таълим олувчиларнинг ёш, психологик хусусиятлари, маънавий-маърифий ишнинг йўналиши, мазмуни ҳамда самарадорликка эришиш имкониятига эгалик инобатга олинади.

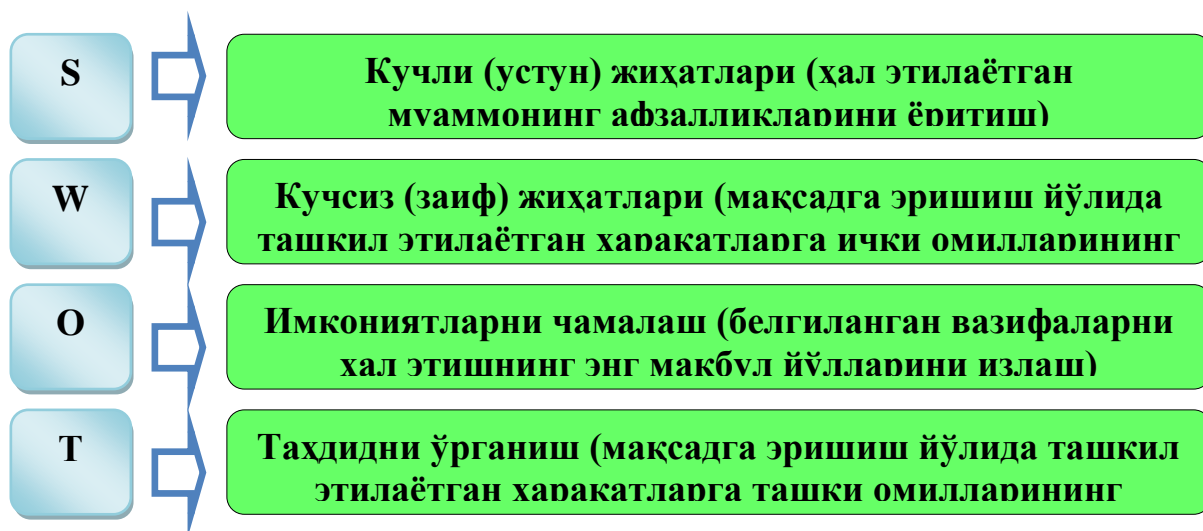
10. “Т-жадвал” ГО

График органайзер таянч тушунчаларни бир-бири билан ўзаро солиштириш, қиёслаш асосида ўрганилаётган мавзу ёки масаланинг муайян жиҳатини бир неча асосий белгиларга кўра батафсил ёритиш мақсадида қўлланилади. Кўп ҳолларда график органайзер мавзу мазмунида ёритиладиган бир неча ҳолатларнинг афзаллик ёки камчиликларини, самарадорли ёки самарасизлигини, бугунги кун ва истиқбол учун аҳамиятини таққослаш мақсадида қўлланилади.

11. “SWOT-таҳлил” стратегияси

Стратегия муаммонинг асосий тўрт жиҳатини ёритишга хизмат қилади. Таълим олувчилар мавзунинг мазмунига мос муаммоларни атрофлича ўрганиш орқали моҳиятини ёритади, уларни келтириб чиқарувчи омилларни излаб, ҳал қилиш имкониятларини топади.

У ёрдамида муаммонинг қуйидаги тўрт жиҳати таҳлил қилинади:

12. “ФСМУ” стратегияси

График органайзер таълим олувчиларда ўрганилаётган мавзу юзасидан фикрларни мустақил баён этиш, шахсий мулоҳазаларни далиллаш (мисоллар билан асослаш), баҳслашиш қобилиятини шакллантиришга хизмат қилади.

Таълим олувчиларга қуйидаги схема билан ишлаш тавсия этилади:

№	Тушунчалар	(Ф)	(С)	(М)	(У)
1.	Таълим методлари				
2.	Таълим воситалари				
3.	Таълимни ташхис қилиш				

13. “Қарама-қарши муносабат” стратегияси

Стратегия ўз моҳиятига кўра таълим олувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни таҳлил ҳамда синтез қилиш асосида мавзуни ёритишда аҳамиятли бўлган таянч тушунчаларни асосий ва иккинчи даражали сифатида гуруҳларга ажратиш имконини беради.

Таълим олувчилар фаолиятининг самарадорлигини таъминлаш учун уларнинг эътиборига қуйидаги жадвални тақдим этиш мақсадга мувофиқ:

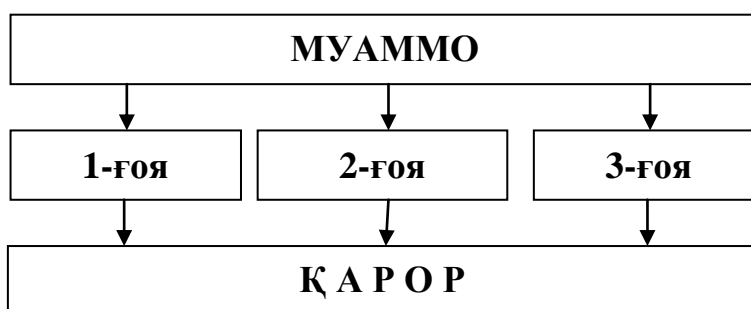
Таянч тушунчалар			
№	Мухим тушунчалар	№	Мухим бўлмаган тушунчалар
1.		1.	
		2.	

14. “Қарорлар шажараси”

Стратегия муайян фан асосларига оид бир қадар мураккаб мавзуларни ўзлаштириш, маълум масалаларни ҳар томонлама, пухта таҳлил этиш асосида улар юзасидан муайян хулосаларга келиш, муаммо юзасидан билдирилаётган бир нечта хулоса орасидан энг мақбул ҳамда тўғриси топишга йўналтирилган техник ёндашувдир. У аввалги вазиятларда қабул қилинган қарорларни яна бир бора таҳлил қилиш, уни мукамал тушунишга хизмат қилади.

Таълимда стратегияни қўллаш ўрганилаётган муаммо юзасидан оқилона қарор қабул қилиш (хулосага келиш) учун таълим олувчилар томонидан билдирилаётган ҳар бир вариантни таҳлил қилиш, мақбул ва номақбул жиҳатларини аниқлаш имкониятини яратади.

Унга кўра машғулотларда таълим олувчилар қуйидаги чизма асосида ишлайди (у ёки бу тартибдаги фаолиятни олиб боришда ёзув тахтасидан фойдаланади):

III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-мавзу. Муסיқа фанларини ўқитиш методикасини педагогик принциплар тизими ва ўзига хос хусусиятлари.

Режа:

- 1.Муסיқа маданияти дарсларининг дидактик принциплари.**
- 2.Муסיқа дарсларини тизимлиликка асосланган ҳолда ташкил этиш.**
- 3.Муסיқа маданияти дарсларининг хусусияти ва структураси.**

Таянч тушунчалар: Товуш тембри, товушнинг баландлиги, қаттиқлиги (кучи). табиий товушқатор, товуш тўлқини, қўшимча тўлқинлар, асосий тон. баландлик, қаттиқлик, чўзим, тембр, муסיқий тизим.

1.1. Муסיқа маданияти" дарсларининг дидактик принциплари

Муסיқа маданияти машғулотлари педагогиканинг дидактик назарияси ва принциплари асосида тузилади. Мазкур принциплар муסיқа раҳбари ҳамда бола томонидан бажариладиган барча таълим асослари-машғулотлар мазмунининг методлари ва машғулотларларнинг тузилишидаги асосий талаблар ва унинг йўналишларини белгилаб беради. Мазкур принциплар асосан, ўқув материалларини қўллаш, муסיқа машғулотлари (дарслари) мазмуни ва режасини тузиш жараёнида қўлланади. Юқоридаги қайд этилган умумдидактик принциплари бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, муסיқа машғулотларини давлат таълим стандартига мувофиқ миллий хусусиятларини асос қилиб муסיқа фаолияти изчиллигини таъминлайди.

“Муסיқа маданияти” дарсларининг дидактик принциплари бир неча турдан иборат:

1. Муסיқа таълими ва тарбиясида тизимлилик, илмийлик ва давомийлик принципи.

Муסיқа таълими ва тарбиясида тизимлилик, илмийлик ва давомийлик принципи ҳар бир машғулотларда ўзининг тузилиши ва мазмуни билан илмий асосда ташкил топиши лозим. Муסיқа ҳақидаги билимлар дойраси, муסיқа таълими ва тарбиясининг асосий омилидир. Унда инсоният яратган муסיқага оид қоидалар, хулосалар, умумлашган муסיқий тажрибалар ўз аксини топган. Уларни ўзлаштириш - муסיқа амалиёти йўлида билим ва кўникмалар ҳосил қилиш демакдир.

- 1) Машғулотлар (дарслар) жараёнида ўқув материалларини болаларнинг билим тажрибасига мослиги, болалар овозининг ривожланиш қонуниятларини ҳисобга олиш;
- 2) нота қонуниятларини тўғри ўргатиш, асосларини болаларнинг фикрий қобилиятига мос равишда таҳлил этиш;
- 3) машғулотларининг илмийлик принципларини ташкил эташ;

Илмийликни, тизимлиликсиз амалга ошириш қийин. Машғулот (дарс)ларнинг барча ўқув фаолиятини ҳамда кейинги машғулот (дарс)ларнинг ўзаро мантикий боғланиши тизимлилик асосини ташкил этади. Куйлаш ва тинглаш учун асарларни билим ва малака даражасига кўтариб, соддадан мураккабга, номаълумдан маълумга қараб ўзлаштириб бориш принциплари муайян тартибга мос бўлиб, тизимлилик демакдир. Машғулотларнинг ҳар бир фаолияти ўз навбатида, ҳар бир машғулот, дарсларнинг мантикий давоми бўлиб, педагогик мақсадларни тобора амалга ошириши давомийлик принципи демакдир.

Муסיқа дарсларида муסיқий билимларни ўзлаштириш мукамал ўйланган ва асосланган тизим бўйича ўтилиши ўта муҳим аҳамиятга эга. Бериладиган билимлар соддадан мураккабга қараб йўналтирилган бўлмоғи даркор. Ушбу принципнинг бузилиши болаларнинг ўқув материални ўзлаштиришларига салбий таъсир кўрсатади, уларнинг муסיқа маданияти машғулот (дарс)ларига бўлган қизиқишларини сўндиради. Муסיқий билимларни тушунтиришда муסיқа раҳбари (ўқитувчиси), аввало, ўтилган мавзуларга таянмоғи лозим. Муסיқа саводи, жумладан, муסיқий билимларни ўзлаштириш жараёнида бериладиган билимлар аниқ тизимга солинган бўлмоғи керак. Янги тушунча ва билимлар аввал ўзлаштирилган билимларга асосланган бўлиши, аста-секин кенгайтирилиб ва чуқурлаштириб борилиши лозим.

«...оддийдан мураккабга ва чуқурроққа қараб борган ҳолда ўз дидимизни мумтоз муסיқанинг энг яхши намуналари, замонавий композиторларнинг энг яхши асарлари асосида тарбиялашимиз керак».

1.2. "Муסיқа маданияти" дарсларини тизимлиликка асосланган ҳолда ташкил этиш

Муסיқий билимларни ўзлаштириш ва кўникма-малакаларни шакллантириш жараёнида болаларда ўзларига ишонч пайдо қилади, руҳларини кўтаради ва муסיқа машғулотларларига бўлган қизиқишларини орттиради. Тизимлилик бузилса, болалар тез чарчайдилар, машғулотларга

нисбатан диққат ва қизиқишлари бўшашиб боради, машғулотлар материални ўзлаштириш пасайиб кетади.

Таълимда изчилликка риоя қилиш лозим, токи бугун олинган билимлар кечагисини мустаҳкамласин, эртага ўрганиладиганига замин яратсин. Шу маънода барча гуруҳларда мусиқий билимларни бериш тизими (мазмун)нинг таҳлил қилиш ҳамда уни тартибга солиш катта аҳамиятга эга.

2. Машғулот (дарс)ларда болаларни онглилик ва фаоллиги принципи. Мазкур принцип дидактиканинг етакчи принципларидандир. Чунки, билимни ўзлаштириш боланинг ақлий фаолиятига асос бўлган билиш жараёнига боғлиқдир. Мусиқа идроки кишининг ҳаётий тажрибасини бойитади, реал воқеаларни бадиий ҳис этиб, билиш, фикрлаш қобилиятини ўстиради. Мазкур малака ва кўникманинг шаклланиши бола онгининг узок ривожланиш жараёнини талаб этади. Бунинг учун, боланинг ўқув материалларини онгли равишда билиб ўзлаштириш билим жараёнларини фаоллигини вужудга келтириши лозим.¹

Маълум мусиқа асарини куйлаб ёки тинглаб ўзлаштириш ва ундан бадиий-эстетик, завқланиб, **идрок этишда**, боланинг энг аввало, диққат эътиборини жалб эта билиш унда қизиқиш ўйгота билиш, онглилик ва фаолликни вужудга келтиради. Мусиқани **онгли идрок этиш** ва ўз навбатида бадиий оҳанг ва мантикий жиҳатдан хотирада турғун сақланишни талаб этади.

Мусиқа машғулотларида онглилик ва фаоллик айниқса, вокал-хор малакаларини шакллантирилиши учун зарурдир. Хор бўлиб кўшиқ куйлаш, мусиқа тинглаш, мусиқа саводи, фаолиятларида ҳам онглилик ва фаоллик мусиқани назарий ва амалий жиҳатларини тўғри билиш ва ўзлаштиришни осонлаштиради.

2.1 Мусиқа машғулот (дарс)ларида кўргазмалилик принципи.

Мусиқа таълимида кўргазмали идрок этиш катта имкониятларга эгадир. Эслаб қолишда кўргазмалиликнинг ўзи эмас, балки унинг нутқ ва амалий фаолият билан бириктирилиши муҳимдир. Шунинг учун ҳам бошланғич гуруҳ болалари шахсини шакллантиришда қўлланиладиган мусиқий билимлар кўлами, мазмунини танлашда мазкур принципга мослигига алоҳида эътибор қаратилади.

Кўпинча кўргазмалилик принципини ўқув-билиш фаолиятидаги жонли мушоҳада ва тафаккурнинг узвий боғлиқлигини таъкидлаб, аниқ ва мавзунинг бирлиги сифатида, яъни хусусийдан-умумийга, аниқдан мавҳумга

¹ *National Music Participation Director report, October 2010.* <http://www.thefms.org/wpcontent/uploads/2010/12/nmpd-music-data-report-october-2010-final.pdf>

ўтиш; бошқа ҳолларда эса мавҳумдан муайян тушунча ва фактларга ўтиш тарзида талқин қилинади.

К.Д.Ушинский кўргазмалилик принципнинг педагогик самараси ҳақида шундай деган: «...бу шундай таълимки, у мавҳум тасаввур ва сўзларга эмас, балки болалар бевосита идрок қиладиган маълум образларга асосланади...». Мазкур принцип кўргазмали методни танлашда унинг илмий-дидактик вазифаларини назарда тутиб, эътиборни мақсадга мувофиқлигига қаратади.

Муסיқа тарбиясида муסיқанинг ўзи кўргазмали воситадир. Чунки, у кўз билан эмас, балки қулоқ билан идрок этилади. Муסיқа тинглашда ҳам, асар таҳлилида ҳам, оҳанг кўргазма сифатида чалиб кўрсатилади. Муסיқа раҳбарининг ўзи, нутқи, ижроси ҳам асосий кўргазма бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари, турли тажриба-синов материалларини: методик тавсиялар, машғулотлар ишланмалари, схема, жадваллар, бошқотирмалар, техник воситалар, кўргазмали карточкалар, график ёзувлар, расмлар, нота ёзувлари, назорат ва бошқа дидактик материаллар ва қўлланмаларни тайёрлашда ҳам ушбу принципга суянилади.

2.2. Ўқув материалларининг болалар билим ва малакаларига мослиги принципи

Мазкур принцип, дастурдан танлаб олинган ўқув материаллари ва мазкур методик материаллар асосида машғулотлар мазмунини тузиш жараёнида қўлланилади. Бунда ҳар бир гуруҳнинг умумий билим ва малака даражаси ҳисобига олинishi шарт. Дастур асосида ҳар бир гуруҳнинг билим ва малакалари ҳисобига олинган ҳолда, муסיқа машғулотларининг йиллик календар-мавзули режаси тузилади. Календар-мавзули иш режасининг тузганда, унинг мазмунида болаларнинг ёш хусусияти, муסיқий ўқуви, янги кўшиқлар, муסיқа тинглаш учун асарлар, муסיқа саводидаги ўқув материаллари, машғулотлар фаолиятлари ҳисобга олинади.

2.3 Муסיқа машғулот (дарс)ларида билим ва малакаларининг мустаҳкамлиги принципи

Мазкур принципни амалга оширишнинг энг асосий шарти, юқорида баён этилган тўртта принципга жиддий амал қилишдан иборатдир. Биринчидан билим ва малакаларнинг чуқурлиги, мустаҳкамлиги ва ҳаётийлигини таъминлаш лозим, яъни мазкур асарни ва унинг ижро услубини, маданий ҳаётимиз учун зарур эканлиги ҳақида болаларда ишонч ҳосил қилиниши лозим.

Иккинчидан асарларни танлашда қуйидагиларга амал қилиш керак:

Асарларни танлашда-

- а) Асарнинг болаларни бадиий ва ахлоқий тарбияси учун мослиги.
- б) Мусиқа таълимининг хусусияти.
- в) Гуруҳдаги барча болаларни мазкур асарга қизиқтира олиш ва тўла ўзлаштиришга эришиш.

малакаларини амалиётда такрорлаш ва мустаҳкамлаш. Масалан: Қўшиқларни жумлаларга бўлиб ўргатиш ва кейинги машғулотларларда мустаҳкамлаб такрорлаш.

Тўртинчидан мусиқа машғулот (дарс)ларида ҳар бир янги билим элементи машғулотлар фаолиятида тўлиқ ўзлаштирилади ва кейинги машғулот (дарс)ларда кенг қўлланилиб, доимий билимга айлантирилади.

2.4. Таълим ва тарбиянинг бирлиги принципи. Мактаб болаларига таълим бериш билан бирга тарбиялаш, яъни уларнинг ақлий ва ахлоқий шаклланишларини бир бутунликда амалга ошириш зарур. Мусиқа машғулотлари болаларга мусиқий билимларни бериш билан бирга уларнинг ахлоқий сифатларини ҳам шакллантириб боради. Қандай фаолият тури бўлмасин, ҳоҳ мусиқа тинглаш, ҳоҳ қўшиқ куйлаш, ҳоҳ мусиқа саводи, ҳоҳ мусиқа остида ритмик ҳаракатлар бажариш ва мусиқий асбобларда жўр бўлиш - буларнинг барчаси болаларнинг ахлоқий фазилатларини шакллантиришга хизмат қилади. Шунингдек, мусиқий дид, мусиқий қобилият, мусиқий тафаккур, мусиқий идрок, мусиқий дунёқараш ва мусиқа маданиятини шакллантиради.

Болаларни мусиқий-эстетик тарбиялашнинг қулай шарт-шароитлари сифатида қуйидагиларни тавсия этади:

- дарсларнинг мақсадга йўналтирилганлиги (эстетик тарбия борасида);
- мусиқа дарсларининг аниқ тузилиши ва ўтилаётган материалга мувофиқлиги;
- ўргатиладиган материални тўғри танлаш (катта бўлмаган, лекин ёрқин асарлар) ва таълимга мос усул ва услубларни танлаш;
- мусиқа ўқитувчисининг ҳар бир синф (гуруҳ) ва ҳар бир боланинг ўзига хос хусусиятларини билиши;
- мусиқа мусиқа ўқитувчисининг махсус йўналтирилган иши болаларнинг мусиқий-эстетик тарбиясининг асоси сифатида бўлиши;
- мусиқа ўқитувчисининг болаларга мусиқий-эстетик тарбия беришида узвийлик ва тизимлиликка эришиш;
- бутун дарс (машғулот)лар давомида мусиқа ўқитувчиси томонидан маълум бир психологик муҳитнинг яратилиши;
- эстетик ҳарактердаги кечинмаларни ҳосил қилиши;

- музика ўқитувчисининг эстетик, методик, психологик ва педагогик жиҳатдан тайёр бўлиши;

- ота-оналарнинг болалари эстетик диди, қизиқиши ва ҳиссиётларига эътибор бериши.

2.5. Музика таълимига табақалаштирилган тарзда ёндашиш принципи.

Болаларнинг қобилияти, имкониятларига мувофиқ равишда музикага қизиқишларини ошириш ва музика билан шуғулланишнинг ўзига хос йўллари танлаш, уларнинг музикаий диди, музикаий идроки, музикаий дунёқараши ва музикаий маданиятлари шаклланишини таъминлашда муҳим ўрин тутди. Болаларнинг билим олишга бўлган эҳтиёжларини янада тўлароқ қондиришга йўналтирилган дидактик чоралардан яна бири музика таълими мазмунини табақалаштиришдир. Табақалаштирилган ёндашув асосида болалар музикаий билимларнинг узвийлигини таъминлаш учун босқичлараро боғланишга оид амалий топшириқларни бажаришда турли тайёргарликка эга бўлган болаларнинг ҳар бирида мавжуд бўлган ўқув имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ўз билимларини қўллашлари ва индивидуал ютуқларга эришишларини таъминлаш кўзда тутилиши лозим.

Бу соҳада музикаий билимларни ўзлаштиришда гуруҳдан ташқари олиб бориладиган кўринишлари ҳам ўқишни табақалаштириш учун катта имкониятларни очиб беради. Музика таълимини табақалаштириш учун болаларнинг билим даражаларини текшириб чиқиб, уларни уч гуруҳга ажратиш:²

1-гуруҳга - музикани севадиган, музикашунос бўлиш истагидаги, машғулотларларда ўта фаоллиги билан ажралиб турувчи болалар.

2-гуруҳга - Музикаий раҳбарнинг барча талабларини ўз вақтида бажарувчи, лекин музикаий тўғаракларга қатнашмайдиган, ўзлари мустақил вазифа бажармайдиган, бироқ машғулотлар вазифаларини ўз вақтида бажарадиган болалар.

3-гуруҳга - уйда музикага кам эътибор бериладиган, берилган вазифаларни ўз вақтида бажармайдиган, паст ўзлаштирувчи болалар.

Болаларни яна овоз диапазонига қараб ҳам табақалаштириш мумкинлигини кўрсатиб берш. Овозга қараб табақалаштиришда фақат овозни ҳисобга олмасдан, болалар музикаий билимларини қай даражада ўзлаштирганликларини ҳам ҳисобга олишни таъкидлаб ўтган.

Музикаий билимларни ўзлаштиришни ҳам болаларнинг шахсий хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

² *Music Education in England: A review by Darren Henley for the Department for Education and Department for Culture, Media and Sport, 7 February 2011.*

Муסיқий билимлар мажмуаси (мазмун) ва методикасини белгилашда шахсий хусусиятларини инобатга олиш ҳам муҳим таълимий-тарбиявий шарт ҳисобланади.

2.6. Таълим жараёнида болаларнинг ёши ва шахсий хусусиятларини ҳисобга олиш принципи. Ушбу принцип ўқув материалнинг мазмуни, унинг ҳажми, характери у ёки бу гуруҳ болаларининг жисмоний ривож, умумий тайёргарлик савияси ва имкониятларига мос бўлишини тақозо этади.

Ушбу принцип муסיқий таълимнинг икки томонини назарда туттади:

1) Муסיқа таълимида маълум гуруҳ учун белгиланган ўқув материалларининг характери, мазмуни ва ҳажми шу гуруҳ болаларининг ёш хусусиятларига мос бўлмоғи лозим;

2) Ҳар бир гуруҳ учун белгиланган муסיқий билим ҳажми шу гуруҳ болаларининг савиясига мос бўлиши керак.

Бу принцип муסיқий билимларни ўзлаштириш жараёнида ўта муҳим аҳамият касб этади. Чунки муסיқий билимларни болаларга содда, лўнда қилиб тушунтирилмас, уларни ўзлаштириш яхши натижа бермайди. Кўпинча ўзлаштирилган билимлар содда, ўзлаштирилмаган мавзулар мураккабдек кўринади. Таълимнинг содда бўлиши у ёки бу ўқув материални ортиқча уринмай тушуниб олинишидир. Болалар яхши тушунган, ўзлаштирган билимларини янги (мураккаб) тушунчалар билан аниқ ва равшан боғлаш натижасида содда вазифаларни бажариб, мураккаб вазифаларни ўзлаштиришга ҳозирланиб борадилар. Муסיқий билимлар тизимини шакллантиришда айнан шу принципга амал қилинади.

2.7. Билим берувчи, тарбияловчи, ривожлантирувчи таълим принципи. Муסיқий билимларни ўзлаштириш жараёнида бола шахсини шакллантиришда бу принципдан мақсадга мувофиқ, мунтазам фойдаланиш лозим. У ўқитишнинг билим берувчи, тарбияловчи ва ривожлантирувчи вазифаларини чамбарчас боғлиқ ҳолда олиб боришга хизмат қилади. Ўқитишнинг билим берувчи вазифалари болаларнинг факт, ҳодиса, тушунча ва хулосаларни ўзлаштиришлари зарурлигини белгиласа, тарбияловчи вазифалари бола шахсининг маълум эътикод ҳамда ахлоқий сифатларини шакллантиришга қаратилган. Ривожлантирувчи таълим эса муסיқий материални ўрганиш болаларда қандай кўникма ва малакаларни шакллантиришга умумий ва муסיқий тафаккурнинг қайси жихатларини ривожлантириш лозимлигига эътибор беради. Шунингдек, билим бериш ва болаларни ҳар томонлама камол топтириш жараёнлари орасида узлуксиз алоқа ўрнатилишини талаб қилади.

Ўзлаштириладиган билимлар ҳосил қилинадиган кўникма ва малакалар учун асос бўлиб хизмат қилади. Юқорида қайд қилинган машғулот(дарс)лар болаларда мустақил фикр юритиш, мусиқий материални таҳлил қилиш, мусиқа асарларини ўхшашлик ва фарқ қилувчи хусусиятларига қараб таққослаш, мусиқий фактлар ўртасида мавжуд бўлган сабаб - оқибатли алоқани аниқлаш каби кўникма ва малакаларни ҳосил қилишга кўмаклашади.

Мусиқий билимларни ўзлаштириш жараёнида ўқувчи шахсини шакллантиришнинг мазмуни ва методикаси, шакл ва усуллари, бир сўз билан айтганда унинг педагогик тизимини яратиш - мусиқий педагогиканинг ҳозирги даврдаги энг долзарб муаммоларидан бири. Бу тизим мусиқа санъатининг воситалари орқали шахсни шакллантиришнинг умумий педагогик принципларидан иборат бўлмоғи лозим. Шунингдек, у маълум усуллар ва шаклларни ҳамда илмий-методик тавсияларни ўзида мужассам этиши керак.

Э.Б.Абдуллин: - «...Мусиқий таълимнинг моҳияти, мақсад ва вазифалари, йўналиши, мазмун ва жараёнининг ҳарактерини очиб беришда принциплар асосий ўрин эгаллайди», дейди. У мусиқий таълимдаги бир нечта принципларни йўналишларга ажратади:

1. Фалсафий-эстетик йўналиш (... Мусиқий таълим да инсонпарварлик қараши; бола шахсини санъат билан мулоқотда ўз-ўзини баҳолаши...).

2. Мусиқашунослик йўналиши (... халқ, миллий ва замонавий мусиқа бирлигига таяниш; мусиқа жанрлари ва уларнинг ҳаёт билан боғлиқлигига таяниш; тинглаш, ижро этиш, ижод этиш фаолият асоси сифатида...).

3. Бадий-психологик йўналиш (... Мусиқий таълимда онг ва тафаккур бирлигига таяниш...).

4. Бадий-дидактик йўналиш (... Мусиқий таълим -тарбия бирлиги, изчиллик ва тизимлилик, илмийлик, мусиқий таълим натижалари мустаҳкамлиги...).

5. Мусиқий педагогик йўналиш (... образлилик ва бутунлик, мусиқий-педагогик мақсад ва воситалар алоқадорлиги, бадийлик ва технология бирлиги...)³.

Айни вақтда шуни таъкидлаш жоизки, бола шахсини шакллантиришда амал қилнадиган илмий асосланган мазмун ва методика, шакл ва усуллар муайян педагогик принципларга амал қилиши лозим. Бу принциплар таълим-тарбиянинг давр талабига, яъни замонавий ижтимоий буюртмага мослиги, педагогик жараёнда объектив-субъектив жараёнларнинг уйғунлиги, таълим-

³ *Making more of music: an evaluation of music in schools 2005/08, Ofsted, February 2009.*

тарбияда мақсад, мазмун, метод ва воситаларнинг бир-бири билан боғлиқлиги каби педагогиканинг умумий қонуниятларига асосланади. Натижада, муסיқий билимларни ўзлаштириш жараёнида бола шахсини шакллантириш учун қуйидаги принциплар муҳим ва улар нафақат муסיқий таълим стратегиясини, балки таълим ва тарбиянинг бошқа масалаларини ҳам муваффақиятли ҳал этиш имконини беради. Муסיқий билимларга оид мазмунни белгилаш, унга монанд методика, таълим шакли ва усулларини танлашда, педагогик шарт-шароитларини ишлаб чиқишда бу принципларга амал қилиш пировард педагогик ижобий натижанинг самарасидир.

2.8. Назариянинг амалиёт билан ўзвийлигини таъминлаш принципи. Муסיқий билимларни ўзлаштиришда назарий билимларни амалий фаолият билан боғлаган ҳолда машғулотлар ўтиши, ўзлаштириш самарадорлигини оширади.

Мактабгача таълим муассасаларида муסיқий жараёнлар ўрганилиши керак бўлган қуйидаги фаолиятларни ўз ичига олади:

Қўшиқ куйлаш <-> муסיқа тинглаш, ритмик ҳаракатлар бажариш жараёнида муסיқа ижодкорлари, муסיқанинг ифодавийлик воситалари, муסיқа тарихи, муסיқий жанрлар ҳақида (соғда қилиб) маълумотларни беради.

Муסיқа тинглаш <-> кўйланадиган ёки тингланадиган куйнинг нота хусусиятларини, динамик белгилари, суръати, куй йўналишини онгли кузатиш ва ижро этиш имконини беради.

Муסיқий-ритмик ҳаракатлар бажариш <-> кўйланадиган ёки тингланадиган куйнинг суръати, усулини ўргатади. Ритмсиз куй бўлмайди. Шунинг учун бирор куй нотўғри ритмда ижро этилса, муסיқий асар ўз шаклини йўқотади. Машғулотларларда амалий машқлар жараёнида муסיқий асарга хос ритмик ҳаракатлар бажарилади (ракс элементлари).

Болалар муסיқа чолғу асбобларида муסיқага жўр бўлиш <-> кўйланадиган ёки тингланадиган асарнинг яратилиш тарихи, уша даврнинг хусусиятлари, яратувчилари ҳақида маълумот беради.

Муסיқий билимларни ўзлаштириш билан бирга, ўзлаштирилган билимларнинг бошқа фаолиятлар билан ўзвийлигини таъминлаш ҳам зарур.

Умуман, юқорида кайд этилган принциплар муסיқий билимларни ўзлаштиришда, болаларнинг шахсий хусусиятларини шакллантириш ва уни амалиётга жорий қилиш учун методик шароитларни ишлаб чиқишда асос бўлади. Хулоса қилиб айтганда, педагогиканинг умумдидактик принциплари, муסיқа маданияти машғулотларларида муҳим аҳамиятга эга бўлиб, муסיқани ҳаёт билан боғлашда катта аҳамият касб этади.

11.Муסיқа маданияти дарсларининг хусусияти ва структураси.

Музыка тарбияси тизими, етакчи омил, болалар ялпи тарзда қамраб олинади. Музыка болаларни ақлий ҳамда ахлоқий ривожланишида катта ижобий таъсир кўрсатади. Шунинг учун музыка дарслари энг аввало, тарбия дарси дейилади. Фаннинг номи фақатгина музыка ўқитиш методикаси эмас, балки музыка тарбияси методикаси дейилади. Музыка таълими фанларини ўқитишнинг моҳияти, дастур мазмунида дарс ўтиш учун музыка ўқитувчиси ўзининг музикаий ва назарий билимларини такомиллаштириши лозим. Бугунги кунда музыка инсонни шаклланишида муҳим роль ўйнайди, музыка хиссиётга ва руҳиятига фаол таъсир кўрсатади. Умумий ўрта таълим мактаб ўқитувчиларининг асосий мақсад, вазифаларидан бири: ўқувчиларни нафосат оламига олиб кириш ва маънавий тарбия бериш. Бунда ўқитувчи болаларни маълум бир музыка асари билан таништириб, уни ифодали, «жонли» қилиб ижро этиб, ўқувчилар диққат эътиборини асарга жалб этиш, уларнинг нутқини ўстириш, фикрлаш қобилиятини, дунёқарашини кенгайтириш, элюционал ҳис-туйғуларга ҳам фаол таъсир этади. Музыка дарсларининг мазмунида фақатгина ўзлаштирини эмас, балки ўқувчилар онгини воқеликка муносабатини ривожлантириш, эстетик маданиятини таркиб топтириш ва бошқа ички ҳис-туйғуларини шакллантириш назарда тутилади. Ўқитувчининг дарсга ижодий тарзда ёндашиши муҳим аҳамият касб этади ва бир қанча вазифаларни ўз олдига мақсад қилиб қўяди;

- музыка тарбиясида янги метод ва воситалар излаш;
- ҳаёт ва санъат ўртасидаги ўзвий боғлиқликни ифодалаш;

Ушбу мақсадларни амалга оширишда ўқитувчи жиддий тайёргарлик кўриши, ўз устида тинмай ишлаши, яъни билим савиясини ошириши учун илмий адабиётлар, янги дастурлар, бадиий адабиётлар, театр, музейларга бориб (тинмай) онгини ошириш йўллариини такомиллаштириб бориши зарур. Музыка дарслари олиб бориладиган синф хонаси дид билан намунали жиҳозланган бўлиши муҳим роль ўйнайди. Техника воситалари, методик кўргазмали қуроллар, пианино чолғу асбоби ва ўзбек халқ чолғу асбоблари билан жиҳозланган бўлиши, янги дастурдан фойдаланиб, дарс режа конспектларини тузиб янги технологияни қўллаб олиб борилиши керак. Шундай қилиб, музыка дарсларининг барча фаолиятларини мақсади ва мазмуни дарсни мазмунларини ёритиб, ҳаёт билан боғлаб дарсининг ҳамма қисмларини бир-бири билан узвий олиб боришини талаб этилади.

Музыка дарси бошқа дарслардан ўзининг бадиийлиги, қизиқарлилиги ва болаларга кўпроқ ижодий завқ, эмоционал туйғулар ва образли кечинмалар уйғотиши билан ажралиб туради. Шунинг учун музыка дарси энг аввало,

тарбия дарсидир. Музыка дарслари куйидаги специфик хусусиятлари билан бошқа дарслардан фарқ қилади:

1. У музыка назарияси ва ижрочилигига доир турли фаолиятлардан: вокал-хор машғулотлари, музыка саводи, музыка тинглаш, болалар чолғу асбо-бида чалиш, ритмик ҳаракатлар бажариш элементларидан иборатдир.

2 Музыка бошқа санъат турларидан ўзининг ифода воситалари, яъни «тили» билан фарқ қилади. Агар бадиий адабиёт сўз билан тасвирий санъат ранглар билан, рақс санъати ҳаракат билан ифодаларка, музыка эса музикаий товушларда вужудга келган оҳанг воситасида ифодала-нади. Юқоридаги санъат турларини кўриш ва эшитиш орқали идрок этсак, музикани фақатгина диққат билан тинглабгина ифода этамиз, шунинг учун кўзи ожиз кишилардан ҳам етук музикачилар етишиб чикқан.

Музыка аниқ вақт ўлчови билан боғланган санъатдир. Шунинг учун, ижро этилаёган музыка темпига созланиб, унинг ҳар бир элементар диққат билан тингламасак, асарни мукамал идрок этолмаймиз. Мумтоз асарни қайта — қайта тинглаганда, унинг янги — янги бадиий қирра-ларини хис этамиз.

Музыка болаларга фаол эмоционал таъсир кўрсатади, кувонтиради ҳамда ижодий кечинмалар уйғотади. Яхши, мазмунли, қизиқарли музыка дарсларидан болалар хордиқ чиқариб, бадиий озуқа оладилар, кувноқ, хурсанд бўлиб чиқадилар. Хуллас музыка дарси ўзининг фаол психологик таъсири билан бошқа фанлардан фарқ қилади.

Шунингдек музыка дарси бошқа фанлар билан чамбарчас боғлиқдир. Тасвирий санъат, адабиёт, она тили, математика, тарих, педагогика, психология, вокал, ритмика ва бошқалар. Булар музыка дарсини ҳаёт билан боғлашга, мазмунли, қизиқарли қилиб дарсни олиб боришга ёрдам беради. Музыка дарси ўзининг аралаш дарс типи билан ҳам бошқа фанлардан фарқ қилади.

Бошланғич синфларда музыка дарси бешта фаолият туридан тузилади:

Хор бўлиб куйлаш.

Музыка саводи.

Музыка тинлаш.

Музикага мос ҳаракатларни бажариш.

Болалар чолғу асбобларида жўр бўлишдан иборат.

Хор бўлиб куйлаш

Болаларни музикаий ўқувини ижодий ривожлантиришда айниқса, вокал —хор ишларининг аҳамияти катта. Бунда ўқувчиларни куйлашга қизиқтира

олиш кўп жиҳатдан ўрганадиган ҳар бир машқ ёки кўшиқ ўқувчи томонидан чиройли қилиб куйлаб беришга боғлиқ. Чунки ёш болалар билан олиб бориладиган вокал —хор иши кўпинча ўқитувчи овозига тақлид қилиб куйлашга асосланади. Шунинг учун ўқитувчи ёқимли овози устида мунтазам иш олиб бориши керак. Вокал — хор ишларини амалга оширишда ўқитувчи овоз созлаш, кўшиқ ўргатиш жараёнида бошланғич синф ўқувчиларнинг овоз диапазони (до1 — до2), ишчр: диапазони (ми1 —фа1 —соъ1) примар товушларида куйлаш учун кўлай бўлган (соъ1 — ля1), товушларини аниқ билиши лозим.

Муסיқа маданияти дарсларида кўшиқ ўргатиш бир неча босқич жараёнида амалга оширилади:

Болалар диққатини кўшиққа жалб қилиш.

Кўшиқ ҳақида ўқитувчининг кириш сўзи (кўшиқ муаллифлари, асарининг мазмуни, тарихий хусусиятлари ҳақида қисқача ҳикоя қилиш).

Кўшиқни таҳлил қилиниши (муסיқа ифода воситалари, характери мазмунини суҳбат йўли билан белгилаш).

Кўшиқни муסיқий жумлаларга бўлиб ўргатиш (тўғри нафас олиб, жумлани охиригача тежаб етказиш, ижрочилик сифатлари устида ишлаш).

Кўшиқни бадий ижросига эришиш (кўшиқ ҳақидаги болалар таассуротлари юзасидан қисқа суҳбат ўтказиш яъни умумлаштириш).

Муסיқа саводи

Муסיқа маданияти дарслари жараёнида, муסיқа саводи мустақил дарс фаолиятлар жараёнида муסיқа асарларини бадий ўрганиш ва ижро этиш ишларини саводхонлик асосида бажариш учун қўлланилади. Муסיқа саводи мазмуни ўқувчиларни тобора шакллантиради ва уларни доирасини тобора кенгайтириб, чуқурлаштириб боради. Шундай қилиб муסיқа саводи дарсининг таълимий вазифасини бажаради. Муסיқа саводи (фаолиятининг) асосий негизи ва педагогик мақсади, янги дастур бўйича берилган чорак мавзулари қуйлаш ва тинглашга доир асарларини саводли таҳлил қилиш орқали амалга оширилади. Улар ўқувчиларни кундалик ҳаётдан олинаётган таассуротлари ва муסיқий тажрибалари асосида ўргатилади.

Муסיқа саводи қуйидаги босқичлар бўйича ўргатилади.

Болалар диққатини муסיқа ифода воситалари қуй, регистр, темп, ритм, динамик белгилар ўргатиш.

Овоз созлаш ва кўшиқ ижро этиш қоидаларига доир билимлар, чапак ва чолғу асбоблар чалиш қоидаларига амал қилишга ўргатиш.

Муסיқа иждокорлари: «композитор», «ижрочи», «тингловчи» мавзунинг мазмуни ва ўрганиладиган асарнинг муаллифлари ҳақидаги маълумотлар, муסיқа саводи орқали амалга оширилади.

Муסיқа тинглаш

Муסיқа тинглаш, муסיқа маданияти дарсларининг асосий омили ҳисобланади, чунки муסיқанинг янграши онгли равишда идрок этилиб, унинг характери, мазмуни онгли равишда ўзлаштирилади. Ўқувчиларни ҳаётий тажрибаларига таянган ҳолда хар бир муסיқа асари замирида маълум, хис — тунгу ва фикр акс эттирилади. Биз муסיқа дарсининг қайси фаолиятини олмайлик у аввал муסיқани тинглаб, муסיқани идрок этишдан бошланади ва ўқувчиларнинг руҳиятига таъсир этади, шунинг учун муסיқа тинглаш дарсининг етакчи фаолияти бўлиб ҳисобланади.

Дарсда тингланадиган хар бир муסיқий асар, бадиий — ғоявий мазмуни жиқатдан чорақ дарс мазмунига боғлиқ бўлади ва илмийлик давомийлик, изчиллик тамойилларига амал қилади.

Муסיқа тинглаш бир неча босқичлар орқали амалга оширилади:

1. Ўқувчилар эътиборини муסיқий асарга жалб қилиш ва ўқитувчининг кириш сўзи.

2. Ўқитувчи ижросида ёки магнит ёзувда асарни тинглаш.

3. Асарни суҳбат йули билан муסיқий ва бадиий ғоявий жиқатдан оддий тахлил қилиш.

4. Асарни бир бутунлигича қайта тинглаш ва асар ҳақида ўқувчиларни умумий таассуротлари юзасида якуний суҳбат ўтказиш.

Муסיқа тинглаш методлари:

1. Кўргазмали метоли:

— Ўқитувчининг жонли ижроси, расмлар воситалари орқали болалар чолғу асбоби, торли, ритмли харакатлар.

2. Амалий метод:

— ўқувчилар муסיқий асарга қизиқишини ошириб, уларни ҳаётий тажрибасига боғлаб тушунтириш ва муסיқий асарга муносабатини фаоллаштириш.

3. Таққослаш методи:

— бунда асарларнинг жанрлари ижрочилик хусусиятлари темплари, мазмунлари таққосланади, муסיқий дидини ўстиришга ёрдам беради.

Муסיқа дарсини 5та фаолияти турлари (хор бўлиб куйлаш, муסיқа саводи, муסיқа тинглаш, муסיқага мос харакатлар бажариш ва болалар чолғу

асбобларида жўр бўлиш) узвий боғлаб борилади ва мантикий бир бутунликка эришиш мақсадга мувофиқдир.

4. Оғзаки методлар:

Ўқитувчи тинланадиган асар мазмунини болалар ҳаётига боғлаб ёритади. Асар мазмунига қараб муаллифлари, келиб чиқиш тарихи ҳақида қизиқарли хикоя қилиб беради.

Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш

Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш. Бу фаолият тури энг қизиқарли машғулотдир, чунки болалар чолғу асбоблари жонли, товушли ўйинчоқлар сифатида ҳар бир ўқувчининг қизиқтиради. Болалар чолғу асбоблари биринчи навбатда ўқувчиларда ижролик элементлари орқали ижодкорлик, мусикий ўқув қобилиятларини ривожлантиради. Мусиқа маданияти дарсларида болалар чолғу асбобларидан фойдаланиш яхши натижалар бериш билан бирга ўқувчиларни дарсга интилувчанлигини, қизиқишини, мусикий ўқувини оширади. Мусиқа дарсларида қўлланиладиган болалар чолғу асбоблари икки турга бўлинади. Куйчанг ва куйчанг бўлмаган (шовқинли) чолғу асбоблар киради.

1. Куйчанг чолғу асбобларга металафон ва кселафон киради.

2. Куйчанг бўлмаган чолғу асбобларига: доирачалар, оддий чўп қошиқлар, кичик шиқилдоқлар, барабанчалар, учбурчақ маркасса ва румбалар киради.

Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш турли методлар амалга оширилади;

Аввал болалар куйни тинглаб, чапак чалиш, ритмик жўр бўлиш.

Мусиқага ритмик жўр бўлишни аниқ бажарганлар, болалар чолғу асбобларида жўр бўладиган.

Кейинчалик эса, пассив болалар, тўғри ижро этишга интилиш мақсадида, улар ҳам жўр бўладилар.

Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш ҳар гал, ҳар хил чолғу асбобларида бажарилади.

Синфни 2 гуруҳга бўлиб. 1 — гуруҳ чапак ва чолғуда, 2 — гуруҳ эса овоз усул бериш (бум — ба, бака —бака —бум) билан амалга ошириш мумкин.

Болалар чолғу асбобларида ритмик жўр бўлиш график кўрсатилган ритмик тузилмаларга қараб, чалиш ҳам ўқувчилар ижодкорлигини оширади, фаоллаштиради, ижрочилик малакаларини ва мусикий қобилиятларини ҳар томонлама ривожлантиради.

Муסיқага хос харакатлар бажариш.

Бошланғич синфларда ритмик харакатларни бажариш, ўқувчиларни жисмоний ривожлантириш учун муҳим аҳамият касб этади. Бошланғич синф ўқувчилари, овоз аппаратлари нозик диққат эътибори тарқоқ серхаракат, ўйнқароқ хотираси, нутки, тўлиқ ривожланмаган бўлганлиги сабабли муסיқа дарсида фаолият турлари тез — тез алмашиб туриши лозим. Муסיқага мос рақс, ўйин харакатларини бажариш, ўқувчиларни диққатини жамлашда, хотирасини мустахкамлашда ва жисмонан ўсишга ёрдам беради. Дарс давомида қуйидаги харакат турларидан фойдаланиш тавсия этилади: марш муסיқаларига кадам ташлаш, югуриш, ракси элементларини бажариш, мустақил ўйинлар ўтказиш, муסיқанинг характерига мос, турли қўл ва тана харакатлари билан ифодаланади. Маълумки, миллий муסיқамиз маданиятида рақс муҳим ўрин тутуди ва унга ҳар бир бола қизиқади. Ҳар бир харакат турини ўқитувчи олдиндан белгилайди ва ўзи уни аниқ гўзал ва ифодали қилиб кўрсатиб беради. Ҳар бир харакатни бажаришдан олдин, унга доир мусиқани мазмунини аввал онгли равишда тинглаб ёки куйлаб, сўнгра харакатлар бажариш яхши натижа беради. Болалар мусиқали ўйинларга ҳам жуда қизиқадилар. Кўп мусиқий асарлар мазмунида ўйин методларидан фойдаланиш мумкин. Дарс жараёни бажарилган ҳар бир мусиқий харакат тури, мусиқали ўйинлар, ўқувчиларни хотирасини мустахкамлайди, нутқини ўстиради, жисмоний соғлом бўлишига кўмаклашди ва уларни рухлантириб, муסיқа дарсига қизиқишини оширади. Чунки, бошланғич синф ўқувчиларини диққат эътиборини тарқоқ овоз аппаратлари, кучсиз, мусиқий ўқув қобилиятлари тўла шаклланмаган, серхаракат, ўйинга мойил бўладилар. Бунда дарсинг тузилиши педагогик мақсадларга қараб дарсни хоҳлаган дарс фаолиятидан бошлаш мумкин. Бундан мақсад, ўқувчиларни муסיқага қизиқтира олиш, мусиқий қобилиятларини устириш, дарс фаолиятларини бир — бири билан чамбарчас боғлаб мазмун жихатдаи мантиқий бир бутунликка эришдир. Демак, янги дастур мазмунида дарс ўтиш учун, муסיқа ўқитувчиси ижодкор бўлиши, мусиқадан зарур билимларга ҳамда ашулачилик малакаларига эга бўлиши лозим.

2.9. Муסיқа таълими фанларини ўқитиш методлари.

Муסיқа ўқитиш методикаси - бу педагогиканинг бир қисми ҳисобланиб, педагогика фани сифатида тажрибада синалган ишларни назарий қисмларини -усул, услуб, воситаларини умумлаштириб, амалиётда самарали натижалар берган ўқитиш методларини тақдим этади. Ушбу методлар Ўқув-тарбиявий жараённинг тузилишини умумлаштириб, унга кирувчи алоҳида ва бир бутун вазифаларни ҳал этиш билан шуғулланади.

"**Метод**" юнон тилидан олинган бўлиб, "йўл", "усул" деган маъноларни англатади. «**Методика**» сўзи грекча сўз бўлиб, «**тадқиқот йўли**», «билиш усули» деган маънони англатади ва таълим-тарбиянинг алоҳида қисмлари бўлиб ҳисобланади уларнинг йиғиндиси мусиқа ўқитиш методлари дейилади

Мусиқанинг ўқитиш методлари - мактаб болаларининг билим, маҳорат ва малакаларини эгаллашда, уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришда ва дунёқарашини таркиб топтиришда мусиқа раҳбариларнинг қўллаган иш усуллари тушунилади.

Методика асосан, педагогика, психология, эстетика ва санъатшуносликнинг тадқиқот натижаларига асосланади. У мусиқа ўқитишнинг қонун-қоидаларини таърифлаб беради, келажак ёш авлодни тарбиялашда қўлланадиган замонавий методларни белгилайди. Методика, таълим-тарбия жараёнида мусиқа раҳбарининг болалар билан ишлаш усуллари, мазмунини англатади. Мусиқа ўқитиш методикаси мусиқа раҳбаридан истеъдод, қобилиятлар ва иштиёқлар мавжуд бўлишини талаб этади, чунки, санъат педагогикаси машаққатли ва жуда масъулиятли соҳадир. Мусиқани ўқитиш методикаси, юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, мусиқа машғулотларининг ташкил этиш усуллари ва йўллари ўргатади.

Ҳозирги кунда **мусиқа ўқитиш методикаси** бирданига келиб шаклланган фан эмас, балки бунга қадар мазкур фанни шаклланиши ижодий ва мураккаб тараққиёт йўлини босиб ўтган. Республикамизда мусиқа ўқитиш методикасини шакллантиришда маҳаллий олимлар, методистлар, тажрибали мусиқа раҳбариларнинг қатор изланишлари, ўқув қўлланмаларининг аҳамияти катта бўлади. Педагогиканинг методика соҳасидаги сўнгги ютуқлари талабаларни педагогика фаолиятига тайёрлаш, уларни методик билим ва маҳоратлар билан қуроллантириш, мусиқа ўқитиш методикасини бу мақсадга эришиш учун амалий машғулотлар мобайнида узоқ меҳнат қилишни талаб этади.

Маълумки, мактабгача таълим муассасаларда болаларнинг ёш физиологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, кўникма ва малакаларига мувофиқ⁴ мусиқа ўқитиш методикаси қўлланилади. Бу ерда таълим усули, ўқув материалларининг (ўқув режа, дастур, дарслик) таълим принциплари,

⁴ Cross, J. (2012) *Digital Media in the Music Classroom*, Rhinegold Education

ўқув-тарбиявий ишларнинг умумий мақсад ва вазифалари энг муҳим аҳамиятга эгадир.

Демак, муסיқа ўқитиш методикаси **талабалар**нинг муסיқа санъатига ўргатишнинг мазмуни, вазифалари, методларини ўргатувчи ва ўқув жараёнларини ташкил этувчи шакл ва йўлларини тадбиқ этувчи фандир. Муסיқа ўқитиш методикаси вазифаларини амалга оширишда, муסיқа ўқитишнинг қатор методлари билан биргаликда, педагогиканинг амалий йўналишини унумли методлар эгаллаб, муסיқа машғулотларида қўллаш муҳим аҳамият касб этади.

Муסיқа ўқитиш методикаси вазифаларини амалга оширишда, муסיқа машғулотларида ўқитишнинг унумли методларидан унумли фойдаланишга боғлиқ. Етук олимларимизнинг тадқиқотларида мактаб муסיқа ўқитувчисининг шахсияти ва унга бўлган касбий талаблар ва болалар муносабатини, хусусий методлардан фойдаланиш жараёнида ҳал қилиш лозимлигини илмий асосда таърифлаб берганлар. Унумли метод - бирор бир фаннинг амалий ва ижодий ишлари мазмунини ва мавзусини кенг ёритиб бериш ва мустаҳкамлашда, муסיқа раҳбари ва бола фаолиятида узаро алоқадорлигини ва болаларни билиш жараёнида изланишга ундовчи методдир. Унумли методлар ўқитиш фаолияти ва мақсадига қараб тўртга бўлинади:

1. Машғулот (дарс)ларнинг муסיқий умумлаштирувчи методи.
2. Ўтилажак машғулот(дарслар)га олдиндан «югуриб», боғлаб ўтиш ва илгари ўтилганларга қайтиш методи.
3. Машғулот (дарс)лар мазмунининг эмоционал драматургияси методи.
4. Машғулот (дарс)ларнинг педагогик жиҳатдан кузатилиши ва билимларнинг баҳоланиши методи.

Энди ҳар бир методни алоҳида кўриб чиқамиз.

1. Машғулот (дарс)ларни муסיқий умумлаштирувчи методи етакчи методлардан бири бўлиб, болаларни муסיқа идроки, мантиқий бадиий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга қаратилгандир:

- а) Муסיқа раҳбари (ўқитувчиси) машғулот (дарс)ларда ҳал қилиниши лозим бўлган конкрет вазифаларни вужудга келтиради;
- б) Муסיқа раҳбари (ўқитувчиси) ва бола ўзаро ҳамкорликда масалани ечади;
- в) Болалар томонидан якуний хулосалар чиқарилади.

2. Олдинга «югуриб ўтиш», яъни илгари ўтилган материалдан фойдаланиб, болаларни янги материал ўзлаштиришга тайёрлигини синаб кўриш ва бунда олдин эгаллаган билимларга суяниш учун фойдаланилади.

3. Эмоционал драматургия методи билан машғулотларнинг мантикий яхлитлигига эришилади.

Бунда чорак мавзуси асосида машғулотлар режаси учун асарлар танланади. Танланган мавзулар ҳам мақсадга мувофиқ бўлиб, бошланиши ва яқунланишига боғлиқдир. Мусиқа раҳбари машғулотларни ижрочилик маҳорати, сўз усталиги билан қизиқарли қилиб ўтиши керак ва болаларни машғулотларга фаол қизиқтириб, машғулотларнинг эмоционал драматургияси, яъни авжига эришиши лозим.

Мусиқа маданияти ўқитувчиси мактабда мусиқа дарсларидан ташқари концертлар, бадиий кечалар, учрашувлар ўтказиши талаб этилади.

Машғулот (дарс)ларни педагогик кузатилиши ва билимларни баҳолаш мақсадга қараб бир неча турларга бўлинади:

а) Болаларни билиш фаолиятини ташкил этувчи ва амалга оширувчи тури.

б) Билим фаолиятини рағбатлантириш ва танбеҳлаш талабларини кўйиш.

в) Ўқиш, билиш фаолиятини самарадорлигини бошқариш ва назорат қилиш. Баҳолашда шундай эҳтиёткор бўлиш керакки, болаларнинг кайфияти тушиб кетмасин, машғулотларга, кўшиқ куйлашга қизиқиши сўнмасин. Рағбатлантиришда эса аксинча. Мусиқа раҳбари ва бола муносабатлари меъёрдан чиқиб кетмаслиги керак. Балки, рағбатлантириш, гуруҳда бошқа болаларга намуна бўлиб хизмат қилсин ва улар одобли, ақилли бўлишга интилинлар.

Шундай қилиб, мусиқа ўқитишнинг хусусий методларидан ташқари бошқа турлари ҳам мавжуд:

1. Мусиқа ўқитишнинг оғзаки методлари.

2. Кўргазмали ўқитиш методлари.

3. Амалий ўқитиш методлари.

4. Ўйин методлари.

5. Такқослаш методлари.

6. Мусиқий ўқуви, мусиқий эшитиш қобилияти бўш бўлган болалар билан ишлаш методлари.

Мусиқа ўқитишнинг оғзаки методлари.

Мусиқа машғулотларида мусиқа раҳбарининг сўз маҳоратига алоҳида талаб кўйилади. Мусиқа раҳбари ўзининг асар ҳақидаги бадиий кириш сўзи билан болаларни ажойиб ва сеҳрли мусиқа оламига олиб киради ҳамда қизиқарли ҳикоя ёки суҳбат йўли билан болалар диққатини жалб қилиб, мусиқани бадиий идрок этишларига эришади.

Ҳикоя - бу мусиқа раҳбарининг мусиқа асари ҳақида жонли, эмоционал ёрқин баёни. Ҳикоя қисқа, образли, жонли, қизиқарли бўлиб, унинг мақсади болаларни асарни бадиий идрок этишга ўргатиш.

Сухбат - мусиқа раҳбари ва болалар орасидаги диалог шаклидаги фаолиятдан иборат бўлиб, болаларни мустақил фикрлашга ундайди. Уларнинг нутқини ўстиради, фикрий фаолиятини кучайтиради, билиш қобилиятини фаоллаштиради ҳамда дунёқарашини кенгайтиради.

Тушунтириш-илмий исботлаш методи сифатида мусиқа машғулотларида қўлланилади. Бу асосан, мусиқа саводи фаолиятида қўлланилади.

Кўргазмали ўқитиш методлари.

Маълумки, мусиқа ҳаракатланувчи куй ва гармоник товушларидан иборат бўлган санъатдир. Уни фақат эшитиш органи орқали тинглаб идрок этиш мумкин. Кўргазмали ўқитишни эса, нота ёзувларини, плакатлар, расмлар, мусиқа раҳбарининг сўзи, дирижёрлик ифодалари, рақс ҳаракатлари, болалар чолғу асбоблари, мусиқани жонли ва аниқ ижроси, техник воситаларидан фойдаланилади. Демак, мусиқанинг жонли янграши машғулотларда асосий кўргазма бўлиб хизмат қилади. Мусиқа таълимидаги кўргазмалилик турлари:

1. Табиий кўргазмалар (табиатдан олинган).
2. График кўргазмали қўлланмалар (чизма, схема, жадваллар).
3. Тасвирий кўргазмалар (суратлар, фотосурат, видеофильмлар).
4. Муайян белгиларни ифодаладиган рамзий кўргазмалар.
5. Эшиттиришга доир кўргазмалар (граммпластинкалар, магнит ленталари, компьютернинг эшиттириш мосламалари СД,ВСД, ДВД дисклар).

Мусиқа таълимида иллюстрация методи асосан плакатлар, чолғу асбоблари, стенд, чизмалар, композиторларнинг суратлари, жадваллар кабиларни кўрсатишни ўз ичига олса; намойиш этиш методларига асл ҳолидаги табиий объектларни кўрсатиш, машғулотлар жараёнида эса техник намойиш, яъни замонавий компьютер, ахборот коммуникация тармоқлари ёрдамида, компакт диск электрон китобларидаги мавзуларни экранда ёритиш, мавзуга оид кино ва диафильмлар, аудио ва видеоматериаллар киради.

3. Амалий ўқитиш методлари. Амалий методлар воситасида болалар вокал-хор малакаларини, музиканинг тузилиши ҳамда ифода воситаларини таҳлил этиш, унинг жанр ва шаклларини аниқлаш ва нота ёзувини ўрганиш малака-кўникмаларининг шакллантириши учун фойдаланилади. Амалий методлар, вокал-хор малакаларини ривожлантиришда муҳим восита бўлиб ҳисобланади.

4. Ўйин методи - асосан бошланғич гуруҳларда кўпроқ яхши натижа беради. Янги дастур асосида яратилаётган қўлланма ва машғулотларликларда ўйин ва унинг элементлари кенг жорий этилади. Бошланғич гуруҳ болалари серҳаракат ва ўйинга мойил бўладилар. Машғулотларда қўлланиладиган муסיқали ўйинлар болаларнинг муסיқий ўқувини ўстиради, муסיқий қобилиятини ривожлантиради, хотирасини мустаҳкамлайди ва мусиқа машғулотларига қизиқиш ўйғотади.

5. Таққослаш методи. Мусиқа машғулотлари жараёнида таққослаш методи кенг қўлланилади. У вокал-хор ишларида мусиқа раҳбари, болалар ва грамёзувдаги ижроларини таққослашда мусиқа асарининг таҳлили ва жанрларини белгилашда кенг қўлланилади. Масалан, рақс, марш, жанрларининг темпларини, турли чолғулардаги ижролар фарқини аниқлашда фойдаланилади.

6. Мусиқа ўқуви, муסיқий эшитиш қобилияти бўш бўлган болалар билан ишлаш методи. Мусиқа ўқуви бўш бўлган болалар билан машғулотлар жараёнида дифференциал гуруҳларга бўлиб ва машғулотлардан кейин вақт ажратиб, якка (индивидуал) тарзда иш олиб борилади. Дифференциал гуруҳ - деганда болаларнинг муסיқий қобилияти, ўқуви ва овозига қараб табақалаштириш ёки гуруҳларга бўлиш тушунилади.

1-гуруҳга овози жарангли, яхши муסיқий қобилиятга эга бўлган болалар киради.

2-гуруҳга овози, муסיқий қобилияти ўртача бўлган, яъни мусиқа раҳбарининг овозига эргашиб, таяниб куйлайдиган болалар киради.

3-гуруҳга эса овози унча яхши бўлмаган, муסיқий қобилияти бўш бўлган болалар киради

Мусиқа машғулотлари жараёнида бу болаларни куйидаги тартибда ўтказиш керак: биринчи қаторга мусиқа раҳбарининг овозига таяниб куйлайдиганлар, иккинчи қаторга муסיқий ўқуви бўш, яхши муסיқий қобилиятга эга бўлмаган болалар, учинчи қаторга қобилиятли, овози жарангдор бўлган болалар ўтирадилар. Бунда иккинчи қатордаги болалар

музыка оҳанглари аτροφдагилардан эшитиб уларнинг овозларига эргашиб, чиройли, тўғри куйлашга ҳаракат қиладилар.

Шу услуб билан болаларни музикаий ўқувини ўстириш мумкин. Баъзи музикаий ўқуви бўш бўлган болалар билан, машғулотлардан кейин алоҳида, яқка тартибда шуғулланиб, топшириқлар берилади ва овозлари созланиб, кўшиқлар алоҳида ўргатилади. Шу тариқа, болаларда музикага қизиқиш, кўшиқ куйлаш, музика тинглаш иштиёқи, музикаий қобилият, музикаий ўқув, кўшиқ куйлаш малакалари ҳосил бўлади.

7. Музика билан таъсир кўрсатиш методи. Бу метод музика тинглаш фаолиятида қўлланилади. Болалар музикани турлича тушунадилар. Масалан, П.И.Чайковскийнинг "Турғай" кўйини тинглаб, уни номини билмай туриб, турлича фикр юритадилар. Айримлари табиат манзарасига, бошқалари кушни куйлашини, қолганлари эса бошқача ҳарактер ҳис этиб айтадилар. Яна бошқаларида эса яхши кайфият туғилади. Шунинг учун музика раҳбари (ўқитувчиси) болаларга асарни тушунтириб беради. Болалар диққатини музиканинг ифода воситаларига қаратади.

Улар куйловчи куш образини яратадилар. Бу музика билан таъсир қилиш методидир. Болаларнинг музикага қизиқиш, музика тинглашда таққослашга ўрганиш, куйлашда, рақсда, турли чолғулар ижросида ўргатилади. Музика раҳбари ушбу фаолиятларни кетма-кет олиб борганда аниқ мақсадга эришилади.

Музика ўқитиш методикаси фанининг мақсади таълим мақсадидан келиб чиқиб, музика маданияти ўқитувчисини дарс (машғулот) бериш жараёнига назарий ва амалий тайёрлаш. Бу мақсад қуйидаги вазифаларни ҳал этишни кўзда тутлади.

1. Мактабда музика таълимини ва тарбиясини мазмунини ташкил қилишнинг турли шакл ва методлари ҳақида асосий маълумотлар бериш.
2. Музика таълими ва тарбияси соҳасидаги илғор тажрибаларни умумлаштириш.
3. Музика таълими ва тарбияси жараёнида педагогик амалиёт бўйича методик адабиётларни мустақил ўрганишга тайёрлаш.
4. Музика асосларининг бадиий педагогик таҳлили методикаси асосини билиш.

Музика ўқитиш методикаси музика раҳбарининг музика таълими касбини мукамал билгувчи музикачи педагогни тайёрлайди. Музика ўқитиш методикасини ўзлаштиришда педагогика, психология, музикаий

педагогика тарихи, муסיқий таълимда инновацион технологиялар, муסיқий педагогика ва бошқа муסיқий, психологик ва педагогик фанларга асосланади.

Аждодларимиз баркамол инсонни вояга етказишда бадиий эстетик тарбия воситалари, жумладан, муסיқа санъатининг аҳамиятини чуқур англаб, ёшларнинг ички дунёсини бойитишга, маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантириш ва камол топтиришга унинг таъсири жиҳатларига диққат-эътибор билан қарашган.

Муסיқани катталар, болалар ва қариялар ҳам севиб тинглашади. Ҳоҳ у мумтоз бўлсин, ҳоҳ халқ муסיқаси, ҳоҳ енгил ёки вазмин муסיқа бўлсин, барчамиз уни бажонудил тинглаймиз. Лекин муסיқий йўналишларни англаш, айниқса болаларга жуда қийин. Ҳаётда ҳамма ҳам муסיқа тилини тушунавермайди. Кўпчилик мумтоз муסיқамизга нисбатан ўта бефарқ. Бунинг сабаби болаликда Муסיқий тарбияга керакли эътибор берилмаганлигидадир.

Аксарият кўпгина одамлар жиддий муסיқани тинглашмайди чунки уни тушунишмайди. Тушуниш учун эса тайёргарлик талаб этилади. Агар тайёргарлик кўрилмаса билим ҳам бўлмайди. Тинглашга ўргатиш кўшиқ ижро этишдан мураккабдир. (масалан: симфоник муסיқалар, опера ва бошқалар)

Ўқувчиларни муסיқадаги юксак бадиийлигини таништириш лозим. Бундай асарлар ўқувчиларни дунёқарашини кенгайтиради ва муסיқий дидини тарбиялайди. Кўп сонли саводхон тингловчиларни тарбиялаш учун муסיқа шайдоларини болалигидан муסיқани тушунишга ва уни севишга ўргатиш лозимдир. Муסיқани севиш – бу муסיқани доим тинглаш демакдир. Муסיқани тушуниш – бу ҳис этиш, таҳлил этиш, билиш демакдир.

Аваламбор ўқувчиларни тинч ва бошидан охиригача асарни тинглашга ўргатишимиз керак. Ўқитувчи ўқувчиларга асарни тинглаш жараёнида нималарга эътибор бериш лозимлигини айтиб ўтиш керак. Ўқитувчи тинглаш давомида раҳбарлик қилиши лозимдир. Энг муҳими тингланаётган асар ўқувчилар ёшига мос ва эса қоладиган бўлиши лозимдир.

Ўқитувчи тингланаётган асар мазмуни орқали ахлоқий эстетик тарбия бериши лозим.

Муסיқа тинглашга ўргатишда ўқитувчи олдида қўйиладиган вазифалар:

Вазифалар- муסיқа санъатига ҳавас уйғотиш, муסיқа тинглаш ва амалий воситалар орқали қизиқтириш болаларда муסיқий эҳтиёжини кучайтириш, ўқувчиларда бадиий таасуротларни тўплаб бориш. (савол жавоб, суҳбатлар орқали)

Бунинг учун:

1. Тингланаётган асарни оддий мусиқий педагогик таҳлил этиш.
2. Тинглашда оддий мусиқа терминларини ва атамаларини қўллаб бориш.
3. Куйнинг оддий тузилиши, унинг ифода воситаларини, ритмик тузилишларига қараб чапак чалиш ва куйлашга ўргатиш.
4. Мусиқа ижодкорлари, ижрочилар турлари чолғу асбоблари билан таништириш.

Шунингдек :

1. Мусиқий жанрларини билиш (ракс, балет, опера ва бошқалар)
2. Асарнинг тузилишини билиш (бандли, 2 қисмли ёки 3 қисмли)
3. Композиторларнинг ҳаёти ва ижодини билиш.
4. Мусиқий нутқни элементларини билиш (ҳарактери, темпи, динамикаси, мусиқий ифода воситалари ва бошқалар)
5. Мусиқий эстетик маълумотларини билиш. (тинглаш маданияти)

Ўқувчилар 1-синфданок мусиқада мазмун борлигини у кишиларнинг ҳаётини акс эттиришини билишлари лозим. Шунингек, мусиқада шакл борлигини билишлари керак. (мазмун - бу ифода этиш ёки тасвирлаш, шакл - бу композиторни асар мазмунини ифода этишга боғлиқ).

Ўқувчиларда мусиқа дидини тарбиялашда ўқитувчининг маҳорати муҳим роль ўйнайди.

Мусиқа тинглаш 4 босқичда олиб борилади.

1. Асарни тушуниш учун болалар диққатини жамлаш ва асар ҳақида ўқитувчининг кириш сўзи.
2. Ўқитувчи ижросида ёки аудио ёзувида мусиқий асарни тинглаш.
3. Асарни суҳбат йўли билан мусиқий бадиий жиҳатдан оддий таҳлил этиш ва чорак мавзусини ёритиш.
4. Асарни тўлиқ қайта тинглаш сўнг асар ҳақида болаларнинг умумий таасуротлари юзасидан якуний суҳбат ўтказиш.

№	ЎҚИТИШ МЕТОДЛАРИ ГУРУҲИ	№	МАЗКУР ГУРУҲГА МАНСУБ МЕТОДЛАР
Репродуктив методлар			
		1.	Маъруза методи
		2.	хикоя методи
		3.	Суҳбат методи
	2.Кўрғазмали метод	4.	Кўрғазмали –тушунтириш методи

	5.	Кўрғазмали –изланиш методи
3.Амалий метод	6.	Амалий характердаги лаборатория методи
	7.	Изланиш характеридаги амалий метод
	8.	Муаммоли амалий метод
Продуктив методлар		
4.Муаммоли методлар	9.	Муаммоли маъруза методи
	10.	Муаммоли ҳикоя методи
	11.	Муаммоли суҳбат методи
	12.	Қисман-изланишли муаммоли метод
	13.	Ижодий характердаги муаммоли метод
	14.	Ақлий ҳужум
5.Мунозара методи	15.	Фикрлар тўқнашуви
	16.	Ўқув баҳси методи
	17.	Ўқув мунозаралари методи
6.Мустақил ишлаш методи	18.	Давра суҳбати
	19.	Дарслик устида мустақил ишлаш методи
	20.	Матн устида мустақил ишлаш методи
	21.	Қўшимча адабиётлар устида мустақил ишлаш методи
7.Мантиқий методлар	22.	Кўрғазма воситалари ёрдамида устида мустақил ишлаш методи
	23.	Таҳлил методи
	24.	Қиёслаш методи
	25.	Синтезлаш методи
	26.	Умумлаштириш методи
	27.	Индукция методи
	28.	Дедукция методи
	29.	Умумлаштириш методи
	30.	Хулосалаш методи
	31.	Ўз-ўзини назорат қилиш методи
	32.	Тестлар воситасида назорат қилиш методи

8.Назорат методлари	33.	Атамалар варағи воситасида назорат қилиш методи
	34.	Компьютернинг назорат дастурлари воситасида назорат қилиш методи
	35.	Дастурлаштирилган назорат дастурлари воситасида назорат қилиш методи

№	Локал даражада қўлланилаётган педагогик технологиялар	№	Хусусий методик даражада қўлланилаётган педагогик технологиялар
1	“Агар мен ... бўлсам”	Дидактик ўйин технологияси	
2	“Айланма хат”	1	Сюжетли ролли ўйинлар
3	“Анжуман”	2	Ижодий ўйин
4	“Бурчаклар стратегияси”	3	Конференция
5	“Ижодий лойиҲа”	4	Матбуот конференцияси
6	“Пинборд”	5	Ишбилармонлар ўйини
7	“3x4”	6	ўйин машқлар
8	“6x6”	Ҳамкорликда ўқитиш технологияси	
9	Инсерт	7	Командада ўқитиш
10	Кластер	8	Кичик гуруҳларда ўқитиш
11	“Имитацион ўйинлар”	9	“Зиг-заг” ёки “арра”
12	“Аквариум”	10	“Арра-2”
13	“Ақлий ҳужум”	11	Кичик гуруҳларда ижодий изланишларни ташкил этиш
14	“БББ”	Модулли таълим технологияси	
15	“Бумеранг”	12	Талабаларнинг индивидуал ишлашига мўлжалланган модул дастури
16	“Бир нуқта”	13	Икки талаба ҳамкорликда ишлашига мўлжалланган модул дастури
17	“Биргаликда ўйнаймиз”	14	Талабаларнинг кичик гуруҳларда ишлашига мўлжалланган модул дастури
18	“Блиц ўйини”	Лойиҳалаш технологияси	
19	“Венн диаг-раммаси”	15	Тадқиқот характеридаги

			лойиҳалар
20	“Галерия”	16	Ижодий характердаги лойиҳалар
21	“Дебатлар”	17	Сюжетли-ролли лойиҳалар
22	“Дельфин”	18	Амалий характердаги лойиҳалар
23	“Елпиғич”	19	Изланиш характеридаги лойиҳалар
24	“Занжир”	20	Мўлжал олишни таркиб топтирадиган лойиҳалар
25	“Атамалар занжири”	Муаммоли таълим технологияси	
26	“Концептуал харита”	21	Муаммоли маъруза
27	“Мозаика”	22	Муаммоли конференция
28	“Музёрап”	23	Муаммоли давра суҳбати
29	“Резюме”	24	Эркин фикрлаш
30	“Скарабей”	25	“Фикрлар тўқнашуви”
31	“Тармоқлар”		
32	“Тақдимот”		
33	“ФСМУ”		
34	“Чорраҳа”		
35	“Фикрга қарши-фикр”		

Муסיқа маданияти дарсларининг самарадорлигини ошириш учун мазкур предмет хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда муайян дидактик принципларга асосланади.

Дарсларга қўйиладиган дидактик талаблар тизимида қўлланиладиган методиканинг аниқ ва тушунарли бўлиши, аввалги ўтилган дарслар билан ҳозирги дарсларнинг узвийлиги, дарсда ўтиладиган мавзуга мос материал танлаш, дарс ўтишда самарали усул ва услублардан фойдаланиш, дарсни ташкил эта билиш, жамоа, гуруҳ ва индивидуал ишлаш усуллари умумлаштириш, дарс жараёнида ҳар бир ўқувчининг индивидуал хусусиятини ҳисобга олиш, муסיқа маданияти дарсларини бошқариш, турли хил дарслар ёрдамида дарсларнинг мазмунини бойитиш, бериладиган вазифаларни тўғри баҳолаш, ўқитувчининг дарсга тайёргарлиги алоҳида аҳамият касб этади.

Нотага қараб куйлаш (солфеджио) Муסיкий билимларни ўзлаштириш жараёнида нотага қараб куйлаш мураккаб жараёнدير. Солфеджио - италянча - ноталар, муסיқа белгилари, гаммаларни куйлаш - эшитув малакасини юксалтириш ва нотага қараб уларни тез ўқишни ўрганиш учун ўтказиладиган вокал машқлардир. Солфеджио - муסיқа асарлари ва турли хил муסיкий машқларни нотага қараб, нота номини айтиб куйлаш тариқасида олиб

борилиши мумкин. Солфеджио термини сол-фа нота номларидан олинган. У ўқитувчидан дарсларни тизимли ва изчил равишда олиб боришни талаб қилади.

Агар ўқувчилар синфдан-синфга ўтаётганларида нотага қараб куйлаш малакаларини аста-секин, оддийдан-мураккабга қараб олиб борсалар юқори синфларга ўтганда улар ўрганиладиган қўшиқларни бемалол нотага қараб куйлай оладилар. Нотага қараб куйлаш -солфеджио мусиқа саводи билан узвий равишда олиб борилади. Мусиқа саводи ноталар жойлашуви, узунлиги, саналиши ҳақида ўргатса, солфеджио орқали ноталарни амалда кўйлаб кўриш имконияти бўлади. Шунинг учун мусиқа саводи ва солфеджио параллел тарзда олиб борилади.

Биринчи синфданок ўқувчилар нотага қараб куйлаш малакаларини эгаллашлари керак. Бунинг учун кўйланаётган куйнинг ҳаракатини нотага қараб кузатиб бориш лозим. Аввалам бор осон бўлган кичик мусиқий лавҳалар бериб борилади. Нотага қараб куйлаш учун ўқувчилар ноталар тизимини яхши билишлари ва уларни нота чизиғидан бемалол топа олишлари муҳимдир. Нотага қараб куйлаш яхши самара бериши учун ўқувчиларга таниш бўлган, аввал кўйланган ёки тингланган куйни бериш уларни куй ҳаракатини кузатишларида қулайлик туғдиради.

Куйлашдан олдин куйнинг ўлчови, қандай узунликдаги ноталар (бутун, ярим, чорак, нимчорак...) иштирок этганлиги, куйнинг темпи, тонлиги аниқланади. Кейин шу тонликда овоз созлаш машқларини бажариш тонликка мослашишга имкон беради. Машқларда тонликдаги турғун ва нотурғун босқичлар аниқланади ва айтилади. Кўрғазмали қурол сифатида бундай машғулотларда дарсликдан ташқари, мусиқий куй ёзилган плакатлар яхши натижа беради. Плакат ҳаммага кўринадиган жойга осиб куйилади.

Ўқитувчи бошчилигида ўқувчилар куйнинг барча ноталарини бараварига айтадилар. Кейин ўқитувчи шу куйни оҳанги ва ўлчови билан кўйлаб кўрсатади, ўқувчилар нотага қараб кузатиб турадилар. Сўнгра ҳамма биргаликда нотага қараб куйни куйлайдилар ва бир вақтда дирижёрлик қиладилар. Нотага қараб куйлашда дирижёрлик қилиш, куйнинг ритмидан чиқиб кетмасликка, метр ҳиссини ривожлантиришга, ноталар узунлигини тўғри санашга ёрдам беради. Солфеджио малакаларини эгаллаш ўқувчиларнинг мусиқий ўқувларини ўстиришда, уларнинг амалий ишида катта аҳамиятга эгадир.

Солфеджио асосан нотаниш бўлган куйларни биринчи галданок нотага қараб куйлашни назарда тутаяди. Нотаниш куйни нотага қараб куйлаш учун ёзилган куйнинг оҳангини фикран тасаввур қила оладиган бўлиши лозим. Шунинг учун ҳам мусиқий ўқувни ўстириш ва мусиқа тажрибасига

етарли даражада эга бўлишлик узоқ вақтни ва мунтазам равишда меҳнат қилишни тақозо этади. Бунга муסיқа саводини ўстириш муסיқа адабиётлари билан танишиш, вокал-хор малакаларини эгаллаш жараёнида эришилади.

Ўқувчилар аста-секин муסיқий нутқнинг баландлиги, лади, метроритмик хусусиятларини тушуна бошлайдилар, шунингдек уларда муסיқий идрок, муסיқий тафаккур, муסיқий хотира, муסיқий ҳиссиётлар пайдо була бошлайди. Ўқитувчи ўқувчиларга солфеджио малакасини эгаллаш бўйича машғулотларни 1-синфдан бошласада, 5-6-синфлардагина кўзлаган мақсадга эриша олади.

Муסיқий-назарий билимларни ўзлаштириш жараёнида нотаниш куйни нотага қараб ижро этиш учун қуйидаги тадбирлар амалга оширилади:

Ўқитувчи доскага нота мисолларини ёзади. Кейин ўқитувчининг саволлари ва ўқувчиларнинг жавоблари асосида куй таҳлил қилинади. Таҳлил қилиш ўқувчилар аввал эгаллаган муסיқий-назарий билимлари уларнинг ёшига мос равишда ўтказилади. Ўқувчилар тушунмаган элементларни ўқитувчи тушунтириб беради, Ўқувчилар диққатини асосий мавзуга қаратади.

Таҳлил қилиш жараёнида қуйдагилар аниқланади:

1. Асар тонлиги.
2. Асарнинг ўлчови.
3. Асарда учрайдиган динамик белгилар.
4. Куйнинг ритмик тузилиши (ноталар чўзими, паузалар, асарнинг қайси ҳиссидан бошланиши ва ҳоказо).
5. Асардаги жумлалар, нафас олиш учун қулай бўлган тактлар.

Ана шундан кейин солфеджиога, яъни нутқлашга ўтиш мумкин. Бошланғич синфларда солфеджио учун машқлар асосан До мажор гаммасида берилади. Чунки бу тонлик энг осон ва куйлаш учун қулайдир. Солфеджиолаш учун машқларни солфеджио дарсликларидан топиш мумкин. Бундай дарсликларда осон мисоллардан бошлаб мураккаб машқларгача мавжуд бўлиб, у ерда ўқувчиларнинг ёши ва ўзлаштириш даражалари ҳисобга олинган бўлади. Ўқувчилар синфдан-синфга ўтганлари сари уларга бериладиган машқлар ҳам тонлиги, ўлчови, ва бошқа хусусиятлари жиҳатидан мураккаблашиб боради.

Айрим ҳолларда машқлар ритми тез бўлади. Бундай ҳолларда ўқитувчи машқларни аввал секин темпда бошлаб кейин секин-аста тезлаштириб бориши керак. Агар ўқитувчида метроном бўлса, у ҳолда у бемалол кўзланган темпга эришиши мумкин. Муסיқий асарни аввал муътадил темпда куйлаш куйни яхшироқ эшитиш, тўғри санаш, нафасни

тўғри олиш, аниқ дирижёрлик қилиш имконини беради. Солфеджио учун машқлар танлашда ўқитувчи ўқувчиларнинг овоз диапазонини, нафас олиш малакаларини ҳисобга олиши лозим. Нутқлашда бақирмасдан, овозни зўриқтирмасдан, ҳар жумланинг охирида нафас олиб майин овоз билан куйлашни ўқитувчи назорат қилиб турмоғи даркор. Солфеджио машқлар 1-синфнинг иккинчи ярмидан бошланиб 7-синфнинг охиригача давом этади.

Ўқувчиларни куйлашга ўргатишда, уларни солфеджио малакасини эгаллашларига эришиш катта аҳамият касб этади. Бу жараён ўқувчиларнинг мусиқий савиясини оширишдаги етакчи омиллардандир.

Педагогларда мусиқий таълим фаолиятни ташкил этишга имкон берадиган малакалар гуруҳлари:

- 1) билишга оид малакалар;
- 2) лойиҳалаш малакалари;
- 3) ижодий-амалий малакалар;
- 4) тадқиқотчилик малакалари;
- 5) мулоқотга кирувчанлик (коммуникатив) малакалари;
- 6) ташкилотчилик малакалари;

Қуйида ушбу малакалар гуруҳларининг моҳияти ёритилади:

Билишга оид малакалар:

- ✓ талабаларнинг ёш ва индивидуал хусусиятлари, жамоанинг
- ✓ ижтимоий-психологик ўзига хослигини инобатга олган ҳолда ўқув-тарбиявий вазифаларни аниқ белгилаш;
- ✓ замонавий таълим талабларидан келиб чиққан ҳолда ўқув-тарбия жараёнини дидактик, психологик ва методик жиҳатдан режалаштириш ва таҳлил қилиш;
- ✓ таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этишнинг самарали шакл, метод ва воситаларни асосли равишда танлай олиш;
- ✓ талабалар томонидан ўқув дастури талабларидан келиб чиққан ҳолда материалларни ўзлаштирганлик натижаларини, ўқувчиларнинг тарбияланганлик ва ривожланганлик даражасини аниқлай билиш;
- ✓ талабаларнинг билишга бўлган қизиқиш, эҳтиёж ва фаолликларини ривожлантириш бўйича турли кўринишдаги ишларни олиб бориш;
- ✓ дарсада, дарсдан ташқари шароитларда, тўғаракларда турли тарбиявий ишларни олиб бориш;
- ✓ талабалар, уларнинг ота-оналари билан индивидуал ишларни амалга ошириш;
- ✓ таълим жараёнида турли кўрсатмали қуроллар, замонавий техник воситалар, ахборот ва илғор педагогик технологияларидан самарали фойдаланиш;

- ✓ дидактик материал ва кўрсатмали қурооларни ишлаб чиқиш;
- ✓ ўз-ўзини таҳлил қилиш, ўз-ўзини баҳолаш ва шахсий фаолиятда йўл кўйилган камчиликларни тузатиш.

Лойиҳалаш малакалари:

- ✓ дарс ёки тарбиявий тадбирларнинг лойиҳаларини яратиш;
- ✓ дарс ёки тарбиявий тадбирнинг технологик харитасини яратиш;
- ✓ дарс ёки тарбиявий тадбир моҳиятини босқичма-босқич ёритиш;
- ✓ таълимий ёки тарбиявий фаолият мақсадини аниқ белгилаш;
- ✓ мақсадга мос келадиган вазифаларни аниқлаш;
- ✓ ўқув материалнинг дидактик, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадларини баён этиш;
- ✓ ўқув ёки тарбиявий характердаги материал мазмунини шакллантириш;
- ✓ ўқув ёки тарбиявий материал мазмунини очиқ берадиган бир канча маълумотлар ўртасидаги ўзаро изчилликни таъминлаш;
- ✓ талабаларни мустақил фикрлашга рағбатлантирувчи саволлар тизимини ишлаб чиқиш;
- ✓ дарс ёки тарбиявий тадбирнинг методик тузилишини асослаш;
- ✓ дарс ёки тарбиявий тадбир жараёнида бажариладиган педагогик топшириқлар тизимини аниқлаш;
- ✓ янги материални баён этишда турли замонавий ёндашувларни қўллаш;
- ✓ муайян изчилликка эга тест топшириқларини ишлаб чиқиш;
- ✓ талабаларнинг билим даражасини ташхислаш жараёнини асослаш;
- ✓ талабалар жамоаси ҳамда алоҳида талабанинг тарбияланганлик ва ривожланганлик даражасини баҳолаш механизминини яратиш.

Ижодий-амалий (конструктив) малакалар:

- ✓ алоҳида-алоҳида маълумотлардан фойдаланган ҳолда яхлит ўқув ва тарбиявий характердаги материални шакллантириш;
- ✓ ўқув материални турли расм, сурат, жадвал, диаграмма, модел ва бошқалар билан бойитиш;
- ✓ ўзига хос, оригинал ўқув материални тайёрлаш;
- ✓ мустақил равишда янги методни асослаш;
- ✓ ўқув машғулоти (дарс) ва тарбия тадбир учун кўрсатмали қурооллар тўпламинини яратиш;
- ✓ дарс ёки тарбиявий тадбирнинг технологик паспорти, харитасини яратиш;

- ✓ дарс ёки тарбиявий тадбирда фойдаланиш учун мультимедия материалларини яратиш;
- ✓ ўқув материалнинг тақдимот вариантыни тайёрлаш;
- ✓ турли мавзулардаги тарбиявий тадбирлар учун талабаларнинг фаол иштирокида видео роликлар яратиш;
- ✓ дарс конспектини тайёрлаш;
- ✓ турли шакл ва методларга асосланган синов топшириқлари (савол, топшириқ, масала, мисол, машқ, тест), баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш;
- ✓ назорат ишларини ташкил этишга ижодий ёндашиш.

Тадқиқотчилик малакалари:

- ✓ илмий изланиш олиб бориш метод ва воситаларини танлаш;
- ✓ манбалар билан ишлаш (назарий таҳлил, муҳим маълумотни топиш, тезис, конспект, реферат, картотека билан ишлаш, адабиётлар рўйхатини тузиш);
- ✓ нашр манбалари ва ахборот технологиялари (Интернет) материаллари билан танишиш;
- ✓ анкета сўровини ташкил этиш;
- ✓ замонавий педагогик муаммоларни аниқлаш, долзарблигини асослаш;
- ✓ мавжуд манбалар асосида муаммонинг ишланганлик даражасини ўрганиш;
- ✓ педагогик тажриба олиб бориш методикасини ишлаб чиқиш;
- ✓ уч (ёки тўрт) босқичли педагогик тажрибани илмий-методик ташкил этиш;
- ✓ илмий мақола, ахборот ва ҳисобот тайёрлаш;
- ✓ илмий мақолаларни нашрга тайёрлаш;
- ✓ педагогик тажриба натижаларини умумлаштириш ва таҳлил қилиш;
- ✓ таҳлил натижаларини математик-статистик таҳлил қилиш;
- ✓ статистик таҳлил натижаларига кўра хулоса чиқариш ва илмий-тавсияларни илгари суриш;
- ✓ педагогик тажриба натижаларини муҳокама қилиш (саволлар қўйиш, шахсий фикрни билдириш, танқидий фикрларни айта олиш, амалий таклифлар бериш).

Ташкилотчилик малакалари:

- ✓ талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини бошқариш;
- ✓ талабаларда илмий билимларни ўзлаштириш кўникма, малакаларини шакллантириш;

- ✓ дарс жараёнида вақтни тўғри тақсимлаш ва режани самарали бажариш;
- ✓ талабалар билан индивидуал ишларни ташкил этиш;
- ✓ гуруҳ жамоаси билан жамоавий ёки гуруҳли ишларни олиб бориш;
- ✓ талабаларда таълим муассасаси ички тартиб-қоидаларига риоя этиш кўникмаларини шакллантириш;
- ✓ талабаларга ўқув ва ижтимоий топшириқларни бериш;
- ✓ ўқувчиларнинг диққатини бошқариш;
- ✓ талабалар ўртасида баҳс-мунозара ташкил этиш ва уни бошқариш;
- ✓ дарсларда ўйин технологияларидан фойдаланиш;
- ✓ талабаларнинг ўқув фаолликларини ошириш, уларнинг мустақиллигини таъминлаш;
- ✓ кичик гуруҳларни шакллантириш асосида топшириқлар бажарилишини таъминлаш;
- ✓ талабалар билан ҳамкорликда тарбиявий ишлар рўйхатини ишлаб чиқиш.

Мулоқотга кирувчанлик (коммуникатив) малакалари:

- ✓ талабалар, ота-оналар, таълим муассасаси раҳбарияти, ҳамкасблар билан мулоқотда турли шакл, методлардан фойдаланиш;
- ✓ педагогик амалиётнинг барча иштирокчилари билан амалий, ишчанлик ёки шахсий муносабат ўрнатиш;
- ✓ талабаларга маълумотларни етказишнинг самарали йўл ва воситаларини топиш;
- ✓ топшириқлар юзасидан талабанинг жавоби ёки шахсий фикрларини тинглай билиш;
- ✓ педагогик жараёнларда юзага келадиган низоларнинг олдини олиш, бартараф этиш ёки ривожлантириш;
- ✓ жамоа ва турли босқичдаги талабалар ўртасида ўзаро муносабатларни мустаҳкамлаш;
- ✓ жамоада соғлом рақобатга асосланган муҳитни қарор топтириш;
- ✓ талабаларнинг фаолиятларини рағбатлантириш;
- ✓ талаба жавобидаги хато ёки хатти-ҳаракатидаги камчиликларга муносабат билдириш;
- ✓ талабалар билан таълимий ҳамкорликка эришиш.

Изчилликни таъминловчи (процессуал) малакалар:

- ✓ ўқув материали мазмунини баён қилишда нутқий изчилликни таъминлаш;
- ✓ оғзаки ва ёзма нутқни баён қилишда ўзаро изчилликни қарор топтириш;
- ✓ талабаларнинг мавжуд билимлари билан янги ўзлаштириладиган билимлар ўртасида муайян изчилликни юзага келтириш;
- ✓ талабаларнинг мавжуд ҳаётий қарашларини янги ғоялар билан бойитиш;
- ✓ дарсда ва дарсдан ташқари тарбиявий ишларда талабаларни фаол фаолиятга ундовчи методлардан фойдаланишда муайян изчилликка эришиш;
- ✓ талабалар БКМ даражасининг ДТС талабларига мувофиқ келишида маълум изчилликка эришиш; гуруҳ жамоасининг ижтимоий-психологик ҳолатини ўрганиш методларидан фойдаланишда
- ✓ педагогик фаолият изчиллигини таъминлаш; талабаларнинг тарбияланганлик ва ривожланганлик даражасини баҳолашда доимий изчилликка эришиш.

■ **Техник-технологик малакалар:**

- ✓ таълим жараёнига замонавий техник воситаларини татбиқ этиш;
- ✓ дарс жараёни мазмунини технологик паспорт ва технология харита ёрдамида ёритиш;
- ✓ ўқув материали мазмунини ёритувчи слайдларни тайёрлаш;
- ✓ ўқув машғулотларини ахборот технологиялари, интерфаол методлар ёрдамида ташкил этиш;
- ✓ ихтисослик фани хусусиятидан келиб чиққан ҳолда турли техник воситалардан фойдаланиш;
- ✓ дарсларда проекторни қўллай олиш;
- ✓ ўқув материалларини аудио ва видео ёзувлари, тақдирот асосида баён қилиш;
- ✓ талабаларда ўқув материални мустаҳкамлаш ва ўқув топшириқларини беришда ахборот технологияларини қўллаш;
- ✓ компьютер имкониятларидан фойдаланишга доир ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш;
- ✓ талабаларнинг БКМни баҳолашни компьютер асосида ташкил этиш;
- ✓ талабаларнинг билим олганлик ва тарбияланганлик даражаларини ташхис қилишда компьютер ёрдамига таяниш ва б.ш.

Назорат саволлари:

1. Мусиқа маданияти дарсларининг дидактик принциплари деганда нимани тушунасиз?
2. Мусиқа дарсларини тизимлилик принципига маос равишда ташкил этиш деганда нимани тушунасиз?
3. Мусиқий билимларни ўзлаштириш жараёнида ўқувчи шахсини шакллантириш жараёнини айтиб беринг.
4. Умумий мусиқа таълими тузилишини тушунтириб беринг.
5. Ўқув-тарбиявий жараённинг тузилишини айтиб беринг.
6. Ўқитиш фаолиятидаги методларни санаб беринг.
7. Мусиқий билимларни ўзлаштириш жараёнида бола шахсни шакллантириш деганда нимани тушунасиз?
8. Болалар ижрочилиги фаолиятидаги етакчи фаолият турини айтиб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Соипова Д Мусиқа ўқитиш назарияси ва методикаси -Т. 2009 ЎзДК
2. Шарипова Г.Мусиқа ўқитиш методикаси -Т. Турон –Истикбол 2008.
3. Каримова Д.А. Мусиқий педагогик маҳорат асослари -Т. Молия иқтисод 2008

2-Мавзу. Мусиқа фанларни ўқитишда хорижий мамлакатлар тажрибалари.

Режа:

1. Таълим ва тарбия жараёнида ўқувчиларда санъат орқали ҳаётни ўрганиш.

2. Мусиқа таълими "Эстетика" фани сифатида.

3. АҚШда мусиқа таълим тизими.

4. Англияда бошланғич мактаб ўқитувчиларини тайёрлайдиган коллежлар.

5 Болгариядаги оммавий ҳаваскорлик жамоалари.

6 Голландиядаги болалар мусиқий тарбиянинг тизими

7 Руминия, Чехияда мусиқа тизими.

8 Россия, Эстония, Литва, Польша, Уругвайда мусиқа талими тизими.

Таянч тушунчалар: Релятив тизими, интеллектуал, корпорация, Тоник-соль-фа, "ялен" тизими, эстетика, АҚШда мусиқа таълим тизими, Англия мусиқа таълим тизими, мелодика, полиметрия, олиритмия, кастанеталар, металлофонлар, фуруйлар, "столбица.

2.1. Таълим ва тарбия жараёнида ўқувчиларда санъат орқали ҳаётни ўрганиш.

Ҳар бир мамлакатнинг мусиқа тарбияси ғоявий-сиёсий жиҳатдан халқнинг ижтимоий тузумига хизмат қилади. Ҳар бир халқнинг маорифида мусиқа тарбияси методикаси педагогиканинг дидактик қонуниятларига ва шу миллатнинг мусиқа маданияти, тили ва маданий анъаналарига асосланади. Шу билан бирга мусиқа тарбиясининг тузилиши, тизими ва илмий-методик ютуқлари бошқа миллатнинг маърифий маданиятига ҳам ижобий таъсир этади.

Ягона ўқув режа ва дастурга- Хорижий мамлакатларда амал қилинмайди. Давлат мактаблари билан бирга шахсий мактаблар, коллежлар ва олий таълим даргоҳлари мавжуд бўлиб уларда турлича даражада эстетик тарбияни амалга оширишда ўқитувчига кенг ижодий эркинлик берилган.

Хорижий мамлакатларда ягона ўқув режа ва дастурга амал қилинмайди. Давлат мактаблари билан бирга шахсий мактаблар, коллежлар ва олий таълим даргоҳлари мавжуд бўлиб уларда турлича даражада эстетик тарбияни амалга оширишда ўқитувчига кенг ижодий эркинлик берилган.

Ўқитувчи ўз давлатининг мактаб шароити, имкониятлари ва ўқувчиларнинг билим даражасига қараб дастурга ўзгартиришлар киритиши мумкин.

Таълим ва тарбия жараёнида ўқувчиларда санъат орқали ҳаётни ўрганиш ва унга шахсий муносабат билдириш, ижодий муносабатда бўлиш малакаларини ривожлантиради. Мусиқа дарсларида юксак ривожланган техник воситаларидан кенг фойдаланилади. Ўқувчилар электро рганларда чалиб куйлайдилар, турли фаолиятларни (айтишув, ҳаракатлар, бир-бирига жўрнавозлик қилишларни) бажарадилар. Бунда асосан ўқувчиларда ижодий қобилиятни руёбга чиқаришдан иборат.

Юнеско қошидаги мусиқий тарбия халқаро жамияти ўз фаолиятини ривожлантирмоқда. Бу жамият ўз олдига долзарб ва эзгу мақсадларни қўйиб, бутун жаҳонда болалар ва усмирларни мусиқий тарбиялаш, бу жараёни ёш авлодни ахлоқий, интеллектуал ва эстетик жиҳатдан шакллантиришда қудратли восита сифатида ўрганади.

Бу ташкилот фаолиятининг асосий шаклларида бири халқаро миқёсида ўтказилаётган анжуманлар бўлиб, буларнинг ичида композиторлар, етакчи ташкилотлар, амалиётчи-педагоглар, болалар хор жамоаларининг раҳбарлари иштирок этадилар.

Анжуманлари икки йилда бир марта ўтказилиб, жаҳоннинг турли мамлакатларидаги мусиқий тарбия тажрибалари билан турли мамлакатлардаги мусиқий тарбия тажрибалари билан тула танишиш имконини беради.

Дунёнинг жуда кўп мамлакатларида болаларга мусиқий тарбияни бериш, хор санъати ёрдамида баркамол, мукаммал ривожланган шахсни ривожлантиришида бой тажриба орттирилган. Қатор мамлакатларда мактаб ҳамда мактабдан ташқари ташкил топган ўқув жараёни, унинг шакл ва усуллари шубҳасиз катта қизиқиш ўйғотмоқда.

Жаҳоннинг кўпгина мамлакатларида ёш авлодга мусиқий тарбия бериш ишлари умумдавлат аҳамиятига эга бўлиб, шахс шакллантиришнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Хор ижрочилиги элементларини ўз ичига олган мусиқий тарбиянинг замонавий хорижий услублари орасида куйида баён этилган йўналишлар бутун дунёда оммалашиб кетган.

Шунингдек, Толбухин шаҳри ва Болгариядаги "Бодра Смяна", хор жамоалари, Берлиндаги усмирлар хор жамоаси, Польшадаги "Познан булбуллари", Чехиянинг Борно шаҳри усмирлар саройи хор жамоалари ва бошақалар машҳр хор жамоалари қаторига киради. Лейпцигга ХИИИ асрда ташкил топган "Томанерхор" жамоасида гуруҳли куйлашнинг кўхна анъаналари ривожланмақда. Жумладан, З.Кодай (Венгрия, сольфеджио, мусиқа ўқувини ривожлантириш). Л.Даниел ва Ф.Лиссек (Чехия

"таянч"кўшиқлари, сольфеджио), Б.Тричков (Болгария, сольфеджио), Р.Мюнних (Германия, "ялен" тизими, сольфеджио, кўшиқчилик), К.Орф (Германия - Австрия, мусиқали ижод, метроритмик ўқувини ривожлантириш), Е.Жак-Далькроз (Швецария, мусиқали ижод), Т.Судзуки (Япония скрипка ижрочилигига ўргатиш орқали мусиқий малакаларни ривожлантириш), Дж.Кервен (Англия, "Тоник-соль-фа" тизими, сольфеджио), П.Ван Хауве (Голландия, мусиқали ижод), Д.Б.Кабалевский (Россия, мусиқа асарларини идрок этиш тажрибасини ривожлантириш).

2.2. Мусиқа таълими "Эстетика" фани сифатида.

АҚШда ягона давлат дастури йўқ. Мусиқа таълими "эстетика" фани сифатида ўтилади. Ўқитувчилар ўзлари хоҳлаганларича дарсларни ташкиллаштирадilar. Унда мусиқа, тасвирий санъат ва меҳнат мазмунан бир-бири билан боғлаган. Давлат мактаблари билан бирга диний ҳамда шахсий дунёвий мактаблар ҳам мавжуд. Шунинг учун ҳар бир штатда, давлат мактабларида, шахсий ва диний мактабларда ўқув соатларни ҳам бир хил эмас, ўрта ҳисобга 1-УИ синфларда ҳафтасига 1-2 соатдан дарс ўтилади.

Мактабларнинг 1-4-синфларида мусиқа дарси ҳар куни 20-30 минут хажмида ўтказилади. Дарсларни умумий ўқув фанлари бўйича дарс берадиган ўқитувчилар олиб борадилар. Дарсда ўқувчилар мусиқа остида ритмик ҳаракатлар бажарадилар, ҳар хил мавзулардаги, жумладан, ибодат кўшиқларини ҳам ижро этадилар. Ўрта таълим мактабларида мусиқа дарслари дарс жадвалидан ташқари вақтга белгиланади.

Даредан ташқари ҳар бир ўқувчи мусиқа тўғарақларига - хор, оркестр, ракс, ВИА ларга аъзо бўладилар. Кўпчилик мактабларда симфоник оркестрлар мавжуд. Мактаб билан келишилган ҳолда ўқувчилар симфоник оркестрларга жалб этиладилар.

Синфдан ташқари мусиқа дарслари жараёнида ўқувчилар турли хил мусиқа чолғу асбоблари - мусиқий қутичалар, барабан, учбурчаклар каби чолғуларда ижро этиш малакаларини эгаллайдилар.

3-синфдан бошлаб турли оркестр чолғуларида ижро этиш ўргатилади. Ўқувчилар чолғу асбобларда ижро этишни ўрганиб бўлганларидан кейин, мактаб оркестр жамоаси ташкил этилади.

Бундан ташқари ўқувчиларнинг шахсий имкониятларини ҳисобга олган ҳолда, чолғу ансамбллари, хор жамоалари ҳам ташкил этилади.

Умумий ўрта таълим ўқитувчилари коллеж ва университетларда таҳсил оладилар.

2.3. АҚШда мусиқа таълим тизими.

АҚШда мусиқа таълими соҳаси бўйича аниқ бир тизим бўлмаганлиги, таълим муассасаларини турили хил шахслар, компаниялар бошқариши туфайли таълим тизимида нотурғунлик ва номутаносиблик мавжуд.

Мусиқа машғулотларининг ўтказиладиган вақти, шакли ва мазмунини педагоглар томонидан белгиланади. Мамлакатда мутахассис ўқитувчилар етишмаслиги, мусиқа машғулотларига махсус маълумотга эга бўлмаган, ёш композитор ва ижрочиларни жалб этиш эҳтиёжини туғдиради. Натижада, мактабларда ягона мусиқий ижро репертуари вужудга келади.

Ихтисослашган мусиқий таълим коллежлардан бошланади. Коллежларда ўқиш муддати тўрт йил бўлиб, талабалар кейинчалик ўқишни давом эттиришлари ва магистр унвонини олиш учун икки йил. Докторлик илмий даражасини олиш учун беш йил, жами етти йил ўқишлари керак бўлади.

Мусиқага ихтисослашган коллежларнинг уч хил йўналиши - ижрочилик, мусиқашунослик ва педагогик йўналишларда мусиқа ўқитувчилари тайёрланади.

Коллеждаги таълимдан кейин талабалар ўқишни университетларда давом эттиришлари мумкин. АҚШда XIX асрда консерваториялар ташкил этилган бўлиб, ҳозирги кунда улар университетларга кўшиб юборилган. Бундан асосий кўзланган мақсад таълим сифатини яхшилаш, ёшларга мусиқий таълим билан бирга адабиёт, санъатнинг бошқа турларидан ҳам керакли билимларни бериш, уларнинг дунёқарашларини кенгайтиришдир.

2.4. Англияда бошланғич мактаб ўқитувчиларини тайёрлайдиган коллежлар.

Англия мактабларида буржуа мамлакатлари жумладан, АҚШ қатори, ягона дастур ва услубиётнинг йўқлиги сабабли мамлакатдаги мусиқий тарбия ишларининг ахvoli турли савиядадир.

Ижобий мисол тариқасида 1969-1970 йилларда Британия радио корпорациясининг радио орқали 6-7 ёшдаги болалар учун ташкил этилган 10 минутлик мусиқа эшиттиришларини келтириш мумкин.

Бу эшиттиришлардан кўзда тутилган мақсад - болаларнинг мусиқа чолғулари ижрочилигига хоҳишларини ўйғотиш бўлган: болалар радио эшиттириш жараёнида мусиқани ижро этишлари лозим бўлган. Кейинчалик бу дастурлар магнит тасмаларига ёзилиб, мактабларга, улардаги "мусиқа бурчак"ларига жўнатилган.

Ҳозирги кунда Англия мактабларида кўпрок Дж. Кервен (1816-1880) томонидан ишлаб чиқилган релятив тизимига асосланган ўқитиш усуллари кўлланилмоқда.

Англияда бошланғич мактаб ўқитувчиларини ўрта махсус ўқув юртлари - икки ёки уч йиллик коллежлар тайёрлайди.

Миллий музика, қироллик музика коллежи ва ҳатто Қироллик музика академиясини битирган музикачилар учун 1 йиллик махсус педагогик курслар ташкил этилган. Ўрта мактаб музика ўқитувчиларини университетларнинг музика - педагогика факультетлари тайёрлайди. Уларда ўқиш муддати 4 йилни ташкил этади. Университетлар ўрта мактаб учун универсал музика ўқитувчисини тайёрлашни ўз олдларига мақсад қилиб қўйганки, ўқитувчи нафақат хор жамоасига раҳбарлик қилиш, шунингдек оркестрни бошқариш, музика ва чолғу ансамблида машғулот олиб бориш, болаларни музикавий чолғуда ижро этишга ўргата билиши лозим⁵.

Англияда бошланғич синфларда 5 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар ўқийдилар. Барча ўқув фанларини битта ўқитувчи олиб боради. Бошланғич мактабни битиргач, болалар гуманитар ёки техник йўналишга асосланган ўрта мактабларга ўтадилар. Буларда музика таълимига кўпрок эътибор берилади.

2.5 Болгариядаги оммавий ҳаваскорлик жамоалари.

Болгарияда музика дарслари, ўқув режасига мувофиқ, мактабни биринчи синфидан тўққизинчи синфига қадар ўтказилади, 10 - 12 синфларда эса, ихтижорий машғулотлар тарзида, ҳафтада икки соатдан олиб борилади. Биринчи синфда музика дарсига 1 «шартли» соатдан иборат, чунки биринчи синф тайёрлов синфи бўлиб, унда музикавий эшитиб куйлайдилар ва рақсга тушадилар. 2-4 синфлардан эса музика дарсларига икки соатдан ажратилади.

2-синфдан бошлаб ўқувчилар дарсда музика саводини ва кўшиқ айтишни тизимли равишда ўргана бошлайдилар. Болгариядаги оммавий музикавий тарбиянинг асоси - бу халқ кўшиқларидир.

6-синфдан бошлаб ўқувчилар асосий жанрлар ва Болгария музика маданияти билан таниша борадилар. Болгар халқ музикаси ўзига хос усул, оҳанг ва бошқа хусусиятларга кўра ҳозирги замон ёшларининг музика этиёжларини қондира олиш имкониятига эгадир. Болгарияда асосан диққат эътибор оммавий ҳаваскорлик жамоалари - фолклор ансамблларига қаратилган. Уларнинг фаолиятида халқ ижоди намуналари миллий ижрочилик услубига яқин кўринишларда намоён бўлади. Халқчиллик руҳида

⁵ 6 *Music Education in England: A review by Darren Henley for the Department for Education and Department for Culture, Media and Sport, 7 February 2011.*

тарбиялашга хизмат қилаётган болалар ва ёшларнинг қўшиқ ва ракс халқ ансамбллари маънавий-ахлоқий тарбияси ва бадий-эмоционал таъсирнинг воситаларидир.

Болгар халқ қўшиғининг бойлигини эгаллаш, унинг ўзига хос оҳанг куйларини ўзлаштириш, болаларда мусиқий тасаввур ҳамда ижро малакаларини эгаллашга қўмаклашади, миллий ҳамда жаҳон мумтоз мусиқа асарларининг гўзаллик ва бойликларини баҳолашга имкон беради. Болгария оммавий мусиқа таълимининг миллий услубиёти, унинг болаларда мусиқавий ижрочилик, ритмик қобилиятларини ривожлантиришга қаратилган усуллари, мусиқий тарбиянинг дастлабки босқичида ўқувчининг бадиҳа ва бошқа ижодий ҳаракатларини рағбатлантиради.

Болгария мусиқа таълими тизимида нотасиз куйлашдан, нотага қараб куйлаш жараёнига ўтишда

1923 йилда Борис Тричков томонидан ишлаб чиқилган **"столбица" (устун) методи кенг тарқалди.** Оддий, оммабоп, қизиқарли бўлган **"столбица"** усули, айниқса, умумтаълим мактаб болалари билан ишлашда катта ёрдам бермоқда. Бу услуб асосан **мусиқа саводи** жараёнида қўл келади

Бироқ амалиётда - қўшиқ куйлаш, мусиқа тинглаш жараёнларида бу методдан фақат до мажор миқёсидагина фойдаланиш мумкин. Бошланғич синфларда мусиқа дарсини барча ўқув фанларидан машғулоти олиб борадиган педагоглар ўтказадилар.

Улар гимназияни битиргач, муаллимлар институтида таълим оладилар. Муаллимлар институтида ўқиш муддати уч йил.

5-8-синфларда ашула дарсини, икки ўқув фани (масалан, тил ва ашула) бўйича педагогика институтининг махсус факультетида таълим олган ўқитувчи ўтади.

9-12-синфларда эса, консерваториянинг мусиқий педагогика бўлимларининг битирувчилари олиб борадилар. Уларнинг ўқиш муддати 4 йил.

Ўқув дастурларида кўрсатганидек, мусиқа дарсини асосини гуруҳли куйлаш ва мусиқа чолғуларида ижро этиш ташкил этади. Дарсларда қўлланиладиган мусиқа чолғулари турли-тумандир: уриб чалинадиган чолғулар - болгар (миллий) ва мактаб ўқувчилари томонидан ясалган ҳаваскорлик чолғулари; металлофонлар, миллий пуфлаб чалинадиган (сурнайча, хуштак ва ҳоказо), фуруйлар (венгер халқ чолғуси); "мелодика" (аккордеонга ўхшаш катта бўлмаган чолғу). Бу чолғуларда ижро этиш

унчалик қийинчилик туғдирмайди ва болаларни муסיқа дарсларига фаол жалб қилади.

Кўпчилик болгар ўқитувчилари муסיқий чолғуларни дарсларда кенг қўлланишига эҳтиёткороналик билан қарашмоқда. Уларнинг фикрларига кўра мазкур чолғуларни дарс жараёнига татбиқ этиш бошқа фаолият турларига кам эътибор берилишига сабаб бўлмоқда. 1970-йилларда қабул қилинган дастурга кўра муסיқа тинглаш жараёнига жуда кам соат ажратилган бўлиб, муסיқа дарсларининг асосий фаолиятлари - жамоа бўлиб куйлаш ва муסיқий чолғуларда ижро этишдир. Ўтган йиллар тажрибаси шуни кўрсатдики, мазкур дастур ўзини оқлай олди.

Мактабдаги ўқув жараёни дарсликлар ва ўқитувчиларга мўлжалланган услубий қўлланмалар билан таъминланган бўлиб, бу нарса, албатта, оммавий муסיқий тарбияни амалга оширишда муҳим рол ўйнайди. 2-9-синфлар учун яратилган дарсликлар ўқувчи ва ўқитувчилар учун муҳим восита бўлиб хизмат қилмоқда. Бундан ташқари ўқитувчилар учун чиқарилган ўқув қўлланмалар нотага қараб куйлаш, методика масалалари, вокал-хор малакаларини шакллантиришга қаратилган бир қатор муаммолар ечимига қаратилган.

Болгарияда синфдан ташқари таълим масаларига катта эътибор қаратилмоқда. Жумладан, хор маданиятини ривижлантиришга София усмирлар саройининг - "Бодра смяна" болалар хор жамоаси ўзининг улкан ҳиссасини кўшди. Жамоа 1947 йилда ташкил топган бўлиб, у кўп йиллар давомида бу жамоага Болгария халқ артисти, профессор Бончо Бочев раҳбарлик қилган эди. Хор жамоаси таркибида 380 - аъзоси бўлиб, катта ва кичик ёшдаги болалар гуруҳлари, 100 кишилиқ концерт гуруҳидан иборат. Мазкур жамоа дастурига мураккаб кўповозли, турли жанр ва услубдаги асарлар кирган.

Болалар ва ўсмирлар ҳаваскор хор мактаб - студияси болалар хор жамоаларининг замонавий кўриниши сифатида ёш ижрочилар учун маълум касбий истиқболларини очиб беради. Шундай жамоанинг мунтазам концерт фаолияти, ҳаваскор хор жамоанинг хор мактабига айланишидаги муҳим шарт-шароитларидан биридир.

Юқорида тилга олинган жамоадан ташқари, Болгарияда бошқа жуда кўп болалар ва усмирлар хор мактаблари мавжуд. Ушбу мактабларда таълим олаётган ўқувчилар касбий хор жамоаларининг шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. Бундай хор жамоалари негизида - турли хил репертуарга эга бўлган камер, модрегал, катта концерт жамоалари шакл топиши мумкин. Б. Бочев "Бодра смяна" хор жамоасининг иш тажрибасини ҳар бир болалар хор жамоасига тадбиқ этиш мумкин.

Болалар ва усмирлар ҳаваскор хор мактабларини мустаҳкамлаш замон талабларига жавоб берадиган, мукамал ташкилий - ўқув шаклларини вужудга келтириш мумкин.

2.6. Голландиядаги болалар муסיқий тарбиянинг тизими

Голландиядаги болалар муסיқий тарбиянинг тизими, умрининг 35 йилини муסיқа фаолиятига бағишлаган Франция ван Хауве (Дельфт шахри) номи билан боғлиқдир. У Париж ва Брюсселда ... консерваторияларининг дирижёрлик, муסיқа назариясини ҳамда композиция синфлари бўйича тугатган. Дельфтдаги муסיқий мактабини ташкил этиши ҳамда уни бошқариш таклифларини қабул қилгандан сўнг у хор ва оркестр жамоаларида дирижёрлик фаолиятини тўхтатди. Ҳозирги замон педагогик усуллар билан танишиш мақсадида Франция ван Хауве Европа мамлакатларига, биринчи новбатда, Баварияга йўл олди. У ерда Карл Орф ва унинг болалар муסיқий тарбияси тизими билан танишиб, унинг ашаддий мухлисига айланди. Шунингдек, Франция ва Белгия, Италия ва Испанияда бўлиб қайтди. Венгрияда у З.Кодай билан танишди. Кодайнинг муסיқий тарбия тизими Франция ван Хауведа катта ютуқларга эришишга асос берган релятив тизимини кунт билан ўрганишга киришди.

Болалар билан олиб борган амалий фаолият натижасида Пер ван Хауве муסיқий тарбиядаги ўзининг яриги тизимини яратди, бу тизим икки - Орф ва Кодай усулларининг ўзаро уйғунлашган маҳсули бўлиб, унда психология ва болалар тасаввурига мос келадиган асосий томонлари олинган эди.

Икки тизим - Орф ва Кодай усулларининг ўзаро уйғунлашуви

Бу-усулнинг моҳияти қуйидагидан иборат: болаларни ўйинга жалб этиб (масалан, қарсак чалиш, тарелкалар, қўнғироқчалар, бубенларни уриб товуш чиқариш), педагоглар уларда муסיқа бўйича малакаларни ҳосил қиладилар.

Шу равишда ҳамма болалар муסיқавий билим савиялари турлича бўлишига қарамай таълим жараёнига киришиб кетадилар. Таъкидлаш жоизки, Голландия муסיқа мактаблари болаларга касбий маълумот беришни ўз олдига мақсад қилиб қўймайди, гап ўзининг муסיқавий вақтичоғлиги ва хурсанчилиги ҳақида кетади.

Дельфт муסיқа мактаби ташкил топиш давридан бир неча йилдан кейин Пьер ван Хауве ўз амалиётида синовдан ўтган шахсий тажрибаларига асосланиб ҳар бир синф учун "муסיқа билан ўйинлар" номли қатор

дарсликлар яратди. Дарсликларда кўплаб мусиқали пьесалар, машқлар, ўйинлар, кўшиқлар ва аниқ вазифалар мавжуд бўлиб, уларни бажара бориб, бола аста-секин нотани ёзиш ва ўқишни, нота бўйича кўшиқ айтиш ва ўйин ўйнашни ўрганади.

"Мусиқани эшитамиз" кейинги китоби эса Голландия ва Белгияда нашр этилди. Бундан ташқари Голландияда граммпластинкалар чиқарилган эди, улардан Пьер ван Хаувенинг мусиқий тарбия усуллари ва тизимини аниқ тушуниш мумкин.

Пьер ван Хаувенинг "мусиқа билан ўйинлар" номли мусиқий тарбия усули нафақат Голландияда, шунингдек, Зальцбургдаги Моцартеумда, Белгия, Норвегия, Францияда кенг тарқалган. Унинг китоблари турли тилларга таржима қилинган ва Дельфт шаҳрига жаҳоннинг кўпгина мамлакатларидан келган муаллимлар мусиқа педагогикаси масалаларига бағишланган халқаро семинарларда унинг тизими билан яхшироқ танишишга имконига эга бўладилар.

Ўткир қобилиятга эга мусиқачи, мохир психолог, олийжаноб ва хушчақчақ инсон, ўта фаросат соҳиби бўлмиш Пьер ван Хауве бир зумда ҳам биринчи синф ўқувчилари билан, ҳам турли ёшдаги болалар билан ва шунингдек, ўзини ўраб турган ҳамма кишилар билан ҳам тил топа олади. "Мусиқа шодлик улашиши лозим" - бу Пьер ван Хауве ҳаётидаги асосий шiorдир.

2.7. Руминия, Чехияда мусиқа тизими.

Руминия халқ анъаналарининг ривожланиши З.Кодай, К.Орф, Е.Жак-Далкроз, Е.Виллем усуллари ижодий ўрганиш билан уйғунлашиб кетган. Бухарест Консерваторияси қошидаги мусиқали - педагогик тадқиқотлар кабинети мамлакатда мусиқий тарбия тизимини мукаммаллаштиришнинг қатор лойиҳаларини ишлаб чиқди. Бу лойиҳалар умумтаълим ва мусиқа машғулотларини ягона ўқув тарбиявий жараёнда мужассам этишига асосланган. Руминиядаги мусиқий тарбия тизимидаги ижобий томони шундан иборатки, ўқувчиларнинг эстетик тарбиясига яхлит муносабат бўлиб, унда мусиқага етакчи ўрин ажратилган, мусиқий тарбиянинг энг муҳим таркибий қисми- хор кўшиқчилиги бўлиб, у ҳамма болалар учун мос бўлган мусиқа ижрочилиги ҳисобланади.

Чехияда мусиқа таълими. Чехиядаги мусиқий тарбия ҳозирги замон мусиқали - педагогик илми ва назарияси ютуқлари асосида ривожланмақда. Бу жараёнда ҳаваскорлик мусиқа ижрочилиги анъаналарининг тикланиши, замонавий шахснинг мусиқавий эҳтиёжларига жавоб берадиган, оммавий маданиятнинг таркибий қисми ҳисобланган оммабоп мусиқанинг янги услубини яратиш муҳим омил ҳисобланади. Ҳозирги замон чех мусиқа

педагогикаси ўқувчиларнинг музикий - ижодий фаоллигини оширишга, уларнинг музикий тафаккури, хаёли, хотираси, музикани ҳиссиёт орқали идрок этиш имкониятларини ривожлантиришга қаратилган.

Музикий тарбияда болаларнинг музиқали - ижодий фаоллигини кўтариш мақсадида музикий машқларнинг тўрт тури жорий этилган: куйлаш (овозни, музика ўқувини ривожлантириш, мустақил куйлаш), музика чолғуларида ижро этиш (бирор музикий чолғуни ўзлаштириш ҳамда ансамбл ижроси), тинглаш (болаларнинг музикий қобилиятини ривожлантириш), ўйин-рақс (нафис ҳаракатни ривожлантириш).

Чехияда болаларнинг музикавий ривожи беш босқичдан иборат. 4-6 ёшдаги болаларга ўйинга асосланган музика ўргатилади. Бошланғич синфлар (6-9 ёш)да музикали ўйин маълум қоидалар билан тўлдирилади. 1-3 синфларда музикий тарбияга ҳафтада 1 соат ажратилади.

Ўрта ёшли ўқувчиларда хор жамоасида ёки бирор чолғу ансамблида иштирок эта олиш малакалари шаклланди. 4-6 синфларда музикий тарбияга ҳафтада 2 соат ажратилади.

Юқори синфларда эса усмирлар музика ўрнида мустақил йўл топа олишини ўрганишади. 7-9-синф ўқувчилари музика билан ҳафтада 1 соат шуғулланади; бундан ташқари фақўлтатив асосида хор қўшиқчилиги ва чолғу ансамбли машғулотлари ҳафтада 2 соатдан олиб борилади.

16-19 ёшдагилар музикий тарбияни махсус ўқув юртлари - тўрт йиллик гимназияларда давом эттирадилар.

Ўқишнинг дастлабки икки йили давомида музика дарслари ҳамма учун мажбурий бўлиб, эстетик тарбияси дарслари билан навбатма-навбат олиб борилади. Учинчи ва тўртинчи йилга келиб, музикий тарбия фақўлтатив ўқув фани сифатида ўтилади.

Бундан ташқари, ҳар бир ўқувчига, хор жамоаси ёки чолғу ансамблида иштирок этиш ёки музика клубларида ишлаш имкони берилади. Ушбу тизимдан ташқари, Чехияда музикий истедодли болалар учун махсус музика мактаблари ҳам мавжуд. Булардан ташқари, болалар яқка тартибда, халқ санъати мактаблари, музика тўгараклари, маданият уйлари ва хусусий музика ўқув юртларида музика таълимини олишлари мумкин.

Чехиядаги музикий тарбия - ўзгариб турувчи тизим бўлиб, таълим ўқув фанига, педагогнинг мақсад ва ниятлари ҳамда ўқувчининг шахсий хусусиятларига мослаштирилган.

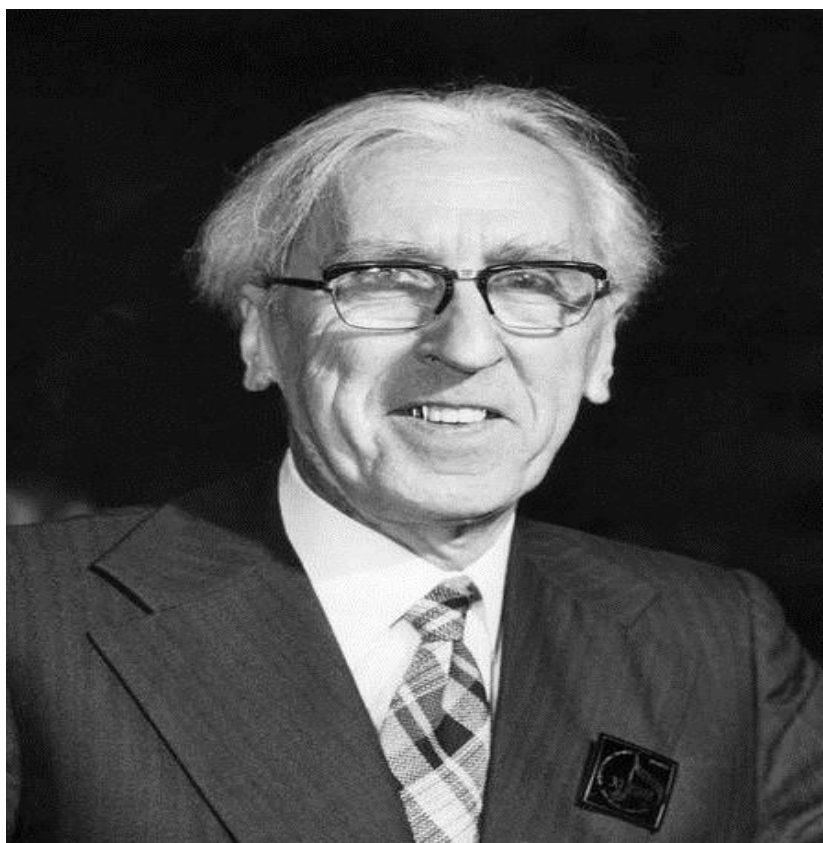
Музикий тарбия дарслари миллий фольклор хорижий мамлакатлар халқ музикаси, мумтоз ва замонавий музикага асосланган. Бадиий асарни фаол кузатиш, тасаввур қилиш, ундаги кечинмаларни бошдан кечириш ва англаш орқали музикага йўл очилади.

Музикани ўргатишда аудио - визуал воситалари, Прага радиосининг мактаб радио дастурлари жалб этилади.

Чехия замонавий музика тарбия тизими педагогиканинг шакллантирувчи ва фаоллаштирувчи соҳа сифатида ривож топмоқда.

2.8. Россия, Эстония, Литва, Польша, Уругвайда музика талими тизими.

Россияда музика педагогикаси катта муваффақиятларга эришди ва жаҳон музика жамоатчилигининг шрмат - эътиборига сазовор бўлди. Шу жумладан, таниқли композитор, педагог, музика ва жамоат арбоби Д.Б.Кабалевский (1909-1982) ҳозирги замон музика тарбиясига катта ҳисса қўшди.

Дмитрий Борисович Кабалёвский (1904-1987)-композитор, дирижёр и пианист, педагог. (1963). Меҳнат қаҳрамони (1974).

Д.Б.Кабалевский ишлаб чиққан тарбия тизимида ички алоқалар бирлиги мезони асосий ўрин тутди. Унинг фикрича дарснинг таркибий муштараклиги машғулотлар изчиллигининг асосини ташкил этиши керак. Бирлик мезони билан бир қаторда, дастурда, умумлаштириш қоидасига ҳам муҳим ўрин ажратилган. Таъкидлаш лозимки, болалар билим эгаллашида "хусусийликдан умумийликка" формуласи "умумийликдан хусусийликка" қоидаси билан алмаштирилган.

Д.Б.Кабалевский тизимининг асосида "уч кит" яъни кўшиқ, рақс, марш туради. Бу ишда оддий жанрлар болалар учун мусиқа ҳақида тушунчаларнинг шаклланишида биринчи кадамдир. мусиқий асар орқали яъни, кўшиқ, рақс, марш жанрида ёзилган асарларни эшитиб, уларни фарқлаш, аниқлаш, тинглаганда фаҳмлай олишини мақсад қилиб қўйган.

Кейинги босқичда ушбу тушунчалар чуқурлаштирилади, яъни рақссимон, маршсимон, кўшиқсимон асарлар болаларга эшиттирилиб, улар ҳақида эркин фикр юритиш малакалари ривожлантирилиши мақсад қилиб қўйилади.

Д.Б.Кабалевскийнинг ишлаб чиққан мусиқий ўқитиш тизими, мусиқий асарлар орқали ҳамма билим ва малакаларни болаларга тақдим этиш асосида тузилган. Шу билан бирга педагогиканинг муаммоли ўқитиш тизими Кабалевскийнинг тизимида асосий воситалардан бири бўлиб қолган. Яъни болалар ўзлари фикр юритиб муҳокама қилиб, ўқитувчининг раҳбарлигида маълум бир билим ва малакаларга эга бўлишлиги назарда тутилади.

Эстонияда мусиқа таълими. Эстониядаги мусиқа тарбия тизими кўшиқ байрамларининг кўп йиллик халқ анъаналари асосида шаклланди, ҳамда эстон халқининг юксак хор санъатини сақлаб қолишга интилган мусиқа ўқитувчиларининг, мусиқачиларнинг улкан ташаббуслари ҳисобига ривожланиб борди. Ҳозирги замон мусиқий тарбиясининг илдизлари XIX асрга қараб ўтилган. Санкт-Петербург консерваториясида мусиқа таълимини олган биринчи эстон композиторлари болаларга берадиган мусиқий тарбиянинг зарурлигини англадилар ва болалар учун хор пьесалари ҳамда кўшиқларини шунингдек, мактаблар учун кўплаб тўпламларни яратишга эътиборларини қаратдилар.

Эстония мусиқа ҳаётида кўшиқ байрамларини ўтказиш катта воқеадир. Бу байрамларни ўтказишдан олдин ҳар бир туманда кўшиқ кунлари ўтади. Биринчи оммавий кўшиқлар байрами 1869-йили Тарту шаҳрида ўтказилган. Бунда ҳамма вохалардан эркаклар хор жамоалари (саккиз юз кишидан иборат) оммавий равишда қатнашиш учун тўпланадилар.

Ушбу байрам бугунги кунга этиб келган анъаналарга асос солди. Болалар хор жамоалари 1870-йилдан бошлаб (доимий равишда бўлмаса ҳам) кўшиқлар байрамида иштирок этмоқдалар. Кўшиқлар байрами биринчи кундан бошлаб, аҳолининг ҳамма қатламларини санъатга жалб этишга асосланган эди.

1947-йилдаги умумреспублика кўшиқ байрами 25000дан ошиқ катнашчиларни йиғини ва умумхалқ оммавий байрамга айланди. 1947-йилдан бошлаб мактаб хор жамоалари ҳам ҳамма кўшиқ байрамларида иштирок эта бошлайдилар. Дастлаб, байрамларда мактаб болалар хор жамоалари, аралаш ва аёллар хор жамоалари шуниндек, дамли чолғулар жамоалари иштирок этдилар. 1960-йилдан бошлаб ўғил болалар хор жамоалари ҳам иштирок эта бошлайдилар. В.Лаул бошчилигидаги ўғил болалар кўшма хорини алоҳида кўрсатиш лозим.

1965-йили, биринчи марта республика ёш скрипкачилар ансамбли иштирок этиб, кўшиқ байрамини анъаналарига янгилик киритди. Мактаб хор жамоалари катнашчиларининг сони ошиб бораётганлиги, шу муносабат билан кўшиқ байрамларини ташкил этишда пайдо бўлган қийинчиликларни ҳисобга олиб, умумреспублика кўшиқлар байрами орасида мактаб ўқувчилари хор жамоаларининг кўрикларини ўтказишга қарор қилинди. Биринчи шундай байрам 1962-йилнинг ёзида Таллин шаҳрида ўтказилди. Катнашчиларнинг умумий сони 20 000га яқин эди. Хор ишида энг муҳим ва кизиқарли шакллардан бири 1963-йилдан бошлаб ўтказилаётган ёзги кўшиқ оромгоҳларидир.

Икки соатлик кўшиқ машғулотлари болаларнинг кашфиётларига ижобий таъсир кўрсатади, спорт ва бошқа ўйинлар эса куннинг қолган вақтини тўлдиради. Эстониядаги кўшиқлар байрамга тайёргарлик жараёнида семинар ва ёзги йиғилишлар ўтказилади. Семинарнинг алоҳида шакли-дирижёрларнинг республика кўшма хори бўлиб унинг таркибига 200дан ортиқ мусиқа ўқитувчилари ва хор дирижёрлари киради.

Бу хор жамоасини республиканинг энг яхши дирижёрлари, шу қаторда Густав Эмесакс, Юрий Варисте эди. Уларнинг хорни бошқариши мамлакат хормейстрларининг малакасини ошишига таъсир кўрсатади. Болалар ва ёшларнинг мусиқа маданиятини ривожланишига мактабдан ташқари мусиқий тарбия ҳам катта аҳамиятга эга.

1951-йили Ю.Варисте раҳбарлиги остида Таллиндаги усмирлар саройи қошида болалар хор жамоаси ташкил қилинди. Бугунги кунга келиб бу жамоа хор мактабига айланиб, ҳамма синф ўқувчиларини қамраб олган. Хор жамоаси битта асосий ва учта тайёрлов хор жамоаларидан иборат. 1964-йилдан бошлаб хор мактаби ўқувчилари нота ўқишнинг янги тизимга ўтди, Янги репертуарни муваффақият билан эгаллаб, нотани жуда яхши ўқиб, мусиқа оҳанглари тўғри қабул қилмоқдалар.

1964 йили республикада болалар мусиқа мактаблари ўқувчиларидан иборат ёш скрипкачилар ансамбли ташкил этилди.

Оркестр репертуарини болалар ўзининг турар жойларида ўрганадилар ва ҳар йили 3-4 марта концертлар учун репетицияга йиғиладилар. Оркестр катнашчиларининг ёши 7 дан 17 гачадир, яъни ўқишни бошлаётган ва уни тугатаётган ўқувчилар бир жамоага бирлашган. Оркестр концертлари доимо муваффақият билан ўтмоқда.

Ўсиб келаётган ёш авлодга мусиқа-хор тарбияси бериш ишига республикадаги энг яхши болалар хор жамоаларидан бири "Эллерхейне"нинг раҳбари Х.Калюстенинг ҳиссаси каттадир. Бу жамоадаги ижрочилик маданиятининг юқори савияда эканлиги - болалар билан яхши ташкил этилган ишнинг бевосита натижасидир.

Хор жамоасидаги машғулотлар натижалари фақат кўшиқ ижро этиш билан чегараланиб қолмаган. Хор жамоасида кўшиқ айтиш болаларнинг ҳис-туйғулари ва салоҳиятига кучли таъсир кўрсатади, уларнинг маънавий камолотига туртки бўлади. Мусиқа билан шуғулланиш болаларнинг бадиий билим даражасини кенгайтиради, уларнинг дунёни тасаввур қилишларига ёрдам беради. Шахсга бериладиган эстетик тарбиянинг муҳим таркибий қисмларидан ҳисобланган хор кўшиқчилигини буюк мазмуни ана шундадир.

Литвада мусиқа таълими.

Литвада болалар ва ёшларга бериладиган мусиқий тарбия узоқ ва ўзига хос ривожланиш йўлига эгадир. мусиқий тарбия кўп йиллар давомида фольклор, авлоддан авлодга ўтаётган халқ анъаналарига асослангандир. Литва мусиқа маданиятини ривожлантиришга, кўп асрлар давомида мактаб тарбиясининг асосини ташкил қилган диний мусиқанинг таъсири кам эмас.

XX асрнинг иккинчи ярмида болаларга бериладиган мусиқий тарбия соҳасида ўзгаришлар рўй берди. 1966-йил умумий таълим мактаби ислоҳ қилинди. Болалар мусиқий тарбия услубиёти унинг қоидалари ва мазмунидаги ўзгаришлар мусиқа соҳасида янги ўқув қўлланмаларини вужудга келиши натижада республикада мусиқий тарбия савиясини оширишга сабаб бўлди.

Мусиқа бўйича эски дастурларда болаларнинг мусиқий тарбиясида, тор ва кенг маънода, айрим чекланишлар бор эди. Масалан: умумтаълим мактаблари дастурларидан мусиқа назарияси асосий ўрин олган эди, мусиқани тинглаш, болаларга мусиқий чолғуларда куй ижро этиш ўргатилмас эди. Дарсларнинг мазмуни ва услубиёти кўп ҳолларда касбий мусиқа таълим йўналишларини тўғридан - тўғри қайтарар эди. Жаҳон мусиқа тарбияси ва таълим тизимларини диққат билан ўрганиб чиққан литвалик мутахассислар барча тизимларда таълимнинг маълум бир шаклига (З.Кодай тизмида-сольфеджио услубида куйлаш кўшиқ, К. Орфда-болалар чолғуларида куй ижро этиш. Кабалевскийда мусиқани эшитиш ва у ҳақида

суҳбатлашиш) диққат-эътибор берилган, деган хулосага келдилар. Шунинг учун улар “музикий тарбия тизими бир-бири билан, мазмуни ва услуби орқали маҳкам бирлашган фаолият турларининг изчиллигига асосланиши керак”- деган фаразни илгари сурдилар.

Шундай қилиб, Литвадаги музика дарслари қуйидаги бўғинларга ажратила бошланди: музикани эшитиш, музика ўқуви асосида куйлаш, сольфеджио усулида куйлаш, ритмик тарбияси, музика чолғуларида ижро этиш. Ундаги бўғинлар музикий тарбия ва таълимда ягона бир тизимни ташкил этди ва айна пайтда ҳар бир бўғин ўзининг мақсадига эга бўлди.

Музикани эшитиш - дарснинг керакли қисми ҳисобланади. Музикани тинглаш орқали болалар ўқиб, билим оладилар, композиторлар ижоди билан туйғулари ва салоҳиятига кучли таъсир кўрсатади, уларнинг маънавий камолотига туртки бўлади. Музика билан шуғулланиш болаларнинг бадиий билим даражасини кенгайтиради, уларнинг дунёни тасаввур қилишларига ёрдам беради. Шахсга бериладиган эстетик тарбиянинг муҳим таркибий қисмларидан ҳисобланган хор кўшиқчилигини буюк мазмуни ана шундадир.

Хор маданияти (оммавий кўшиқлар байрами, ёш авлодни турли музика жамоалари орқали хор санъатига жалб этиш)нинг миқдор ва сифат жиҳатдан ўсиб бориши Литва музика санъатининг етуклик даражасига чиқаётганлигидан гувоҳ беради, халқ ижодини халқаро майдонга чиқишига замин яратмоқда.

Уругвайда музика таълими

Уругвайлик педагог ва олим Альсира Легасте де Арисменди мактабгача ёшдаги болаларга фолклор кўшиқлари асосида музикий тарбия беришнинг яхлит услубини ишлаб чиқди. Ж.Пияже, А.Валён, Л.Виготскийларнинг психологик назарияларига суянган ҳолда А.Арисменди музикий тарбия амалиётига "фаоллик қондаси"ни жорий этишни таклиф қилди.

Дунё руҳшунослик фанида етакчи деб ҳисобланмиш бу принцип замонавий психологларга ҳодисаларни қайд қилиш ва кузатишдан воз кечиб, шахснинг ривожланиши, унинг ижодий салоҳиятини ошириш учун керакли шарт-шароитларни яратишга имкон беради. Бола ва педагог ҳаракатлари, уларнинг шахсий фаоллиги Арисменди асос солган Бошланғич музика таълимотида етакчи омил ҳисобланади. Музикани эшитиш ва тасаввур қилиш боланинг музикага бўлган лаёқатини ривожлантиришдаги фаол жараёнга айланди.

Кўшиқ айтиш, музика садолари жўрлигида ритмик ҳаракатларни бажариш, оддий музика чолғулари ёрдамида куйлашга жўрnavоз бўлиш,

шуларнинг барчасига Арисменди мусиқали фаолиятнинг турли шакллари сифатида қарашни таклиф этди.

Куйлашни Арисменди болалар мусиқий қобилиятининг ривожланишидаги асосий омил, етакчи таркибий қисм деб ҳисоблайди. Психология тадқиқотларига З.Кодай тизими ва ўзининг шахсий амалиётига суянган ҳолда Арисменди, болаларнинг оҳангни ижро этиш зарурлигини таъкидлайди, яъни улар учун ўз овози билан кўшиқ айтиб, эшитган товуш оҳанглари қайта янграши муҳимлигини ўқтиради.

Арисменди болаларни дастлаб секин кўшиқ айтишга ўргатишни тавсия қилади, айтиш пайтда бола ўз овозини катталар овози билан таққослаши керак. Кейинчалик болага кўшиқ сўзларини ўргатишдан олдин унинг оҳанглари ёки куйни ижро этишни ўргатиши керак.

Айниқса, болани нафақат кўшиқ айтишга ёки жўр бўлишга, шунингдек, ўз овозини муаллим овози ёки бошқа болалар овози билан таққослашга ўргатиш муҳимдир. Алоҳида тизимни ташкил қилган муайян машқларни эгаллаб бориб, бола аста-секин ўз овозини бошқара олади, керакли оҳангга эриша олади. Шу билан бирга, педагог, албатта, боланинг ёш хусусиятларини, ҳам физиологик нуқтаи назардан, ҳам индивидуал ва мойиллиги нуқтаи назаридан ҳисобга олиши керак.

Болаларнинг мусиқани тинглаш фаолияти бошқа ижодий фаолият турлари билан уйғунлашуви керак: оддий урма чолғуулари (кастанеталар, танбурин, тарелка) да усулларни чалиш, мусиқа садолари жўрлигида жисмоний ҳаракатлар бажариш, фикрлаш ва хаёлни ривожлантириш имконини берадиган расм чизиш ва бошқалар. Болалар ташаббускорлигини ривожлантиришга қулай шарт-шароитини яратишда А.Арисменди бўлажак шахснинг ижодий қобилиятларни юксалишининг бой ва туганмас имкониятларини кўради.

Арисмендининг "Шакллантирувчи ва яратилишни моделлаштирувчи" усули истиқболли метод бўлиб, айниқса амалиёт учун зарур ҳисобланади.

Бу усул психолог ва педагоглар учун боланинг барча қобилиятларни шакллантиришда фаол ва онгли равишда иштирок этиш имконини беради. Агарда ушбу принцип мактабгача тарбия ва мактаб муассасасидаги таълимнинг барча шакл ва кўринишларига тадбиқ этилса, у болани ривожлантириш учун катта имкониятларини очиб беради.

Бу мактабга махсус мусиқа мактабига кира олмаган болалар ҳам қирадилар. Мактаб муаллимлари болаларда эркин тасаввурни шакллантирадilar. Ўйинга бўлган интилишни ривожлантиришнинг асосий шакллари билан бири - бадиҳадир. Барча давлат ва мусиқий мактабларда Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланган ягона дастур асосида олиб

борилади. Илмий-текшириш институти қошида мусиқа кабинети куйлаш учун мусиқа саводхонлигини, тинглаш учун мусиқа ҳажмини белгилаб беради. Мазкур кабинет мактаб ўқитувчилари учун қўлланмалар нашр этишда сифатлилиги билан ажралиб туради. Мусиқа дарсликлари ҳар йили айрим ўзгартириш ва тўлдиришлар билан қайта босиб чиқарилади.

Польшада мусиқа таълими

Польшадаги мусиқий тарбия тизими. **Е. Жак-Далькроз ва К. Орф** ғояларига поляк педагогларининг ижодий ёндашуви асосида ривож топмоқда.

Тўлиқсиз ўрта мактабда мусиқий тарбия дарсини биринчи-саккизинчи синфларда ҳафтада бир соат миқдорида мажбурий ўқув фани сифатида, қолган юқори тўрт синфларда эса фақат бир йилда мажбурий, қолган уч йилда эса факультатив тарзида ўтказилади.

Поляк мактаб ўқувчиларининг мусиқий тарбияда асосий мусиқа шакли бўлмиш кўшиқ муҳим ўрин тутди. Кўшиқ билан болалар боғча давридаёқ танишадилар. Асосий диққат эътибор мусиқий тарбиянинг етакчи шакли ҳисобланган - куйлашга қаратилган.

Шунингдек, репертуар танлашга аҳамият берилади, унинг бадиийлиги мусиқа ва матнлар, болаларнинг ижрочилик имкониятлари ва уларнинг хилма-хиллиги ҳисобга олинади. мусиқий тарбияга оид ўқув дастурларида поляк халқ кўшиқларига кенг ўрин ажратилган, кўшиқ ижро этишдан ташқари болалар, урма чолғулар, флейта, мандолина, гитара, аккордеон каби мусиқа чолғуларида ижро этадилар.

Поляк педагоглари, болаларнинг мусиқали салоҳиятини ижодий тафаккурини кучайтирадиган ижодий амалиётга алоҳида эътибор берадилар.

Болалар ижодий амалиётининг энг кўп тарқалган кўринишлари куйидагилар:

1. Ўзи яратган ёки берилган куй асосида эркин бадиҳа этиш;
2. Мусиқа қонунларига буйсунадиган ҳамда онгнинг назоратини талаб қиладиган бадиҳа.

Поляк педагоглари болаларга берадиган топшириқларнинг турли вариантларидан кенг фойдаланадилар: маълум ритмдаги бадиҳа (масалан, мақол ва маталларнинг турли вазнлар асосида) ёки полиритмия, полиметрия услубларида куйлаш, куйни берилган усулга ёки поляк халқ рақслари усулларига мослаштириш, маълум (масалан, рондо, вариация, уч қисмли) композитсион шаклда бадиҳа, шеър ва ҳикояларга бағишлаб мусиқа басталаш. Поляк мактабларида Жак-Далкроз асос солган мусиқа садолари

остида ритмик машқлар кенг қўлланилмоқда. Тажриба мактабларининг 1-4 синфларида мусиқий-жисмоний машқларнинг қуйидаги шакллари бажарилади:

- 1 - машқлар ва **ритмик ўйинлар** бўлиб, уларда муайян вазифалар режалаштирилади, масалан, мусиқа суръати, динамикаси, ритмикаси ўзгаришига болаларнинг сезгирлигини ошириш;
- 2 - усул ва **жисмоний ҳаракатлардан** иборат мусиқа шакллари (уч қисмли, вариасия ва бошқа)ни яратиш;
- 3 - тинглаган **мусиқа асарларига изох** бериш;
- 4 - **ашула ва ракс ўйинлари.**

Барча синфларда бир неча дақиқалар давомида мусиқани эшитиш, жорий этилган Саккиз йиллик мактаблар учун фонотекалар тузилиб унга махсус ишлаб чиқилган услубий кўрсатмалар илова қилинган. Мазкур қўлланмаларда турли ёшдаги болаларнинг ижодий тасаввурни ривожлантириш, диққат ва хотирани фаоллаштириш усуллари таърифланади, ёзиб олинган мусиқа асарларининг таҳлили берилади, композитор ва ижрочилар ҳақида маълумотлар келтирилади. Мусиқани тинглаш жараёни бошланғич синфларда поляк тили дастуридаги муайян мусиқа мавзусига, юқори синфларда эса тарих, география, бадиий ва фуқоролик тарбияси фанлари билан боғлиқ бўлади.

Поляк мактаблари мусиқий тарбия дарсларида мусиқа билан тасвирий санъатларнинг уйғунлашувига эътибор берилади. Шу мақсадда дарсларда мусиқа ва тасвирий санъатнинг уйғунлашган шакллари, шу жумладан, аудиовисуал жиҳозлари ёрдамида кино, телевидение каби турлари қўлланилади.

Хор қўшиқчилиги болаларда тасаввур ва ижодий тафаккурни ривожлантириш, қўшиқ орқали ташки оламни идрок этиш, дунё ҳақидаги билимларни эгаллаш ва бойитишнинг манбаларидан бири, инсонпарварлик тарбиясининг таркибий қисмларидан бири сифатида таърифланади. Хор жамоасида қўшиқ айтиш замонавий инсон учун зарурият ҳисобланади.

Европа, Америка ва Осиё мамлакатларидаги мусиқий тарбия шакл ва тизимларини таҳлил қилиб, ҳам ижобий, ҳам салбий томонлари ҳақида хулоса чиқариш мумкин.

Ижобий томонлардан қуйидагиларни кўрсатиш мумкин: мусиқа материалининг асоси сифатида халқ мусиқасидан кенг фойдаланиш; мусиқа

Ўқуви, ритм, хотирани ривожлантириш, муסיқа саводхонлигини ошириш юзасидан оммабоп усулларни тадбиқ этиш, муסיқа ўқитувчиларининг педагогик тарбиясига жиддий эътибор бериш, ўқитувчилар муסיқий тайёргарлигининг мақсадга мувофиқ усулларини кидириб топиш, таълимда техник воситаларидан кенг миқёсдан фойдаланиш.

Хориждаги муסיқий тарбия соҳасидаги салбий ҳолатлар, зиддиятлар, асосан, муסיқа ўқитувчиларнинг тайёрлаш жараёнида, шунингдек, умумтаълим мактабларда ягона ўқув режалари ва дастурларининг йўқлигида намоён бўлмоқда.

Жаҳон муסיқий тарбия тизими бугун изланишлар босқичидадир. Унда мавжуд бўлган турли мақсад ва вазифаларига қарамасдан муסיқий тарбиянинг умумий томонларини ҳам кўрсатиш мумкинки - унинг асосини ижодий ва асосан жамоавий (оммавий) муסיқа ижроси ташкил қилиш керак.

Болалар муסיқий тарбиянинг энг янги усуллари билан танишиш, тажриба алмашиш, учрашув, семинар, анжуманлар, болалар хор жамоалари кўрикларини ўтказиш ва бошқа чора- тадбирлар болалар муסיқа таълими ва тарбияси соҳасида жадал ривожланишга олиб боради.

Ҳозирда, консерватория ва муסיқа академияларининг Европа Ассоциацияси ва Умумжаҳон хор федерацияси ташкил қилинган. Ушбу халқаро ташкилотлар фаолиятида қатнашиш юртимизнинг муסיқа педагогикаси, муסיқий тарбия назарияси ва амалиётининг бундан кейинга ривожланиши ва мукаммаллашуви учун зарур бўлган илғор услубиётнинг эгаллашда муҳим ўрин тутди.

Назорат саволлари:

1. Таълим ва тарбия жараёнида ўқувчиларда санъат орқали ҳаётни ўрганиш.
2. АҚШда муסיқа таълим тизимини айтиб беринг.
3. Англия муסיқа таълим тизимини салбий томонларни айтиб беринг.
3. Англияда бошланғич мактаб ўқитувчиларини тайёрлайдиган коллежлар.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

- 1 Tertiary Music education in Australia. TASK FORCE REPORT September 2011.
- 2 The Importanke of Musik. A National plan for Musik education. Innovative Methods of Teaching.
- 3 Соипова Д Муסיқа ўқитиш назарияси ва методикаси -Т. 2009 ЎзДК.

3-мавзу. Мусиқа таълими фанларини ўқитишда инновацион технологиялар асосида маъруза, семинар ва амалий машғулотларини лойиҳалаш. Мусиқа таълимда талабалар мустақил таълимни ташкил этиш.

Режа:

1. “Мусиқа таълими” фанидан тақдимот материалларни тайёрлаш.
2. «Мусиқа таълими» электрон ўқув қўлланмасидан фойдаланиш методикаси.
3. Олий таълим муассасаларида мустақил таълимнинг маъруза-амалий тизими, унинг белгилари ва хусусиятлари.

Таянч тушунчалар: педагогик фаолият, лойиҳалаш, маъруза, семинар, Power Point, Ариал, Вердана, методологик талаб, мантикий яхлитлик, амалиётга боғлаш, табақалаш, ўқувчиларнинг ёшига хос хусусиятлари.

3.1. “Мусиқа таълим” фанидан электрон ўқув қўлланма яратишга қўйиладиган педагогик талаблар

Power Point маъруза тақдимотида

Power Point маърузани тетиклаштирувчи жуда самарали восита бўлиши мумкин. Графикалар, фотосуръатлар, жадваллар, графалар, аудио ва видео клипларни тақдим этиш ва веб сайтларни кўрсатиш осондир. Тўғри фойдаланилса, бу қизиқишни пайдо қилиши ва бой ва кенг маълумот олишни таъминлаши мумкин.

Бахтга қарши, Power Point тақдимотлари кўп ҳолларда бу хусусиятни жалб этмайди ва маърузачи эски йўлларда ўрганиб қолган кўп сонли зерикарли слайдларни варақлаш билан тугайди. Бу слайдлар ҳеч қандай муаммо бўлмаслиги керак; бу фикрлар фойдали бошлаш нуктаси бўлиши мумкин, агарда қўшимча маълумот ва иллюстрациядан фойдаланилган бўлса. Асосий фикрлар бошқа материаллар билан бойитилган слайдлар ҳайратланарди даражада яхши ишлаши мумкин. Бироқ фақат асосий фикр кўрсатилган слайдлардан вақтга мос келмайдиган даражада кўп миқдорда фойдаланиш, талаба қизиқишини секинлаштиради. Бу янада кучаяди, агар маърузачи бу гапларни ўқиш учун қўшимча вақт сарфласа. Нима маърузачига талабалар ўзи ўқиб олмасдан ўрганишига ёрдам беради? Бундан ташқари Свеллер (2007) мия фаолиятида олиб борган изланишларидан шуни хулоса қилдики, тақдимотда кўрсатилган сўзларни ўқиб бериш билимни қабул қилиш даражасини пасайтиради. Шу сабабли, у шундай деб айтган (тхе

Тимес? 18-апрель 2007 йил), PowerPoint бу ҳалокатдир ва ишдан чиқиши керак. Бироқ бу танқид асосли бўларди, агар жуда кам ҳолларда тўғри бўлган слайддаги матн шунчаки ўқиб берилса.

PowerPointдан маърузада самарали фойдаланиш:

- Слайдлар сонини минимумга тушуриш. Слайдлардан тақдимотни кучайтириш ва бойитиш учун фойдаланиш; агар слайдлар кўшимча ҳеч нарса бермаса, уни кўшманг;
- Диққатни бузувчи қийинлаштирилган орқа фондан фойдаланманг. Матн ва фон ўртасидаги ранглар мувозанатини сақланг
- Жуда мураккаб графалардан фойдаланманг
- Ариал ва Вердана каби сенсериф шрифтларидан фойдаланиш
- Асосий фикрни намоён этиш учун фақат слайдли маърузалардан қочинг;
- Агар ёрдам берса, мураккаб ғояларнинг график ҳолда тушунтиришни куриш учун PowerPointда анимациядан фойдаланишни инобатга олинг.
- Рақамлашган суръатлардан, овоз ёки видео материаллардан тақдимот ичида мос бўлса фойдаланиш ва ҳисобга олинг;
- Материал бўйича ўрганишга имкон берувчи актив тугмалар ёки гиперссылкалардан фойдаланиш. Савол-жавоб слайдлари да биргина тугмани босиш билан бошқа слайдга этиш ва яна қайтиб шу слайдга олиб келиш учун айниқса самаралидир.

Power Point ва матнлар

Ҳозирда талабалар маърузачилардан дарс вақтидаги тақдимот нусхасини мусса ва веб сайти ёки ВЎМ (Вертуал ўрганиш муҳити орқали беришларини сўрашади. Бу ҳолат маърузачилар томонидан талабалар қоралама матнлар ёки электрон тарзда келмаган дарсларининг ўрнини тўлдириш учун ишлатишади деб тушунилади. Ҳақиқат эса шундаки, агар маърузага қатнашиш уларга PowerPoint усидан ҳеч қандай кўшимча бермаса, ҳақиқатдан ҳам шундай деб ўйлашади. Умумлаштириш ва қизиқишни кўтариш ва талаба қатнашуви каби томонлар маъруза сифатини оширади. Маърузачи талабаларга шунчаки матнни олиш улар билим савиясини оширмаслигини тушунтириши ва уларнинг маъруза ўқишга имкон бериш жуда муҳимдир.

Янги маърузачи учун ҳар хил гуруҳ талабаларига маъруза ўқиш учун жуда муҳим тажриба бўлиб ҳисобланади. Материални шунчаки билиш етарли эмас. Маърузачи маърузани қизиқарли ва эътиборни тортадиган қилиб, яхши тайёргарлик кўриши ва мос ва мавзули мисоллардан

фойдаланиб мавзунни тушунтира олиши зарур. Маърузани тўғри ўтиш маҳорат ва вақт талаб қилади. Талаба ва ҳамкасблардан маъруза тўғрисида фикрларини сўраш маъруза ўқиш сифатини кўрсатиш учун муҳим омил ҳисобланади ва Сиз ўз амалиётингизни кучайтиришни хоҳлашингиз мумкин⁶.

Маълумки, узлуксиз таълим тизимининг барча турларида фундаментал билимлардан иборат бўлган умумтаълим фанлар бўйича ўқув адабиётлари, асосан, анъанавий босма шаклда тайёрланади. Ҳозирги замонавий ўқув дарсликлари уларнинг электрон вариантлари ҳамда зарур бўлган дастурларнинг дисклари билан илова қилинмоқда. Бу эса, ўз навбатида машғулотларни замонавий электрон техник воситалардан унумли фойдаланиб ташкил қилишга қулай бўлмоқда.

Бугунги кунда электрон ўқув адабиётларининг тўртта кўриниши мавжуд:

1. Ўқув ва илмий материаллар фақат вербал (матн) шаклида.
2. Ўқув материаллари икки ўлчамли график шаклида.
3. Мультимедиа (кўп ахборотли) қўлланмалар, яъни уч ўлчамли график, кўринишда, овозли, видео, анимация ва қисман вербал шаклида.
4. Тактил (ҳис қилинувчи, сезиладиган) хусусиятли, ўқувчини «экран олами»да стерео нусхаси тасвирланган ҳақиқий оламга кириши ва ундаги объектларга нисбатан ҳаракатланиш тасаввурини яратадиган шаклда ифодаланади [9].

Бундай электрон ўқув адабиётларини яратишдан асосий мақсад куйидагилардан иборат:

1. Янги ахборот-таълим методини шакллантириш, замонавий ахборот ва компьютер технологияларни қўллаш орқали таълим жараёнининг самарадорлигини, яъни сифати ва унумдорлигини ошириш;

2. Узлуксиз таълим тизимида замонавий ўқув манбалари – электрон ўқув дарсликларини кенг қўллаш ва электрон кутубхоналарни ташкил этиш, таълимнинг масофадан ўқитиш усулларни амалда жорий этиш ва умумжаҳон электрон ўқув тизимига кириш.

Юқоридаги фикрлар асосида олдинги параграфларда қайд этилган техник чизмачиликфанидан қийин ўзлаштириладиган мавзуларни компьютер технологияларидан фойдаланиб ўқитиш бўйича электрон қўлланма яратиш орқали тадқиқотимиз мақсади амалга оширилди. Электрон қўлланманинг мазмуни мутахассис олимларнинг тадқиқотлари (А.Абдуқодиров, У.Юлдашев, Н.Тайлоқов ва бошқалар) натижаларига таянган ҳолда,

⁶ A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education, published 2009 by Routledge 270 Madison Ave, New York, NY 10016, chapter V: Lecturing to large groups, Ann Morton, 59-71p.

чизмачилик таълими муаммолари ва уни баргараф этиш йўлларига асосланиб ишлаб чиқилди.

3.2.«Музыка таълими» электрон ўқув қўлланмасидан фойдаланиш методикаси.

Электрон қўлланма қуйидаги талабларга риоя қилинган ҳолда яратилди:

Методологик талаб – қўлланма матнидан унинг иллюстрациясигача бўлган барча ўқув материаллари фан мазмунига мувофиқ тузилди.

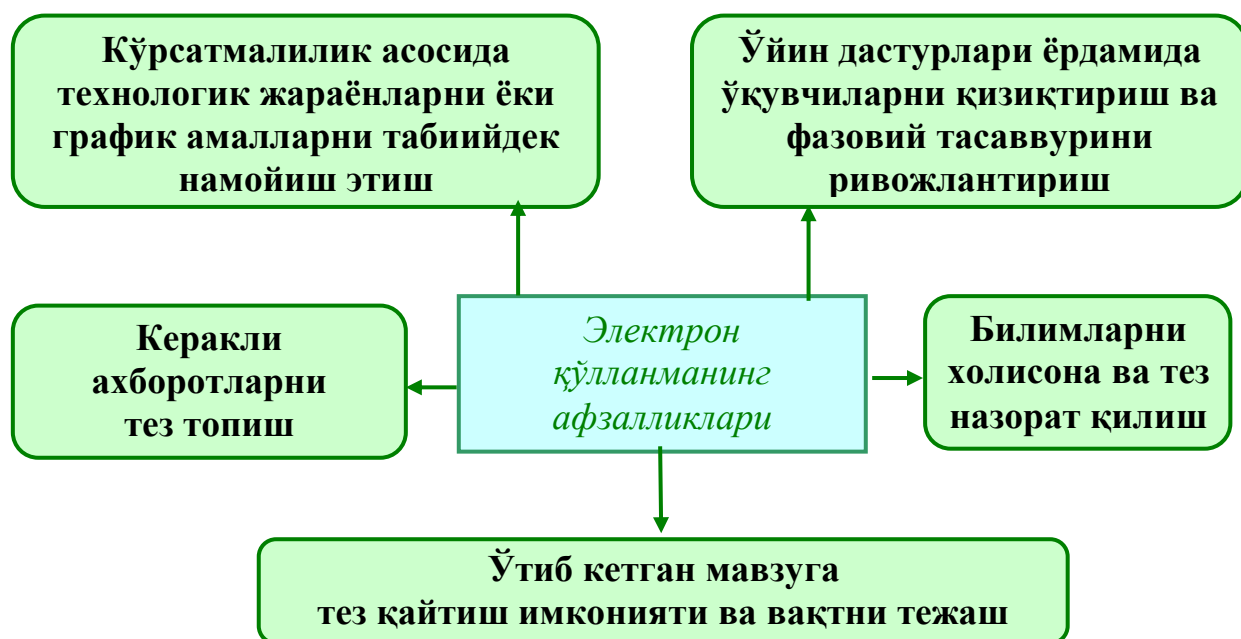
Мантиқий яхлитлик – қўлланмада мавзулар мазмуни муайян тизим шаклида тугалланиб, ҳар бир мавзу битта машғулоти учун мўлжалланди.

Амалиётга боғлаш – ҳар бир тушунча, қоида ва чизмалар илмий ва амалий асосланиб, уларни амалиётда қайси соҳаларда кўпроқ қўлланилиши ҳақида маълумотлар билан бойитилди.

Табақалаш – ўқувчилар салоҳиятини ва қизиқишдаги муқаррар тафовутларни назарда тутиб, матнни бир неча даражада табақалаб берилди. (Бунинг учун майда ҳарф, қуюқ ва рангли ёзув сингари усуллар қўлланилган)

Ўқувчиларнинг ёшига хос хусусиятларини назарда тутиш – матн ҳам, кўрсатмалар ҳам ўқув фанига хос мазмунда бўлиб, улар ўқувчи тафаккурини зўриқтирмасдан, педагогик, психологик ва физиологик меъёрларга риоя қилинган ҳолда тузилди.

3-кўринишдаги электрон қўлланмалар мультимедиа маҳсулоти бўлиб, уларда график амаллар видеолавҳалар ва анимациялар ёрдамида намоиш этилиши билан касб-ҳунар таълимида ўқувчиларнинг самарали билим олишларини таъминлаб, таълим сифатини оширишга хизмат қилади (2.1-расм).

2.1-расм. Электрон қўлланманинг афзалликлари

Биз электрон қўлланмани яратиш технологиясини қуйидаги босқичлар орқали ифодаладик:

1. Электрон қўлланмани ишлаб чиқишнинг мақсад ва вазифаларини белгилаш. «Муסיқа таълими»ни ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг ўзлаштириши қийин бўлган ва ўқитувчидан кўп меҳнат ва вақт талаб қиладиган мавзуларни ҳар томонлама самарали ўзлаштиришга асосланган электрон вариантини яратиш, ўқувчиларнинг мустақил билим олишларини йўлга қўйиш ҳамда масофали ўқитишни амалга ошириш. Шу мақсадлардан келиб чиқиб, электрон қўлланма фаннинг маълум бир мавзуларини осон, қулай ва батафсил ўрганиш учун яратилди.

2. Электрон қўлланманинг тузилишини асослаш. “Муסיқа таълими” фанидан ўзига хос мураккабликларга эга бўлган мавзулар ажратиб олинди ва ушбу асосда электрон қўлланма қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топди (2.1-жадвал):

2.1-жадвал

Электрон қўлланманинг тузилиши

Меню	
Мавзулар	Интеллектуал ўйинлар
. Тугашмалар	Ребус
. Геометрик сиртларнинг ўзаро кесишуви	Кроссворд
. Кўринишлар	Чархпалак
. Қирқимлар	4. Лабиринт
. Кесимлар	
. Резьбали бирикмалар	

3. Электрон қўлланма учун мавзуларни ишлаб чиқиш:

– анкета сўровномалари асосида аниқланган, ўрганилиши зарур бўлган мавзулар давлат таълим стандарти, намунавий дастур ва ўқув режа асосида тузилди;

– муҳандислик графикасифани бўйича интеллектуал ўйинлар дастурлари учун тест саволлари ҳамда амалий топшириқлар тизими оддийдан мураккабга тамойили асосида такомиллаштирилди;

– мавзулар бўйича амалий машғулотлар учун топшириқ ва вазифалар тузилди.

4. Электрон қўлланманинг таълим қоидаларига мос келиши:

1. Таълимнинг илмийлиги. “Муסיқа таълимида” ҳар бир ўтиладиган мавзу ДТС талаби даражасида ва унда бажариладиган чизмалар КҲЯТ (конструкторлик ҳужжатларининг ягона тизими) томонидан белгиланган

тартиб ва қоидаларга мувофиқ бажарилади. Шунингдек, ўқувчиларнинг ўқув материалидаги қонуниятларни тўлиқ ақс эттириши, тушуниши ва ўзлаштириши учун тўғри шароит яратиш мақсадида ҳозирги замон фан-техника тараққиёти даражасига мувофиқ келадиган илмий билимлар билан қуроллантириб, ёшларни илмий-тадқиқот усуллари билан кўпроқ таништириб боришга қаратилган.

2. Таълимнинг тизимлилиги ва изчиллиги. Таълимда изчилликка риоя қилиб ўқитиш деганда, бугун ўрганилган билимлар кеча ўрганилганини мустақамлаши ва эртага ўтиладиганларга замин тайёрлаши зарурлиги кўзда тутилади. Таълимнинг тизимли узвий боғланган бўлиши унинг изчил бўлиши билан боғлиқ. Бу тамойил жуда яққол кўзга ташланади. Масалан, ўқувчилар электрон қўлланма учун танланган мавзуларни ўқувчиларга етказишда, нота чизиклари ва ноталар ёзилишига эътибор берилди.

3. Таълим ва тарбия бирлиги. Танланган мавзуларнинг мазмуни илмий ва ғоявий жиҳатдан тўғри ташкил қилиниб, унинг тарбиявий моҳияти ҳаётий мисоллар ёрдамида очиқ берилди. Баён қилинаётган илмий билимларнинг пухта ва мустақам ўзлаштирилиши учун қизиқарли ўйин ва компьютер тест назоратларидан фойдаланилди. Бу ўз навбатида ўқувчиларнинг қизиқишларини, фаоллик ва ташаббускорликларини таъминлаб, уларда уюшқоқлик, интизомлилик, интилувчанлик каби мажбурият ва фазилатларни таркиб топтиришга хизмат қилади.

4. Таълимда назарияни амалиёт билан боғлаб ўқитиш. Ўқувчилар ўқув материалининг туб моҳиятини, табиат ва жамият тараққиёти қонуниятларини илмий асосда атрофлича тўғри, чуқур тушуниб олиб, уни амалий фаолиятлари даврида қўллайдилар. Масалан, нота чизиклари ва ноталардан фойдаланиб куй, қўшиқлар ёзиш мумкин. Бу каби мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

5. Таълимда онглилик, фаоллик ва мустақиллик. Бунда ўқувчиларнинг янги материални идрок қилишда нафақат таърифлар ва шартли белгиларни, балки уларнинг ҳаётий ҳодисалар, жараёнлар билан боғлиқ бўлган мазмунини ҳам тушунишини талаб этади. Онглилик ва фаоллик ноталарни ёзишда ўқувчиларни мустақил ишлашга қобилиятларини шакллантиришга ундайди. Ўқувчиларда кузатувчанлик, хотира, диққат, тасаввур ва мантиқий фикрлаш каби қобилиятларнинг ривожлантиришга хизмат қилувчи ўйин дастурлари ўқувчиларнинг онгли равишда мустақил фикрлашга ўргатади.

6. Таълимда кўрсатмалилик. Кўрсатмалилик таълим жараёнининг сифатини орттиради, ўқувчиларнинг билим олишини осонлаштиради. Электрон қўлланмада мавзуларнинг мазмунига мос келадиган материаллардан унумли ва тўғри фойдаланиш, ўқувчиларнинг ўтилаётган

материалларни ўзлаштиришга бўлган қизиқишини таъминлайди. Компьютерда анимацион кўргазмалар дарс ишланмалари ўқувчиларнинг ёши, ўзига хос характер хусусиятларини инобатга олган ҳолда содда, тушунарли тарзда ишлаб чиқилган бўлиб, ўқувчиларда фазовий тасаввур ва образли ҳамда мантиқий фикрлашни ривожлантиради.

7. Таълимнинг ўқувчиларга мос бўлиш. Мослик қондасини таълим мазмунини болаларнинг куч-қувватига қараб «енгиллаштириш» эмас, аксинча, ўқувчиларнинг савиясига мувофиқ равишда, аста-секин чуқурроқ ва мукамал билимлар бериш тушунилади, яъни билиш жараёни: осондан қийинга; соддадан мураккабга; маълумдан номаълумга тамойили асосида амалга ошади.

Ўйин дастурларини тузишда айнан мослик қондасига алоҳида эътибор берилди.

8. Таълимда билим, кўникма ва малакаларни пухта ва мустаҳкам ўзлаштириш. Пухта ўзлаштиришнинг муваффақияти таълимни мустаҳкам узоқ вақт эсда сақлаб қолиш, такрорлаш ва машқ қилиб боришга бевосита боғлиқ. Ишимизда электрон қўлланма дарс ўтиш ҳамда ўргатувчи дастур асосида ишлаб чиқилгани боис, ўқувчилар истаган пайтида мавзуларни такрорлаши, мустақил равишда ўрганишлари мумкин.

9. Таълимда ўқувчиларга хос хусусиятларни ҳисобга олиб, қизиқтириш. Мусиқа дарсларида чизмаларни ўқитувчи томонидан доскада эмас, балки проектор экранда компьютерни бошқарган ҳолда, мусиқий куй ва кўшиқларни кетма-кетлиги асосида бажарилиши, унда ҳар бир куйчан, шўх, мусиқий оҳанглари тасвирланиши ва энг муҳими, қисқа вақт ичида ўқувчиларнинг қизиқишини орттиради.

Жадвалда кўрсатилган мазкур белгилар куйидаги вазифаларни ифодалайди:

«-» таълим жараёнида иштирок этмасликни;

«+» таълим жараёнида иштирок этишни;

«+!» таълим жараёнида фаол иштирок этишни.

Кўргазмалар воситаларни компьютер технологиялари ёрдамида такомиллаштириш, ўқувчилар ўзлаштириши зарур бўлган материални компьютер имкониятларидан фойдаланган ҳолда турли шакл ва усулларда кўрсатиш орқали тез, аниқ ва тўғри ҳамда зарур бўлганда қайта тушунтириш имконини беради (2.2-расм).

Мусиқа фанини ўқитишда интеллектуал инфорацион технологиялардан фойдаланиш ўқитувчининг маърузаси ва тушунтиришини, мусиқа куйларини

Муסיқа таълими электрон қўлланмадан фойдаланиш жараёнида ўқитувчи, ўқувчи ва электрон қўлланма вазифаларининг тақсимланиши

№	Таълим жараёнини ташкил этиш босқичлари	Ўқитувчи	Электрон қўлланма	Ўқувчи
1.	Таълим методини танлаш	+	-	-
2.	Ўқув материали ва топшириқларни саралаш	+	-	-
3.	Мавзуни кўргазмали тушунтириш	+	+	-
4.	Амалий машқлар бажариш	-	+	+
5.	Дарс давомида назарий ва амалий ёрдам	+	+	-
6.	Дарсни мустаҳкамлаш	+	+	+
7.	Билимларни текшириш ва баҳолаш	+	+	-
8.	Натижани эълон қилиш	+	+	-
9.	Вазифа бериш	+	-	-

2.2-расм. Муסיқа таълими дарсида мультимедиали электрон қўлланмадан фойдаланишнинг афзаллиги

Чунки ўқувчилар ўқитувчининг маърузасини тинглаб, катта экранда намойиш этиладиган муסיқа куйларини анимацион тарзда кетма-кет бажарилишини кўргазмали равишда қабул қилиб (иллюстратив), уни

топшириқ бажариш жараёнида мустаҳкамлайдилар (когнитив). Когнитив функциясининг тўлиқ бажарилиши учун ўқувчилар топшириқларни ҳам компьютердан фойдаланиб бажаришлари зарур.

Бу борада Б.Ф.Ломовнинг фикрларини келтириш мақсадга мувофиқ: “Компьютерлар тасаввур ва фантазияни ривожлантирувчи кучли восита сифатида қўлланилиши мумкин. Компьютер экрани инсоннинг миёсида шаклланаётган образни компьютер дисплейига фикран кўчириш имконини беради, шунда инсон ички эмас, худди ташқи объект устида ишлаётгандек бўлади. Бу дегани, компьютер тафаккур қилиш жараёнида фаол қатнашади” [67].

Демак, электрон қўлланмадан фойдаланиш нафақат мавзуни кўргазмали тушунтиришда, балки ўқувчиларнинг билимини текшириш ва баҳолаш ҳамда уни эълон қилишда, шунингдек, дарсни мустаҳкамлашда ўқитувчи учун «беминнат» ёрдамчи бўлади. Ундан фойдаланиш жараёнида мавзуларнинг қисқа ва тушунарли баёни, гипермуурожаатлар, анимация ва ҳажмли тасвирларнинг мавжудлиги ҳисобига ўқувчиларнинг фазовий образли тасаввури ривожланади.

Хулоса қиладиган бўлсак, мусиқа таълимида ўқитишни компьютерлаштириш, яъни дарсда замонавий ахборот технологияларидан унумли ва ўринли фойдаланиш натижасида:

– ўқувчиларнинг мусиқий саводхонлиги ортади, бу эса уларнинг касбий шаклланишида муҳим аҳамиятга эга;

– ўқитувчиларни анъанавий усулдан воз кечиб, уларни ижодий изланишга ундайди.

Демак, мусиқа дарсларида мультимедиали электрон қўлланмадан фойдаланиб, бир вақтнинг ўзида мавзуни тушунтириш ва унга параллел равишда мусиқий куй- оҳангларни компьютерда бажарилишини кўрсатиб бориш ҳамда мустаҳкамлаш тарзида топшириқ бериб, уни амалда бажариб кўришларига имконият яратиш орқали ўқувчиларнинг ўзлаштириш кўрсаткичларини кескин ошириш мумкин бўлади.

Тизимли фаолият ёндашуви асосидаги модулли ўқитиш технологияси.

Тизимли фаолият ёндашуви мутахассиснинг фаолиятини ўрганиши, ушбу фаолиятини амалга ошириш учун ўрганиш лозим бўлган ўқув фанларни рўйхатини, ўқув материалларни мазмунини аниқланиши, модулларни тузилиши ва ўқув жараёнини ташкил этилиши билан характерланади.

Модулли технологияга тизимли фаолият ёндашуви, энг аввало касб-хунар таълимида қўлланилади. Бунинг ёрқин мисоли бўлиб, ЮНЕСКО нинг халқаро меҳнат ташкилоти томонидан ишлаб чиқилган «Меҳнат кўникмалари модуллари (МКМ) концепцияси» ҳисобланади.

Концепция, ўқув фанларига бўлинмасдан, яхлит ўқитишга йўналтирилганлиги билан ажралиб туради.

Концепциянинг афзалликлари бўлиб, модуллар технологияларининг лойиҳалаш жараёнининг аниқ таркиблантириш ва модулли вариантдаги ўқув-дастурий ҳужжатлар шаклини тўла шаклландирилганлиги ҳисобланади.

МКМ - ўқитишнинг модулли дастури, мутахассис фаолиятининг таҳлили, унинг мазмуни ва таркибини ўрганиш асосида тuzилади ва модулли блоклар ҳамда ўргатувчи модуллари йиғиндисидан иборат бўлади.

Мутахассиснинг ишлаб чиқариш фаолияти, қатор ишлаб чиқариш топшириқлар бажарилишини ўз ичига олади (4.5-расм). Улар ўз навбатида белгиланган кетма-кетликда бажариладиган ишлаб чиқариш амалларидан (ишлар қадами) иборат бўлади. Ишлаб чиқариш топшириғи таркибига кирувчи амалларни бажариш учун, мутахассис маълум даражадаги назарий билимлар ва амалий малакаларга эга бўлиши керак. Бунга ишлаб чиқилган ўргатувчи модулларни ўқувчилар томонидан ўзлаштирилиши орқали эришилади. МКМ дастурлар касб-хунар таълими тизимининг муайян ихтисослиги бўйича ишлаб чиқилади. Модулли ўқитишнинг мазкур концепцияси касб-хунар коллежларида, ихтисосликка ўргатиш учун жуда ҳам мос келади. Бу эса энг аввало «Касбий таълим» олаётган таҳсил олувчиларга тизимли фаолият ёндашуви асосидаги модулли ўқитиш технологиясини ўзлаштиришни тақозо этади.

Мазкур дастурларни, олий ўқув юртларининг «*Муסיқа таълими*» йўналишлари бўйича таълим олаётган таҳсил олувчиларни ихтисосликка ўргатишда ҳам қўллаш мумкин бўлади. Олий ўқув юртларда ихтисосликка ўргатиш учун «Касб маҳорати» фани ўқув режаларга киритилган. Демак, мазкур фанни тизимли фаолият ёндашуви асосидаги модулли ўқитиш технологияси бўйича таҳсил олувчилар томонидан ўзлаштирилишини ташкил этилиши мақсадга мувофиқдир.

Юқорида ифода этилганларни ҳисобга олиб, тизимли фаолият асосидаги модулли ўқитиш технологиясининг куйидаги асосий хусусиятларини қайд этиш мумкин:

- ўқитиш мазмуни, мутахассис фаолиятининг тизимли таҳлили асосида, шакллантирилади;
- модулли дастур таркиби мутахассис фаолияти таркибига мос шакллантирилади. Ўқитиш дастури алоҳида элементлардан, модуллардан, ўргатувчи модуллардан, модулли блоклардан иборат бўлади. Модулли ўқитиш дастурининг таркибий қисми бўлиб, мутахассис ҳаракатининг «бошланиши ва охири» аниқ кўрсатилган тугалланган иш бўлагидир.

- ҳар қайси модулни ўрганиш «Ўргатувчи модул» деб аталувчи махсус ишланган услубий қўлланмалар бўйича амалга оширилади. Унда билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш учун зарурий ахборотлар, назорат тестлари келтирилади.

- зарурият туғилганида, ҳар қайси ўқувчи учун индивидуал ўқитиш дастурлари тузилади. Улар таълим буюртмаси талаблари ва бошланғич тайёргарлик даражаси асосида тайёрланади.

- ўргатувчи модул ўқувчига, мустақил равишда ўқув материални ўзлаштиришга имконият беради, Педагог ва ўқувчининг ўзаро муносабати тенг ҳуқуқлилиқ ва билвосита мулоқоти ва муносибатлари асосида кечади.

Тизимли фаолият асосидаги модулли ўқитиш - лойиҳалаш ва рўёбга чиқариш жараёнларини ўз ичига олади. Лойиҳалаш жараёни тўрт босқичдан иборат бўлади.

Биринчи босқич: касбий фаолият мазмуни ва таркибий таҳлили.

Мазкур таҳлил ишнинг тафсилоти, модулли блоклар рўйхати ва тафсилотини тузиш мақсадида ўтказилади. Ишнинг тафсилоти кўйидагиларни ўз ичига олади:

- касбнинг ва касбий соҳанинг номланиши;
 - иш соҳаси (фаолиятнинг аниқланган тури);
 - мазкур ихтисослик бўйича мутахассисни вазифалари тафсилоти;
 - мутахассис маъсулияти ва унинг бевосита раҳбари;
 - иш шароити (ўрни);
 - ихтисосликни эгаллаш учун номзодга қўйиладиган талаблар
- Модулли блоклар рўйхати ва тафсилоти мазкур ихтисослик доирасида бажариладиган ишлаб чиқариш топшириқлар мажмуаси асосида тузилади. Ишлатиладиган «модулли блок» атамаси, унинг мантиқан тугалланган қисмини ўзида мужассамлашган ишлаб чиқариш топшириғининг мазмунини ифодалайди.

Таҳлил натижалари бўлиб, мутахассиснинг иш ўрнидаги вазифаси, бу вазифаларни бажаришдаги ташкилий тузилмалар, мазкур ихтисосликни эгаллашни истаганларга қўйиладиган талаблар, ҳамда мазкур ихтисослик доирасида мутахассис томонидан бажариладиган барча ишлаб чиқариш топшириқлари рўйхати ҳисобланади.

Иккинчи босқич: Модулли блокларнинг мазмуни ва таркибининг таҳлили.

Мазкур таҳлилнинг мақсади, модулли блок доирасидаги муайян ишлаб чиқариш топшириғини бажариш учун зарур бўлган амаллар (қадамлар) кетма-кетлигини аниқлаш ҳисобланади. Ишлаб чиқариш фаолияти таҳлилинини бажариш учун биринчи навбатда касбий соҳа ва шу билан бир қаторда

тизимли таҳлил бўйича юқори малакали мутахассис талаб этилади. Олий ўқув юртида ёки касб-ҳунар коллежида бундай ишни фақат бу соҳада малакага эга бўлган педагоглар бажариши мумкин. Демак, ихтисослик фанлари ўқитувчилари чуқур билимлар билан бир қаторда ўргатиладиган ихтисослик бўйича малакага ҳам эга бўлиши керак.

Ишлаб чиқариш фаолияти, модулли блоклар, қадамларнинг таҳлили, тегишли ишни бажариш учун мутахассис эга бўлиши лозим бўлган назарий билимлар ва амалий кўникмалар рўйхатини аниқлаш имкониятини беради. Лойиҳалашнинг бу босқичи натижалари «Модулли блок таҳлили жадвали» кўринишида тизимланади. Бу жадвалда иш қадамлари ва уларни бажариш учун зарурий амалий малакалар ва стандартлар тафсилотлари лўнда ҳолда келтирилган.

Учинчи босқич: ҳар қайси қадам бўйича малакалар таҳлили ва зарурий ўргатувчи модулларни аниқлаш.

Ҳар қайси қадамни бажариш учун зарур бўлган малакалар таҳлили, бу малакаларни шакллантириш учун талаб қилинадиган ўргатувчи модулларни тузиш мақсадида бажарилади. МКМ да ўргатувчи модул – бу услубий қўлланма, махсус рисола кўринишида бўлиб, қуйидаги тузилмага эга бўлади:

- Мувофиқлаштирувчи блок – ўқув мақсадлари зарурий жиҳозлар ва материаллар; қўлланмалар ва зарур бўлган бошқа ёрдамчи воситалар кўрсатилади.

- Ахборот-йўриқлар блоки - муайян ишлаб чиқариш амали (ишнинг қадами)ни ўрганиш учун зарур бўлган назарий қоидалар, амалий маълумотларни ўз ичига олади. У матн ва кўргазмали материаллардан иборат бўлади. Матнлар лўнда ифодаланиши, тушунарли тузилиши ва ўқилганда фақат битта маъно билдириши лозим. Матн қатор бошидан варақнинг чап қисмида абзац қолдириб, маълум интервал (масофа) билан ёзилади. Варақнинг ўнг қисмида кўргазмали материал жойлаштирилади. Ахборот-йўриқлар блокени тузишда, тушунарлилиқ, кўргазмалилиқ ва илмийлик принципларига риоя этиш лозим. Бу блок ҳам малакаларни амалиётда машқ қилиш топшириқларини ўз ичига олади.

- Назорат блоки – ўргатувчи модулнинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун хизмат қилади ва назорат топшириқлари, саволлар, тестларни ўз ичига олади. Улар назорат блокида кўрсатилган, ўқув мақсадларига мувофиқ тузилади.

Ўзлаштирилган билимлар ва малакаларни баҳолаш қуйидагича амалга оширилиши мумкин:

- агар ўргатувчи модул давлат таълим стандарти ва ўқув режалар асосида тузилган бўлса ва касб-ҳунар коллежида ўрта махсус касбий

маълумотли мутахассис тайёрлаш учун мўлжалланган бўлса, ўқитиш натижаларини баҳолаш мазкур ўқув юртида ўрнатилган қоидалар бўйича амалга оширилади;

- агар фақат ишчи ихтисослиги бўйича тайёрланса, баҳолаш «Ҳа-йўк» принципи асосида амалга оширилади. Яъни ўрганувчи малакага эга бўлиши мумкин ёки йўк.

Малакалар таҳлили натижалари бўйича «Модулли блок - ўргатувчи модул» маълумот жадвали тузилади. Жадвалда малакалар ва уларни эгаллаш учун зарурий ўргатувчи модуллар гуруҳланади. Бундай жадваллар ҳар бир модулли блок учун тузилади.

Ўргатувчи модуллар жадвалда олтига асосий тоифага гуруҳланади:

01 - Умумий техника хавфсизлиги

02 - Касбий фаолият турлари.

03 - Назария

04 - График ахборот (схемалар)

05 - Техник ахборот: материаллар (маърузалар матни), усуллар

06 - Техник ахборот: асбоблар (жиҳозлар), машиналар.

Тўртинчи босқич: МКМ - ўқитиш дастурларини тузиш.

Модулли - ўқитиш дастурлари жадвал кўринишида тузилади. Уларни тузиш учун асос бўлиб, «Модулли блок – ўргатувчи модул» маълумот жадвали хизмат қилади. Ушбу дастур мазкур ихтисослик доирасида бажариладиган барча модулли блокларни ва уларга тегишли ўргатувчи модулларни ўз ичига олади. Ушбу модулли ўқитиш дастурининг афзалликлари - ўзгарувчанлик ва мосланувчанлик бўлиб, бозор иқтисодиёти шароитида муҳим аҳамиятга эгадир.

Мазкур дастурлар, кенг ихтисосли касблар учун ҳам ва алоҳида ишлаб чиқариш топшириқларини бажариш учун ҳам тузилиши мумкин. Биринчи ҳолда дастурлар муайян ихтисосликка тегишли барча ўргатувчи модулларни ўз ичига олади. Иккинчи ҳолда эса фақат муайян фаолиятга тегишли модулли блок ва ўргатувчи модуллардан ташкил топади. Баъзи вазиятларда дастур фақат битта модулли блокдан тузилиши мумкин. Модулли ўқитиш дастури касбий фаолиятнинг турли соҳаларига тегишли модулли блоклардан иборат бўлиши мумкин, бу эса хизмат кўрсатиш соҳаси унча катта бўлмаган корхоналари учун муҳим аҳамият касб этади.

Шундай қилиб, модулли ўқитиш дастурларни муайян вазият учун маълум иш ўрини учун зарур бўлган модулли блок ва ўргатувчи модуллардан тузиш мумкин. Ушбу дастурни бу афзаллиги ўргатувчи модуллар педагогларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимида қўллаш имкониятини яратади.

Модулли ўқитиш дастурлар янги модулли блоклар ва ўргатувчи модуллер билан тўлдирилиши мумкин, бу эса янги технологияларни ўзлаштиришда катта аҳамиятга эга бўлади. Мазкур дастур, ўзгарувчан (ҳаракатчан) ўқув дастурий ҳужжат бўлиб, технологиялар, жиҳозлар, асбоблар ва материаллар такомиллашгани билан уни янгилашга имконият мавжуд бўлади.

Модулли ўқитиш дастурини амалга ошириш жараёни қуйидаги босқичлардан иборат бўлади:

- Ўқитиш индивидуал модулли дастур, мустақил, қадамба-қадам ўзлаштириш шаклида амалга оширилганда. Бунда ҳар бир таҳсил олувчи ўргатувчи модул билан таъминланади, назарий билим ва амалий малакаларга эга бўлиш учун шарт-шароитлар яратилади.

- Билимлар ва малакалар шаклланишини қадамба-қадам назорат қилиш. Ўргатувчи модуллер ҳар бир эгалланган малака учун алоҳида тузилади ва шунинг учун билим ва малакаларни шаклланганлиги ҳар бир малака бўйича узлуксиз назорат асосида амалга оширилади, бунда назорат топшириқлари, саволлар ва тестлардан фойдаланилади.

Ўргатувчи модуллер асосида ўқитишда, педагогнинг асосий вазифалари қуйидагилар ҳисобланади: мувофиқлаштирувчи, маслаҳатчи, назоратчи.

Модулли ўқитиш дастурлар, ўқувчининг индивидуал эҳтиёжларига осонлик билан мослашади ва эркин вақт омилига эга бўлади, чунки бу ерда индивидуаллаштирилган ўқитиш жараёни устунлик қилади. Модулли ўқитиш дастурини ўзлаштириш учун зарурий вақт таҳсил олувчининг табиий қобилиятларига боғлиқ бўлади.

3.Муסיқа таълимида талабалар мустақил таълимини ташкил этиш. «Мустақил таълим» - тушунчаси педагогик луғатларда - ўқув юртидан ташқари, мустақил ўрганиш туфайли эгалланадиган таълим туридир, деб таърифланган. Айни вақтда «Мустақил таълим олиш», «Ўзини тарбиялаш», «Мустақил ўқиш» тушунчаларидан синонимлар сифатида фойдаланилмоқда.

Педагог олим А.К.Бушлянинг фикрича, «Мустақил таълим – бу таълим олишнинг алоҳида тизимли ёндашишга асосланган мустақил ишлар йиғиндисиدير».

Мустақил таълим – талабаларга берилган мураккаблик даражаси билан фарқланмайдиган топшириқлар, амалий вазифаларни аудиторияда ва аудиториядан ташқарида ижодий ва мустақил бажаришлари натижасида уларда назарий билим, амалий кўникма ва малакаларни шакллантиришга қаратилган фаолият деб тушунишимиз мумкин. Бунда улар бажарган мустақил ишлар дидактик мақсади, шахсий ёки жамоага мўлжалланганлиги,

Ўзлаштириш усуллари, шаклига бажариш ўрнига қараб фарқланади. Талабаларда мустақил онгли фаолиятини шакллантириш таълим жараёнида муҳим омил ҳисобланади. Унинг назарий, амалий, илмий, методик ва педагогик асослари таҳлил қилинса ва мустақил таълимнинг энг самарали шакллари, воситалари танланса онгли мустақил таълим фаолиятини шакллантиришда ижобий натижаларига эришиш мумкин. Бунда ўтиладиган мавзунинг амалиёт билан узвийлиги, илмийлиги ва материалларнинг қизиқарлилиги, мавзуларнинг тизимлилиги, топшириқ ва вазифаларнинг кўп қирраллилиги, ўзаро боғлиқлиги муҳимдир. Аммо энг асосийси талабаларни мустақил онгли фаолиятини шакллантиришда уларнинг интилиш ва қизиқишларини ҳисобга олиш, талабалар эгаллаган билимларини амалиётда қўллай олишлари, талабаларни ижтимоий фойдали, тарғибот–ташвиқот ишларида иштирок этишларини таъминлашдан иборат. Педагог олим А.К.Бушля «мустақил иш» терминини аниқлаштириб, шундай қўшимча қилади: «Мустақил иш кўпгина ҳолларда мустақил таълим даражасига ета олмаслиги мумкин».

Мустақил таълим бевосита мустақил фикрлаш билан боғлиқ бўлганлиги сабабли мустақил фикрлашга берилган таърифга ҳам тўхталиб ўтсак: «Мустақил фикрлаш - инсоннинг ўз олдида турган муаммони мақсад ва вазифаларни белгилаган ҳолда ўз билими ва ҳаётий тажрибаларига таяниб турли йўл, усул, воситалар ёрдамида, ўзининг интеллектуал имкониятлари даражасида мустақил равишда ҳал қилишдан иборат бўлган ақлий фаолиятидир».

Ёшларнинг мустақил иш бажариш кўникмаларини шакллантириш турли ўқув предметларида ҳам амалга оширилиши мумкин. Масалан: математик олимлар С.И.Демидова ва Л.О.Денишевлар мустақил таълимга қуйидагича таъриф беришган:

«Мустақил ўқув ишлари ўқувчиларнинг ўқитувчи томонидан фаол ташкил этилган, олдида қуйилган дидактик мақсадларни бажаришига йўналтирилган ва шунга махсус ажратилган вақт тушунилади. Билимларни қидириш, уларни англаб етиш, мустаҳкамлаш, кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантириш билимларини умумлаштириш ва тизимлаштириш жараёни тушунилади».

Бу таърифда фаолиятнинг мавжуд хусусиятлари: фаолиятлилик, тизимлилик, мақсадга йўналганлик, мустақиллик ҳақида сўз юритилган. Бироқ мустақил таълимнинг бир жиҳати сифатида мустақиллик тилга олинган. Мустақил тафаккур таълимнинг бир қисми бўлиши мумкин.

Бўлажак мусиқа таълими йўналиши бакалавр ўқитувчиларида педагогик мустақил билим олишга қизиқиш, талаб ва қобилиятни педагогик

маданиятни такомиллаштиришга чорловчи омил сифатида шакллантириш лозим. Муаммони ҳал этишнинг педагогик жиҳати – мусиқа таълими йўналиши талабалари бўлажак ўқитувчи бакалаврлардан педагогик такомиллашишини, ўқитишни чуқурлаштиришни, педагогик малакасини оширишни талаб қилади.

Мусиқа таълими йўналиши талабаларини кузатиш давомида маълум бўлишича онгли қизиқиш мустақил фаолиятга ундовчи, ҳаракат уйғотувчи куч бўлиб ҳисобланади.

Айнан фанларга онгли қизиқиш таълим йўналиши талабаларида амалий машғулотларда мустақил англаш, тафаккурни шакллантириш ва кенг, чуқур идрок эта олиш жараёнларига интилишни уйғотади. таълим йўналиши талабаларининг мустақил таълимга мотивацион муҳитлари бошқа манбалар, касбга бўлган қизиқишлардан шаклланади. Касбларга бўлган интилиш асосида, янгиликка йўналтирилган интилиш жараёнида мустақил таълимга эҳтиёж вужудга келади. Касбдаги қониқишгина шахсни ўз устида ишлаш, билимларга янгича ёндашувга мажбур этади. Онгли қизиқиш – мустақил фаолиятнинг энг муҳим кўрсаткичи, юқори даражасидир. Бунда эса фанлардан дарс берадиган ўқитувчилар маҳоратининг даражасига боғлиқдир. Фақат шундагина ўқувчиларда у ёки бу фан ёки касб мутахассисликка қизиқиш шаклланади. Ўқувчилар барча касб сирларидан хабардор бўлишлари учун вақт етишмасида уларда қизиқишга илк қадам қуйишларида ўқитувчи берадиган маълумотларнинг аҳамияти каттадир.

Талабаларнинг мустақил таълимига методик жиҳатдан раҳбарлик қилишда уни ривожлантириш йўллариини ўрганиб чиқиш давр талабидир. Энг барқарор рағбатлантириш усули бу меҳнат ҳамда ишга ижодий ёндашув фаолиятидир. Ёшларни турли – туман амалий, ижтимоий, ташкилий, ижодий фаолиятга жалб этиш ҳам мустақил таълим самарадорлигини ошириш омилдир.

Мустақил таълим жараёни қандай амалга оширилиши, унинг ривожланиши, ўзлаштирилган билимлар асосида мустақил таълим фаолияти даражаларини қуйидагича мезонлар билан белгилаш мумкин:

- мақсадга йўналтирилган, мотивацион муҳитга асосланган мустақил таълим;
- мустақил тафаккур жараёнини таъминловчи кўникмалар;
- мустақил таълим фаолиятини ташкил этишга йўналтирилган кўникмалар;

Тафаккур кўникмаларнинг даражаси ўта фаол ҳаракатли бўлади. Бунда талаба мустақил тафаккур билан ўзининг биринчи қадамларини қўяди. Ўқув фанлари мақсадини, уй вазифаларини теран англайди. Уларни бажаришда

кўшимча адабиётларга мурожаат қилади, ўтилган мавзуларни қайта кўриб чиқади. Кўпгина талабалар уйга берилган маъруза матнлари устида ишлайдилар, маърузалар, рефератлар тайёрлашда илмий – оммабоп, даврий нашрлардан фойдаланадилар. Талабалар тафаккури кўникмаларини ривожлантиришнинг қуйи даражаси асосан қийинчилик билан кечади. Барча талабалар бу даражада мустақил таълимни ўқитувчи раҳбарлигида амалга оширадилар. Уларда ташкилий кўникмалар даражаси юқори бўлмай, улар ўз олдидларига онгли вазифалар қўя олмайдилар, уларни ҳал этиш учун воситалар танлай олмайдилар. Айниқса бунда мустақил иш топшириқларининг мураккаблик даражаларини ҳам ҳисобга олиш лозим. Ўқув педагогик масалаларни еча билиш малакали шахснинг умумий ҳолати билан ифодаланувчи, унинг онги, фикрлаш усули, нуқтаи назари ва йўналишини кўрсатувчи умум малакадир. Шахснинг йўналганлиги аниқ воқелик сабабий-қадриятли муносабат мазмунида намоён бўлади. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ҳал этиш асосида талаба бўлажак фаолият муаммоларини ҳал этиш усулларини эгаллайди.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар дидактикада мустақил таълим даражасини оширувчи бошқарув, рағбатлантириш, ташкил этиш ва назорат воситалари сифатида қаралади.

Талабанинг ўқув фаолиятига нисбатан ўқитувчи томонидан муайян талабларнинг қўйилиши уларнинг мазмунини бойитади. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни берилиш шакли эса олдин ўзлаштирилган намуна бўйича хулосалар чиқаришни кўзда тутувчи бошқарув топшириқлари ва масалаларининг бажарилиши саналади.

Бизнинг фикримизча, педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ва масалаларда автоном ҳолда мустақил билим олишга ўтиш учун катта имкониятлар мавжуд. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар мустақил билим олишни амалга оширишга имкон берувчи топшириқлар тўпламини яратиш учун асос бўла олади.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар объектив, аниқ педагогик ва ишлаб чиқариш муаммоларини акс эттиради. Ўқитувчи ўрганилаётган педагогик ҳодисалар ва ишлаб чиқариш жараёнининг ўзаро зид хусусиятларини акс эттириш учун муаммоли вазиятдан фойдаланса, у ҳолда объектив муаммо ўқув муаммосига айланади. Талабалар учун тушунарли бўлган ўқув педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни муаммолари ўқув топшириғи саналади.

Ўқув муаммоси фикрлаш фаолиятини фаоллаштиришга имкон беради, бироқ уларнинг ҳар бири ҳам илмий даражада педагогик ва психологик тушунчаларни мустақил шакллантиришга олиб келмайди. Шу боис педагогик, техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ишлаб чиқишда ўқув муаммоларининг дидактик хусусиятларини ҳисобга олиш зарур. Топшириқ тўғри ифода этилса, уларни талаба томонидан қабул қилиниши ва ўқув фаолиятига нисбатан қўйилувчи талаблар тўплами сифатида эътироф этиш мумкин.

Мустақил билим олиш технологиясига мувофиқ педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ишлаб чиқиш қоидалари қуйидагилардан иборат:

– педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ҳақиқий педагогик ва ишлаб чиқариш вазиятлари билан боғлиқ муаммоларга эга бўлиши керак;

– муаммоли вазиятли топшириқлар асосини ташкил этувчи муаммони ҳал этиш тушунчаларини юзага келтирувчи ақлий фаолиятни турли усуллар (анализ, синтез, таққослаш, солиштириш, умумлаштириш ва ҳ.к) ёрдамида амалга оширишни кўзда тутди;

– муаммоли вазиятли топшириқлар исботини аниқлаш ва талабалар онгида, ҳодисалар ва жараёнлар ўртасида мустаҳкам боғлиқликни мустаҳкамлаш асосида тушунчаларни юзага келтириш имкониятларини кўзда тутиши лозим;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажаришнинг яхлит ифодаланган ёки ифодаси топшириқ шартларини ташкил этувчи бир неча оддий тушунчалардан субъект томонидан ҳали ўзлаштирилмаган янада мураккаброқ тушунчани келтириб чиқариш имконини беради;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажариш жараёнида оддий тушунчалар ёки субъектга маълум бўлмаган тушунчалар билан ёки бир-бири билан таққосланади;

– тушунчаларни таққослашда субъект фикрлашнинг турли: анализ, синтез, солиштириш, таққослаш, техник объектлар орасидаги умумийлик, типиклик ва хусусийликни топиш амалларини бажаради;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажаришда субъект қуйидаги амалларни бажаради:

– тушунчаларнинг шакли ва мазмунини ўзгартирмасдан қайта ишлаб чиқади;

- тушунчалар шаклини ўзгартириб, уларни қайта ишлаб чиқади;

- илгари ўзлаштирилган тушунчалардан расмий-мантиқий фикрлаш усулларида фойдаланиб, уларни қайта ўзгартиради;

- назарий фикрлаш асосида янги тушунчалар шаклланади.

Одатда педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар талабалар эътиборига дарҳол уни ҳал этиш мумкин бўлган масала кўринишида ҳавола этилади. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар мазмунида акс эттирилган муаммо, кўпинча, амалий ҳаётда учраб туради. Талабалар уларни шундай қайта ифодалашлари керакки, мавжуд тажрибаларга таяниб, ечимга эришиш имконини берувчи шартларни реал вазиятдан ажратиб олсинлар.

Талабаларга масалаларни бундай кўринишда таклиф этиш, ўқув-педагогик ёки ишлаб чиқариш жараёни муаммоли вазиятларда шартларни излаш ёки ифода этиш жараёнида субъектлар томонидан ташкил этилувчи интеллектуал фаолиятни гўёки талабалар ўрнига ўқитувчи амалга оширгандек бўлади. Мустақил ўқишда шартлар олдиндан маълум қилинмайди.

Агарда ўқитувчи томонидан масалага айланттирилган ўқув топшириқларини бажариш жараёнида талаба ечим йўлини топа олмаса, у ҳолда у аниқ вазиятга дуч келиб, ушбу вазиятни педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни муаммосининг ечимини излашга имкон берувчи ҳолатга айлантира олмайди. Масалани ечиш маълум дидактик вазибаларга қатъий амал қилишни тақозо этади. Масала шартлари аввалдан тузувчи томонидан белгилаб қуйилганда, талабадан вазиятни қайта ўзгартириш малакасини намоиш қилиш талаб этилмайди. Шу боис талабалар билимларини бошқа вазиятга кўчириш ва уларни амалда қўллашда қийинчиликлар ҳис этадилар.

Тажриба ишлари ўқувчилар, касб-хунар коллежлари ва педагогик университетлар талабаларининг масалани ечишда, тахминан бир хил даражада эканликлари, бироқ ўқув-педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни муаммолари шартини ифода этишга тайёр эмасликларини кўрсатди.

Мустақил билим олишда кўпроқ шартлари ифода этилмаган топшириқларни бажаришга тўғри келади. Масалани ечар экан, талаба шартларни ўзгартириш қонунлари билан танишади, аниқ бир муаммони таҳлил қилиш ва ўқув-педагогик ёки техник-технологик масалани бажаришда мавжуд кўникма ва малакалардан фойдаланади.

Ўқув муаммолари ёрдамида педагогик-психологик ва техник технологик тушунчаларни шакллантириш талабаларга мустақил равишда муаммо белгиларини аниқлаш, муҳим маълумотларни иккинчи даражали маълумотлардан ажратиб олиш ва қўшимчаларни излаб топиш имконини беради.

Бундай педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

1. Шартлари ифода этилган, лекин ечиш учун зарур бўлган барча маълумотлар берилмаган масалалар. Улар назарий ва амалий масалалар тарзида икки гуруҳга ажратилади. Амалий масалалар ҳақиқий педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни билан узвий боғлиқ бўлади. Бундай масалаларни ечишда фақатгина ақлий фаолият, билим, малака ва кўникмаларгина эмас, балки сенсор ва ҳаракатлар фаоллигига эришиш талаб этилади. Бу масалалар мустақил билим олиш технологияларининг амалиёт билан узвийликни таъминлашга ёрдам беради.

2. Ўзлаштирилмаган билим, ҳаракат ва операцияларга дуч келинмайдиган масалалар. Улар аввал ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш, уларни янги вазиятларда қўллаш, фикрлаш малака ва кўникмаларини эгаллаш ҳамда мавжуд билимларни мустаҳкамлаш учун мўлжалланган.

3. Саволлар – янги билимларни қабул қилиш ва ўзлаштиришга тайёрликни аниқловчи восита. Саволларда қуйидаги икки жиҳат кўзга ташланади: мавжуд билимларини текшириш ва мустақил хулосага келишга йўналтириш. Саволлар репродуктив ва продуктив тарзида икки гуруҳга бўлинади. Репродуктив саволлар хотирани мустаҳкамлаш, продуктив саволлар эса фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга хизмат қилади. Улар субъектларга ақлий ҳаракатларни ўзлаштиришга ёрдам беради, шунингдек, анализ, синтез, таққослаш, солиштириш, умумлаштириш муҳимини ажратиш, мустақил равишда хулосаларга келиш ва амалий қарорларни қабул қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

2. Талабалар педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ёрдамида педагогик ҳодисалар, техник объектлар, технологик жараёнлар ўртасидаги турли хусусият ва боғлиқликларини аниқлайдилар (тахлил ва умумлаштириш кўринишидаги ҳаракатларни амалга оширадилар), уларни ўзаро солиштирадилар, таққослайдилар, бу ҳодиса, жараён ва объектларнинг умумийлиги ва ўзига хос муҳим хусусиятларини кўрсатадилар. Ўқув топшириқлари аста-секин мураккаблаштириб борилади. Энг яхши тайёргарликка эга бўлган иқтидорли талабалар ижодий ва изланиш хусусиятига эга бўлган мураккаб топшириқларни бажарадилар. Камроқ тайёргарликка эга бўлган талабалар, соддароқ топшириқларни бажарадилар, лекин шунга қарамасдан, топшириқлар устида ишлаш уларга умумий масалани ҳал этишда гуруҳ билан бирга ишлашга имкон беради. Мураккаб топшириқларни бажариш баъзи талабаларга педагогик-психологик ва

техник-технологик тушунчаларини илмий даражада дарҳол ўзлаштириш имконини беради.

Бу даражадаги талабалар учун ҳаракат қилиш, ривожланиш, мустақил фаолиятга мақсадли йўналганлик, тизимли равишда иш юритиш ўқув фанига ва мустақил ишга такомиллаштирилган методик қўлланмалар асосида ўз қизиқишларини, билимларини чуқурлаштиришга интилиш хусусиятлари хос бўлади. Талабалар кўпинча дарсликда берилган метариални онгли ўзлаштирамай, фақат ёдда сақлаб қоладилар ва ўқитувчига гапириб берадилар. Бундай талабалар – фаолиятда ҳам фақат топшириқ асосида ишлашга ўрганиб қоладилар. Улар берилган «Намуна» асосидагина иш юритадилар. Натижада фаол мустақил тафаккурга эга бўлишга интилмайдилар. Бу кўйидаги хулосаларда ифодаланади: ўқитувчи уларнинг мураккаб материални тушунтириб беради; талаба тайёр материал асосида иш кўради, янада мураккаброқ материал устида ишламайди. Ўқитувчи китобда ёзилгандан кўра оддийроқ, тушунарлироқ тилда тушунтириб беради.

Мустақил таълим олиш фаолиятининг биринчи босқичида фанларга бўлган қизиқиш асосий манба бўлади. Бироқ бу қизиқиш унчалик қатъий ва чуқур бўлмайди. Бунда ҳам мақсадга йўналтирилган, тизимли, махсус ташкилий, мустақил таълим фаолияти мавжуд эмас. Фақат китоблар ўқиш, махсус маърузалар тинглаш, мустақил тафаккур фаолиятига интилиш бўлади. Шахсининг қизиқишлари ҳам мужассамлашмаган, у ҳам кўплаб кўшимча, кенг миқёсли ишларини амалга оширади, бироқ буларни узвий равишда эмас, балки баъзан ва чуқур билимига эга бўлмай амалга оширади.

Мустақил таълим фаолиятининг иккинчи босқичида талаба мустақил (албатта, нисбатан) ўз олдига мақсад ва вазифалар қўйиб, мазмунини англаб, ташкилий ишларни амалга ошириб борадилар. Бу даврда талабалар шахсий – ҳаётий режалар, ғояларни амалга ошириш воситаси сифатида касбий вазифаларни ҳал этади. Иккинчи босқичда қизиқишлар жиддийлашади, фаннинг алоҳида қисмини ўрганиш, бу орқали ўз ҳаётий режаларини тузиш, бирор касбни эгаллашга бўлган қатъий истак асосий ўрин тутади. Онгли равишда кўшимча фаолият бошланади, ўз ғояларини амалга ошириш воситасига айланган мустақил таълим билан шуғулланилади. Мустақил таълим онгли равишда ташкил этилган, тизимли тус олади, унинг марказида мустақил тафаккур шаклланиб боради. Биринчи ва иккинчи даражалардаги мустақил таълим мазмунини таққослаганда улардаги фарқ турлича манбалардан фойдаланиш ва ҳар хил шаклларда амалга оширилиши билан ажралиб туради. Улардаги турли – туманлик ўз мустақил тафаккурини шакллантиришдаги барча эҳтиёжларни таъминлашга қаратилгандир.

Мустақил таълим фаолиятининг учинчи босқичида талабалар мустақил таълим билан бир неча йил шуғулланиб, ўз касбий мақсадлари, ҳаракатлари, вазифаларини аниқ белгилаганликлари билан фарқланади.

Мустақил билим олиш даражасини баҳолаш ўз - ўзини баҳолаш ва ўқитувчи томонидан баҳолаш асосида қиёсланади.

Талабаларни мустақил ишга тайёрлашда ўқитувчиларнинг роли, айниқса, катта бўлади. Ўқитувчи мустақил иш мавзусини талабанинг имкониятига, билим даражасига мослаб, талабада шу ишга нисбатан қизиқиш уйғотадиган ва мустақил фикр юритишга мажбур қиладиган қилиб белгилаш лозим ва бу ишни бажариш учун зарур бўладиган барча маълумотларни бера билиши, методик қўлланма, ишни бажариш тартиби керак бўлганда савол – жавоблар уюштиришни, маслаҳатлар бериши ва шу мавзулар бўйича экскурсиялар ташкил қилиш зарур.

Бакалавр ўқитувчи тайёрлаш ўқув режасига кирган таълим дастурларини ўзлаштиришда талабаларнинг ўқув фанларига оид бир қанча масалалар ва муаммолар бўйича мустақил билим олиши назарда тутилган. Барча турдаги бакалавр ўқитувчи тайёрлаш ўқув юкламасининг энг юқори ҳажми ҳафтасига 54 соат қилиб белгиланган. Шундан аудитория ўқув ишлари ҳажми ҳафтасига 32 соат, қолган қисми яъни 22 соати эса аудиториядан ташқари мустақил таълим олишга қаратилган. Мусиқа таълими йўналишида бакалаврлар тайёрлаш ўқув юкламанинг умумий ҳажми 7290 соатни, шундан мустақил иш 2432 соатни, мустақил таълим 678 соатни ташкил қилади. Бундан кўриниб турибдики, бакалавр даражасидаги кадрларни тайёрлаш учун ўқув режасидаги 30 – 35 % ҳажми мустақил таълим олишга қаратилган.

Мустақил ишни бажаришда талабалар фанлараро боғланишни ҳисобга олиб, адабиёт танлайди, улардан керакли маърузаларни ёзиб олади, бошланғич маълумотларни таҳлил қилиб, мустақил ишнинг мазмунини ўрганади ва шу иш бўйича бирор тушунчага эга бўлади.

Берилган масаланинг бир қисмини аудиториядан ташқарида (кутубхона, лаборатория хонаси ва бошқалар.) ҳам мустақил ишлашга рухсат қилинади. Мустақил иш дастурини белгилашда маърузада ўтилган мавзуларнинг такрорланишига йўл қўйилмаган ҳолда, талаба учун илмий ва амалий муҳим, ўрганган ва ўрганаётган билимлардан ижодий фойдаланиш мумкин бўлган саволлар ва масалалар қўйилади. Мустақил ишлаш учун берилган тавсиялар (1-илова) берилган бўлиб, ушбу тавсиялар асосида талабалар мустақил ишлашларини ташкил этишса мақсадга мувофиқ бўлади.

Ўқув дастурининг берилган бўлими бўйича талабаларнинг мустақил тайёргарлиги тугагач, фикр алмашувида талабалар ўқиб ўрганган

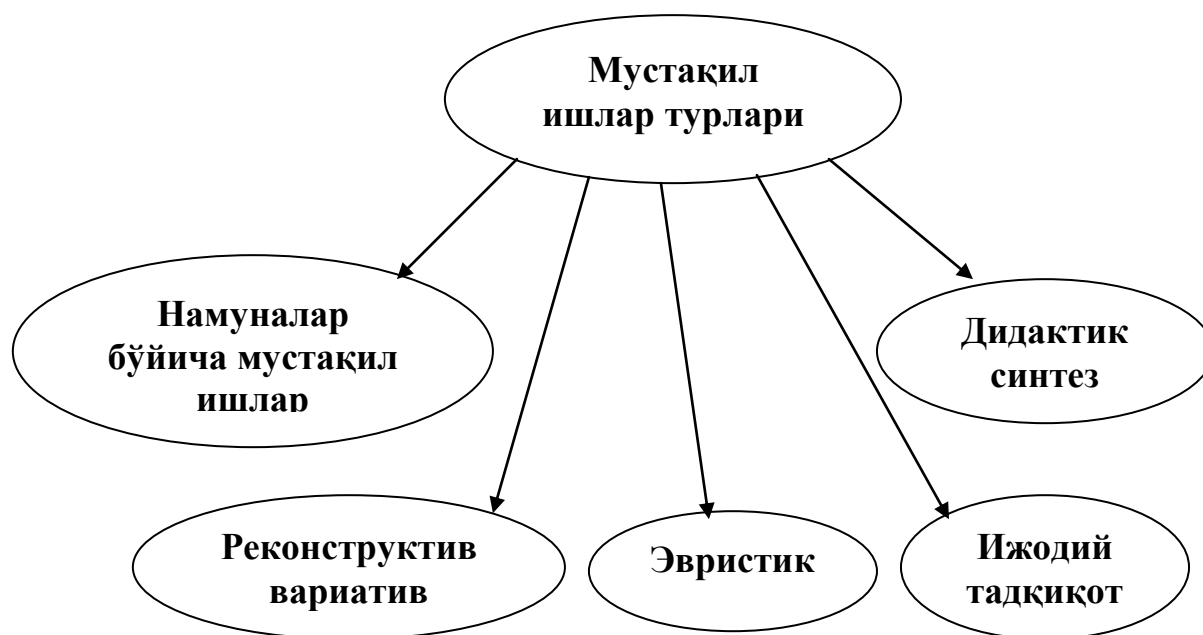
адабиётларидаги асосий, қизиқарли масалалар ўртага ташланади ва фанлараро боғланиш, таҳлили, бу тўғридаги ўз фикрлари ва ҳақозалар ҳақида тартиб билан маъруза қилади. Берилган масала бўйича фикрлашуви ва тортишувида фаол иштирокига қараб, ўқитувчи талабаларни баҳолайди.

Муסיқа таълими педагогикасига оид адабиётларда мустақил ишларнинг қуйидаги турлари қайд қилинган:

- намуналар бўйича мустақил ишлар;
- реконструктив – вариатив мустақил ишлар;
- эвристик (қисман ижодий) мустақил ишлар;
- ижодий тадқиқот мустақил ишлари. [17]

Ушбу мустақил иш турларига биз яна мустақил таълимнинг натижасини баҳоловчи дидактик синтез элементини қўшдик ва қуйидаги ҳолатга келтирдик.

Мустақил ишларнинг турлари.

• Намуналар бўйича мустақил ишлар типик вазифаларни, турли машқларни намуна асосида ечишдир. Улар материални ўзлаштиришга омил бўлади, лекин талабаларнинг ижодий фаоллигини ўстирмайди.

• Реконструктив – вариатив мустақил ишлар нафақат билимларнинг амалий тавсифномасини, балки билимлар тузилмасини қайта ишлаб чиқишни, масала, муаммони ечишда мавжуд билимларни жалб қилишни кўзда тутди.

• Эвристик мустақил ишлар маъруза, лаборатория, амалий машғулотлар, семинарларда қўйилган айрим масала, муаммоларни ҳал қилиш билан боғлиқдир. Тадқиқий мустақил ишлар тадқиқот муаммосини кўра олиш малакасини, уни мустақил ифодалай олиш, фаразни белгилаб

олиш, муаммонинг ҳал қилиниш режасини ишлаб чиқиш, уни ҳал қилишни мўлжаллайди.

- Ижодий тадқиқот ишлари. Бундай ишларда вазифа муаммоли вазиятнинг юзага келишини тақозо қиладиган шароит яратишдан иборат бўлади. Талаба ўз фаолиятида тайёр намуналардан озод бўлган ҳолда масаланинг ҳал қилиниши йўллари кидиради, тадқиқ қилади. Бундай ишлар сирасига эксперимент қўйиш, жиҳозлар, макетлар ва дастгоҳларни лойиҳалаш билан боғлиқ бўлган вазифалар киради.

- Дидактик синтез. Талаба ўз - ўзини танқидий назорат қилган ҳолда эгалланган ёки ўзлаштирилиши лозим бўлган билим, кўникма ва малака элементларини таҳлил қилиб таълим мақсадларига қай даражада эришганлигини аниқлайди. Мустақил ишларнинг ижодий баркамолликдаги самаралари ҳақида хулосалар чиқаради.

Муסיқа таълими йўналиши талабаларининг мустақил таълим олиш фаолияти билим олиш жараёнларини ва амалий фаолият олиб боришни, технологик жараён ва техник объектларни танлаш жараёнини, ижодий фикрлаш жараёнларини жадаллаштиради, юксак ақлий ривожланишнинг асосий шартли сифатида мустақил ва фаол фикрлашни шакллантиради.

Бўлажак муסיқа таълими бакалавр ўқитувчиларининг мустақил ишлаш кўникма ва малакаларини шакллантиришни қуйидаги йўллар асосида тартибга келтирдик:

- ўқув фаолиятида инсон объектив борлиқни ўрганишда, ўзининг ҳаётий тажрибасини бойитишда, табиатга таъсир кўрсатиш воситаларини билиб олишда шу билан бир вақтда ўзининг қобилиятларини ривожлантиришда ёрдам берувчи идрок этиш малакаси муҳим роль ўйнайди.

- талабалар амалий фаолияти жараёнида керакли билим, кўникма ва малакалар эгаллашлари, бу жараёнда ўқитувчи кузатишга, ўз кузатишларини тажрибалар йўли билан текширишга, ўқув адабиёти билан ишлашга, фан маълумотларидан кундалик ҳаётида фойдаланишга ўрганади.

Муסיқа таълими ўқитиш методларидан талабаларда мустақил таълим олиш малакаси шаклланганлик даражасини аниқлашда фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Уларни шартли равишда қуйидаги номлар билан аташ мумкин:

1. Ўқув материалларини ўрганишда ва мустақил иш жараёнини ташкил этишда умумийдан муҳимларини ажратиб олиш малакаси (ажратувчи малака);

2. Мустақил иш бажарилиши жараёнида технологик жараёнларни ва техник объектларни танлаш, ўқиш, ёзиш, чизиш, схемалар тузиш малакаси (тузиш малакаси);

3. Аудиторияда, аудиториядан ташқарида, ўқув устахонасида ва уйда мустақил ишларни самарали ташкил этиш малакаси (ташкил этиш малакаси);

4. Мустақил фикрлаш малакаси (фикрлаш малакаси);

5. Материални ўрганишда ўз-ўзини назорат қилиш малакаси (назорат қилиш малакаси).

3.1. Иқтидорли талабаларни қидириб топиш, танлаш ва улар билан ишлаш методлари.

Иқтидорли талабалар билан ишлаш Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта таълим вазирлигининг 10 июль 1998 йил 185-сонли буйруғи билан тасдиқланган "Иқтидорли талабаларни излаш, аниқлаш ва уларни мақсадли тайёрлаш тўғрисида Низом"да белгиланган вазифалар асосида амалга оширилади. Тошкент Давлат педагогика институти ҳам ушбу юқорида кўрсатилган қонун ҳужжатлари асосида «Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлими» Низомини тасдиқлаган. Иқтидорли ёшлар - Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий ва иқтисодий тараккиётини ҳамда унинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб урин эгаллашини таъминловчи муҳим омил ва миллат зийнати ҳисобланади. Иқтидорли талабалар билан ишлаш тизими қуйидаги кўринишга эга:

1. Иқтидорли талабалар Олий ўқув юртларида психологик-педогогик тестлар ўтказиш орқали танлаб олинади;

2. Аниқланган иқтидорли талабани мақсадли тайёрлаш чуқурлаш-тирилган дастур бўйича ўқитиш ва мақсадли дастур бўйича яқка тартибда ўқитиш каби ўқув-ижодий, тарбиявий йўналишларда олиб борилади. Вазирликнинг 237-буйруғига асосан иқтидорли талабаларга мутахассислик кафедралари олимлари номзодлик диссертация мавзуси берилади (2-босқичдан), диссертация мундарижаси, календар режаси илмий раҳбари тасдиқланади. "Устоз -шогирд" тизими асосида фаолият йўлга қўйилади (мисол келтирамиз).

1-расмда иқтидорли талаба билан ишлаш тизими, 2-расмда таянч ОТМ ва турдош ОТМ билан кадрлар тайёрлаш тизими келтирилган.

3. Иқтидорли талабаларга дарс беришга илмий даражали ва талабани мақсадли тайёрлаш дастури бўйича етарли билимга эга бўлган профессор-

ўқитувчилар жалб этилади. Илмий раҳбар сифатида эса ижоди ва услубий ишлаш тажрибасига эга бўлган ўқув-услубий ва илмий фаолияти бўйича рейтинг юқори бўлган профессор ва доцентлар тайинланади;

5. Иқтидорли талабалар билан ишлаш ўқитишнинг индивидуал-лаштриш, талабаларнинг интеллектуал салоҳияти ва қобилият имкониятларини билим олишга йўналтириш ҳамда максимал шарт-шароитлар яратиш каби шакл ва услубларда ташкил этилади.

Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлимнинг вазифалари: иқтидорли талабаларини излаш ва аниқдашни ташкил этиш; таълим олаётган иқтидорли талабаларнинг интеллектуал салоҳдѐтини мунтазам равишда аниқлаб бориш; иқтидорли талабаларнинг мойиллигига караб, мақсадли тайѐрлашни уюштириш; чет тили ва компьютерни мукамал эгаллаш мақсадида машғулотларни ташкил этиш; фундаментал илмий-тадқиқот ишларига, илмий тўғаракларга ва муаллифлик жамоаларига жалб қилишни уюштириш; иқтидорли талабаларнинг илмий мақалаларини чоп этишига ҳамда уларнинг илмий ишлари ва илмий ишланмаларини амалиѐтга жорий этишда қўмаклашиш; иқтидорли талабаларнинг республика ва халқаро миқѐсда ўтказиладиган илмий анжуманларда иштирок этишини ҳамда хорижий давлатларга ўқиш ва стажировкага юборишни ташкил этиш; иқтидорли талабалар сафидан Ўзбекистон Республикаси давлат стипендияларига номзодларни махсус тайѐрлаш; иқтидорли талабалар ўртасида мунтазам равишда социологик тадқиқотларни ўтказиб туриш; маркетинг тадқиқотлари, буюртмачилар талабаларини чуқур ўрганиш ва ташкил этилаётган таълим хизматлари банки асосида иқтидорли талабаларга бозор конъюктурасини белгиловчи фанларни танлашда ѐрдам курсатиш; иқтидорли талабаларнинг долзарб мавзулар асосида илмий мақолалари ва илмий изланишларини Оммавий ахборот воситалари билан ҳамкорликда ѐритиб бориш.

Асосидаги, 237 буйруқ асосида иқтидорли талабаларни номзодлик ИТИлари бўйича тегишли мониторинг олиб борилади.

Иқтидорли талабалар билан ишлашнинг шакл ва услублари.

Қуйидагилар киради:

-ўқитишни индивидуаллаштириш; талабаларнинг интеллектуал салоҳиѐти ва қобилиятларини, имкониятларини билим олишга йўналтириш;

-талабалар қобилиятини ривожлантириш учун максимал шарт-шароитларни яратиш; илмий раҳбар ва маслахатларни белгилаш.

-Иқтидорли талабалар билан ишлашни сифатли ташкил этиш мақсадида институт, факультет ва кафедраларда қуйидаги иш коғозларини юритиш тавсия этилади; иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлимнинг Низоми;

иктидорли талабалар билан ишлаш бўлимининг иш режаси; йиллик ҳисоботлар; талабаларга оид ректорнинг буйруклари; факультет, кафедралар бўйича иктидорли талабалар рўйхати; мураббийларнинг иктидорли талабалар бўйича берган тавсиялари ва унта илова этилган хужжатлар ва фотосуратлар; конференция, олимпиада, танлов, викторина ўтказилишига оид хужжатлар; иктидорли талабаларни излаш ва уларни мақсадли тайёрлашга тегишли Ўзбекистон Республикаси Призеденти Фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг буйруклари ва Ҳайъат қарорлари; хат ва аризаларни қайд этиш;

Мақсадли тайёрлашнинг ўқув-ижодий ва тарбиявий дастури иктидорли талаба томонидан танланади ва унинг бажарилиш бўйича назорат муддатлари кўрсатилган шахсий ўқув режа ва илмий-ижодий ишлар режаси тузилади ҳамда факультет илмий кенгаши тавсиясига биноан олий ўқув юртининг фармойиши билан тасдиқланади.(асосан 237- буйруқ асосида)

Илмий раҳбар иктидорли талаба ва чуқурлаштирилган ҳолда ўргани-лиши назарда тутилган фан ўқитувчилари билан ҳамкорликда кўшимча ишчи дастур ва тематик -календарь режаси тузилади. (асосан “Устоз-шогирд” тизимига таяниб).

Ҳар ўқув йилининг якунида иктидорли талабанинг қобилияти, ўқув-илмий ва сифатларнинг рейтинги аниқланади ҳамда унинг шахсий ишига тикилади.

Иктидорли талабалар билан ишлаш ва аниқлашни ташкил этиш; таълим олаётган иктидорли талабаларнинг интеллектуал салоҳиятини мунтазам равишда аниқлаб бориш; иктидорли талабаларнинг мойиллигига қараб, уларнинг мақсадли тайёрлашни уюштириш; чет тили ва компьютерни мукамал эгаллаш мақсадида машғулотларни амалга -ошириш; фундаментал илмий-тадқиқот ишларига, илмий тўғаракларга ва муаллифлик жамоаларига жалб қилишни уюштириш; иктидорли талабаларни илмий мақолаларни чоп этишга ҳамда уларнинг илмий ишлари ва илмий ишланмаларини амалиётга жорий этишга кўмаклашиш; иктидорли талабаларни республика ва халқаро миқёсда ўтказиладиган илмий анжуманларда иштирок этишини таъминлаш ҳамда хорижий давлатларга ўқишга ва стажировкага юборишни ташкил этиш; иктидорли талабалар сафидан Ўзбекистон Республикаси Давлат стипендияларига номзодларни махсус тайёрлаш; иктидорли талабаларни илм ва фан арбоблари, ишлаб чиқариш корхоналарининг раҳбарлари ва йирик мутахисислари билан учрашувларни ташкил этиш; иктидорли талабалар учун ихтисослик бўйича касб ўйинларини ташкил этиш; иктидорли талабалар ўртасида мунтазам равишда социологик тадқиқотларни ўтказиб туриш; маркетинг тадқиқотлари, буюртмачилар талабаларини чуқур ўрганиш ва ташкил қилаётган таълим хизматларин банки асосида иктидорли талабаларга

бозор конъюктурасини белгиловчи фанларни танлашда ёрдам кўр-сатиш; замонавий ахборот тизимидан фойдаланишга шарт-шароитлар яратиш.

Олий ўқув юртларида "Иктидорли талабалар билан ишлаш бўлими" ташкил этилади ва унинг раҳбарларини илмий даража ва унвонга бўлган психолог ёки педпгоглар сафидан тайинланади.

3. Талабалар олимпиадаси

Талабалар олимпиадаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 10.01.2001 й 3 буйруғига 1-илова сифатида тасдиқланган "Ўзбекистон Республикаси олий ўқув юртлари талабалари олимпиадаси НИЗОМи асосида ўтказилади. Республика талабалар олимпиадаси талабаланинг олий таълим дастуридаги фанлардан олган билим кўникмаларни бўлажак мутахассисларнинг касбий тайёргарлигини ошириш, иктидорли ва истедодли ёшларни кадрлар тайёлаш миллий дастурида кўрсатилган вазифалар асосида мақсадли тайёрлаш бўйича оммавий равишда ўтказиладиган интеллектуал мусобақалардир. Республика олимпиадаси "Муסיқа назарияси ва тарихи"дан иборат: Касбий фан танлови- келажакдаги касб фаолияти учун зарур бўлган билим, малака, ва кўникмаларлар тизимини шакллантирувчи ихтисослик фанлар мажмуасини ўрганган юқори курс талабаларининг мусобақаларидир. Республика талабалар олимпиадаси ташкил этиш ва ўтказишда биринчи босқич ОЎЮларига услубий ёрдамни мутасадди ОЎЮлари таъминлайди. Биринчи босқич ўтказиш учун ушбу низом асосида хар бир ўқув юртида ташкилий кўмита тузилади ва унинг раҳбари этиб олий ўқув юрти ректори тайинланади. Ташкилий кўмита олий ўқув юрти берадиган билимларга асосланиб, олимпиада ни ўтказиш муддатларини белгилайди, топшириқларни тайёрлашни ва баҳолашни назорат қилади. 2-босқич ОЎМТВ томонидан тасдиқланган мутасадди олий ўқув юртларида ўтказилади. Уларни самарали ўтказиш мақсадида мутасадди олий ўқув юрти ректори раҳбарлигида ташкилий кўмитта тузилади. Унинг таркибига ҳакамлар, Адолат Хайати ва Фанлар комиссияси киради.

Республика талабалар олимпиадаси жорий йил давомида икки босқичда ўтказилади. Биринчи босқич хар бир ОЎЮларида феврал ойида ўтказилади. 2-босқич мутасадди ОЎЮларида апрелдан-5май кунларида ўтказилади.

Биринчи босқич ўтгандан сўнг олий ўқув юрти Ташкилий кўмитаси ҳисобот тайёрлайди. Ушбу ҳисоботда иккинчи босқичда иштирок этувчи талабалар рўйхати ф.и;о., курси кўрсатилган ҳолда Низомнинг 2,3-иловалари бўйича 20 мартгача Олий ва Ўрта махсус мактаб муаммолари институтига такдим қилиниши шарт. Биринчи босқич ғолиблари рўйхати - Олий ва ўрта махсус мактаб муаммолари институтининг "иктидорли талабалар" маълумотлар банкида умумлаштирилади. Ушбу маълумотлар асосида

мониторинг олиб борилиб, талабаларнинг иккинчи турга катнашиши расмийлаштирилади. Биринчи босқич маълумотларини муддатда етказмаган олий ўқув юртининг талабалари иккинчи босқичда катнашишдан маҳрум қилинади. Биринчи босқичда 1,2,3-ўринларни эгаллаган талабалар олимпиаданинг иккинчи босқичида иштирок этиш ҳуқуқини оладилар. Улар иштирокида ташкил этилган командалар - иккинчи босқичда катнашадилар. Иккинчи босқични ўтказиш тадбирлари мутасадди олий ўқув юртларида тузилган Ташкилий кўмиталар томонидан амалга оширилади.

4. Фан илмий тўғараклари

Иқтидорли талабалар билан ишлашни сифатли ташкил этиш мақсадида институт, факультет ва кафедраларда қуйидаги иш қўғозларини юритиш тавсия этилади; иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлимининг Низоми; иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлимининг иш режаси; йиллик ҳисоботлар; талабаларга оид ректорнинг буйруқлари; факультет, кафедралар бўйича иқтидорли талабалар рўйхати; мураббийларнинг иқтидорли талабалар бўйича берган тавсиялари ва унта илова этилган ҳужжатлар ва фотосуратлар; конференция, олимпиада, танлов, викторина ўтказилишига оид ҳужжатлар; иқтидорли талабаларни излаш ва уларни мақсадли тайёрлашга тегишли Ўзбекистон Республикаси Президент Фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг буйруқлари ва Хайъат қарорлари; хат ва аризаларни кайд этиш.

Ҳар бир фан ва ижодий тўғарак ички низоми ишлаб чиқилади, йиллик иш режалари тузилади ва фаолияти даврий равишда назорат қилинади.

5. Талабалар ИТИларига раҳбарлик қилиш

Иқтидорли талабалар кафедралар, деканатлар томонидан тақдим этилган рўйхат асосида улар билан индивидуал суҳбат ўтказиш орқали белгиланади. Талабаларнинг келажакда ҳар томонлама етук инсон ва малакали мутахассис бўлиб шаклланишига интилишлари, етук сиёсий билимга ва дунёкарашга, мустақил фикрлаш қобилиятига эга бўлган, чет тилларини ва компьютер технологиясини ўзлаштирганлиги, интилувчанлиги ва келажакда илмий иш қилишга мойиллиги инобатга олинади. *

Олий ўқув, юртларида иқтидорли талабаларни излаш ўқишнинг дастлабки кунларидан ва касбга йўналтириш ишларини олиб бориш жараёнида амалга оширилади. Иқтидорли талабалар, бошланғич билимлар ҳисобга олган ҳолда, психологик ва педагогик тестлар ўтказиш орқали қобилиятнинг ривожланганлик даражасига қараб аниқланади. Аниқданган иқтидорли талабани мақсадли тайёрлаш қуйидаги ўқув-ижодий, тарбиявий масалалар ва йўналишлардан иборат: - кенгайтирилган ўқув режаси бўйича ўқиш ва қўшимча малакага эга бўлиш (танланган йўналиш бўйича: чет

тилидан таржимон, мақсадли дастур бўйича яқка тартибда (индивидуал) ўқитиш; - чуқурлаштирилган дастур бўйича ўқитиш.

Рахбарлик “Устоз шогирд” тизими орқали амалга оширилади.

6. Хулоса

Иқтидорли талабалар билан ишлаш ҳар бир профессор – ўқитувчи фаолиятини асосий қисми ҳисобланиши шарт.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Муסיқа таълими йўналиши бакалаврларини тайёрлашда мустақил таълимнинг аҳамияти // Мактаб ва ҳаёт. –Тошкент, 2004. -№ 1. -Б. 18-20.
2. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Муסיқа таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этиш. Методик қўлланма. -Т.: ТДПУ, 2006. - 46 б.
3. Муслимов Н.А., Шарипов Ш.С., Қўйсинов О.А. Ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим интеграцияси. Методик қўлланма.-Т.:Низомий номидаги ТДПУ. 2006. -47б.
- 4 А.Джўраев. Оtm профессор-ўқитувчиларининг илмий салоҳиятлари бўйича малакасини ошириш учун маърузалар матни(1-босқич учун) Тошкент 2009.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-Амалий машғулот: Муסיқа фанларини ўқитиш методикасини педагогик принциплар тизими ва ўзига хос хусусиятлари.

Машғулотнинг бориши:

1. Яккановозлик, жўрнавозлик ва жўрсозликларни ютуқ ва камчиликларни ифодаланг.
2. Муסיқа тинглашни қоидагаларини ифодаланг.

1-Топширик. Яккановозлик, жўрнавозлик ва жўрсозликларни ютуқ ва камчиликларни ифодаланг.

«Бумеранг» технологияси.

«Бумеранг» техногия бир машғулот давомида ўқув материални чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмун ва ҳарактерга (моммоли, муозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга яроқли бўлиб ўз ичига оғзаки ва ёзма иш шакиллари қамираб олади ҳамда бир машғулот давомида ҳар бир иштирокчининг турли топшириқларини бажаришини, навбат билан ўқувчи ёки ўқитувчи ролида бўлиши керакли баллни тўплашга имконият беради.

«Бумеранг» технологияси танқидий фикрлаш мантиқни шакиллантиришга имконият яратади; хотирани, ғояларни фикрларни, далилларни ёзма ва оғзаки шакилларда баён қилиш кўникмаларни ривожлантиради.

- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- муомилалик;
- хушфеллик;
- кўникувчанлик;
- ўзгалар фикрига ҳурмат;
- фаоллик;
- раҳбарлик сифатларини шакиллантириш;
- ишга ижодий ёндошиш;
- ўз фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш;
- ўзини ҳолис баҳолаш.

1-топширик. Ушбу расмда берилган Яккановозни, жўрнавозни ва жўрсозни топинг.(1-расм)

Якка навоз	

Жўр навоз	

Жўрсоз	

1-расм 2-расм

Танланган жавобни карточкаларда тасвирланган расм ёнидаги бўш катакчага жойлаштиринг. (2-расм)

Тўлдирилган карточкалар доскага илиниб қўйилади.

Ҳар бир гуруҳдан вакил чиқиб мавзунини тушунтириб беради.

Ҳар бир карточкалардаги гуруҳ жавоблари таҳлил қилинади ва хулоса келтирилади.

1-Топшириқ. Мусиқа тинглашни қоидагаларини ифодаланг.

Тинглаш маданияти:

Сиз ҳаётда жуда кўп мусиқа тинглайсиз:

Радио-телевидение орқали. театр ва концертларда. кино лавҳаларида, мактабда ва уйда. Мусиқа янграйди. Халқ ўз ҳаётини кўшиқда, мусиқий оҳангда, рақсда ифода этади. Кўп мусиқаларни композиторлар яратадилар.

Улар кўшиқлар, куйлар, опера, балетлар, хор ва оркестр учун асарлардир.

Мусиқа тинглашни билиш зарурдир. Бунинг учун қуйидаги қоидагаларга риоя этиш жуда зарурдир.

1. Мусиқани диққат билан тинчликда тингла.
2. Тўғри ва қулай ўтир.

3. Шовқин қилманг, гаплашманг, дўстларингизга мусиқа тинглашга халақит берманг.

4. Мусиқа тўхтаганида қалбингдаги мусиқани тинглаб ва ўйлаб кўринг.

Мусиқа сизда қандай таасурот қолдирди?

Мусиқа тинглаганда кўз олдингизга нима келди?

Композитор ушбу мусиқа орқали нима демоқчи?

Мусиқа қандай ўзгарди?

Ким уни ижро этди? (яккаовозми? жўрнавоз-ликми? Жўрсозликми? оркестрми? ва бошқалар.)

5. Диққат билан ўқитувчини саволини эшит, ўз таасуротларинг хақида гапириб бер, мусиқа хақида фикр юрит, асар хақидаги суҳбатда қатнаш.

6. Уйда мусиқа тинглаш.

2- амалий машғулот. Мусиқа фанларни ўқитишда хорижий мамлакатлар тажрибалари.

1-топшириқ. Мусиқа таълим жараёнининг қонуниятларини изоҳлаб беринг.

2-топшириқ. Касбий таълимнинг ташкил этиш шакл, метод ва воситаларини тоифалаш жадвалида изоҳланг.

ТОИФАЛАШ ЖАДВАЛИ

Тоифа-хусусият ва муносабатларни муҳимлигини намоён қилувчи (умумий) аломат.

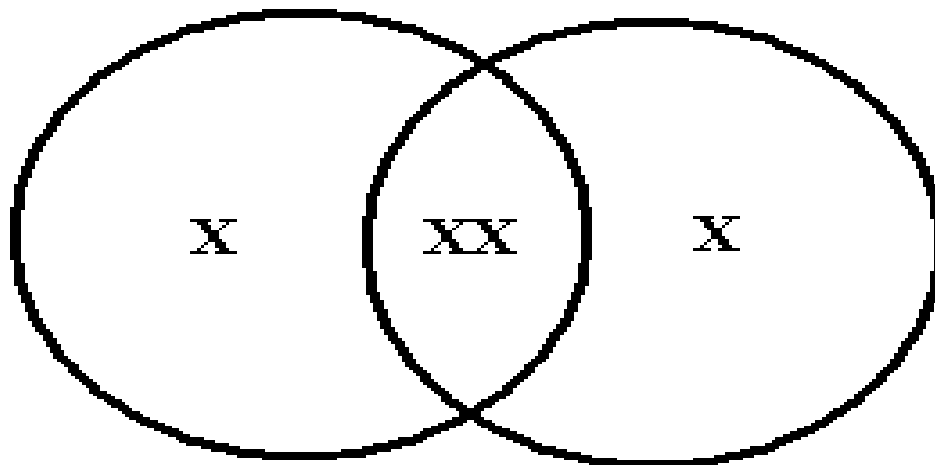
Ажратилган аломатлар асосида олинган маълумотларни бирлаштиришни таъминлайди.

Тизимли фикрлаш, маълумотларни тузилмага келтириш, тизимлаштириш кўникмаларини ривожлантиради.

Шакллар	Методлар	Воситалар

1-топширик.

1. Муסיқа таълим йўналиши бўйича АҚШ ва Англия таълим тизимини “Венн” диаграммасида ифодаланг.
2. Касбий таълим йўналиши бўйича Франция ва Корея таълим тизимини “Венн” диаграммасида ифодаланг.

2-топширик.

1. Муסיқа таълим бўйича ривожланган Норвегия, Туркия ва Дания мамлакатларидаги илғор тажрибаларни таҳлил қилинг ва Т-жадвалида изоҳланг.

Асосий фарқлар	
Ижобий	Салбий

3-Амалий топширик. Муסיқа таълими фанларини ўқитишда инновацион технологиялар асосида маъруза, семинар ва амалий машғулотларини лойиҳалаш. Муסיқа таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.

НАЗАРИЙ ДАРС ВА АМАЛИЙ МАШЎУЛОТЛАРНИ
РЕЖАЛАШТИРИШ БОСҚИЧЛАРИ

Муסיқа таълими фанида **назарий дарс**- режали ташкиллаштирилган, аниқ мақсадга қаратилган ва таълим берувчи томонидан бошқариб туриладиган таълим ва тарбия жараёнидир. Бу жараёнда маълум бир махсус соҳа бўйича назарий билимлар тизимли равишда таълим олувчиларга етказилади. Бу жараёнда таълим берувчи назарий билимларни амалиётда қўллаш йўллари билан таништиради.

Назарий дарс асосан махсус жиҳозланган синфхоналарда ўтказилади. Бу синфхоналарда турли техник воситалар ишлатилиши мумкин.

Амалий машғулот - аниқ мақсадга қаратилган ва таълим берувчи томонидан бошқариб туриладиган, аниқ бир топширикни бажариш учун керакли назарий дарсда олинган махсус билимлар асосида малака ва кўникмалар шакллантириш мақсадида олиб бориладиган режали дидактик ҳаракатга айтилади.

Амалий машғулот касб-ҳунар таълимининг таркибий қисми бўлиб, ўқув устахоналарида, лабораторияларда, ўқув полигонларида иш ўрнида жойлашган реал воситалардан фойдаланилган ҳолда ўтказилади.

Касб-ҳунар таълими тизимининг хусусияти шуки, назария ва амалиёт бир биридан алоҳида, яъни назарий таълим ўқув аудиторияда, амалий машғулотлар устахона ва лабораторияларда амалга оширилади. Назарий дарсда керакли махсус билимлар амалий дарсга нисбатан илгарирок берилиши таъминланиши керак. Амалий машғулотларда таълим берувчи иш ўрнида фақат иш топшириқларига тегишли қўшимча билимларни бериши керак. Агарда амалий машғулотларда таълим берувчи таълим олувчиларнинг дастлабки билимларида камчиликлар борлигини аниқласа, у керакли назарий билимларни беради.

Дарсни режалаштириш - кутилаётган ўқув натижаларига эришиш мақсадида ўқув жараёнига тайёргарлик кўриш: таълим методларини танлаш, тарқатма материаллар ва ўқув-дидактик воситалар тайёрлаш.

Барча имкониятларни инобатга олган ҳолда, бир марта тузилган режада ўзгаришлар бўлмаслигига ҳаракат қилиш керак. Таълим берувчи учун режалаштириш ўқув жараёнини бошқаришда хатоларга йўл қўймаслик деганидир. Таълим олувчи учун режалаштириш, у бўлажак ўқув жараёни тўғрисида ва таълимдан нималарни кутиши мумкинлиги ҳақидаги аниқ тасаввурга эга бўлиши деганидир.

Назарий дарс ва амалий машғулотларни режалаштириш қуйидаги даражаларда амалга оширилиши мумкин:

- бутунтаълимдавидаражасида;
- бирўқувийлидаражасида;
- бир семестр даражасида;

- бир ой даражасида;
- бирҳафтадаражасида;
- бир кун даражасида;
- назарий дарсинг бир соати даражасида.

Кўпинча ҳар хил вақт даражалари учун мўлжалланган режалар бир вақтнинг ўзида қўлланади.

Мақсадлар ва мазмунларни режалаштириш одатда махсус бир соҳа бўйича бўлади ва уни таълим берувчининг ўзи тузади. Бунинг учун танланган махсус соҳа бир неча мавзуларга ёки материал соҳаларига бўлинади. Сўнг методлар ва шароитлар режалаштирилади.

Бу муносабатда эътиборингизни «Таълим берувчининг дидактик ҳатти-ҳаракатлари» моделига қаратмоқчимиз(1.1-чизма).

1.1-чизма. Таълим берувчининг дидактик ҳатти-ҳаракатлари

Юқорида тасвирланган таълим берувчининг дидактик ҳатти-ҳаракатлари модели бир махсус соҳани режалаштириш мақсадида қўлланиши мумкин.

Назарий дарс ва амалий машғулотларни тўғри режалаштириш учун, таълим берувчи ўзининг вазиятидан бошлаши лозим, яъни «Мавзуни илм-фаннинг энг сўнгги замонавий талабларига мувофиқ ўргата оламани ёки бунинг учун мен яна алоҳида тайёрланишим керакми?» ҳамда «Бирор ишлаб чиқарилган назарий дарс режаси ёки амалий машғулотларнинг режаси борми?» деган саволга жавоб бериши керак.

Бундан кейин, таълим берувчи таълим олувчиларнинг дастлабки билим ва кўникмаларини аниқлаб олиши лозим.

Бунинг учун қуйидаги асосий саволлар қўйилиши лозим:

- Назарий дарс ёки амалий машғулотларни ўтказиш учун таълим олувчиларнинг дастлабки билимлари қай даражада?

- Назарий дарс ва амалий машғулотларни ўтказиш учун қандай шарт-шароитлар мавжуд?

- Қандай ўқув мазмунлар ўргатилиши кўзда тутилмоқда?

Режалаштириш учун юқоридаги саволларни ўрганиб чиқиш – назарий дарс ва амалий машғулотнинг бошқа барча тайёрлаш ҳаракатларига асосдир. Бу тушунчалар ва саволлар ўртасидаги боғлиқликни қуйида кўрсатилган омиллар аниқ кўрсатади.

Мақсадлар: Нима учун ?

Ҳар бир назарий дарс ва ҳар бир амалий машғулот олдиндан белгиланган мақсадларга риоя қилиши лозим. Одатда ўқув дастури асосида белгилашимиз мумкин бўлган аниқ бир мақсадга эришилиши лозим. Мақсадлар ёзма равишда назарий дарс режасига киритилади ва мақсад эришилган-эришилмаганлиги тест ва топшириқлар ёрдамида текширилади ва мустаҳкамланади.

Мазмунлар: Нима ?

Белгиланган ўқув мақсадларга мувофиқ равишда билимлар соҳанинг мазмуни (шу жумладан кўникмалар ва ўзини тутиш тарзлари) белгиланади. Бу мазмунлар бир томондан керакли дастлабки билимларни (назарий дарс мазмунини) ва бошқа томондан топшириқларни бажариш учун керакли махсус билимларни (амалий машғулот мазмунини) инobatга олиши керак.

Метод: Қай тарзда ?

Агар мақсадлар ва мазмунлар аниқ бўлса, айнан шундай методлар танлаб олиниши кераки, улар шу мақсад ва мазмунларни ўлчанадиган натижаларга айлантира олишлари лозим. Бу муносабатда “анъанавий” ва “интерфаолметодлар” деб аталган методлар таълим берувчи томонидан танлаб олинади ва қўлланади.

Шароитлар: Нималар ёрдамида ?

Шароитлар деганда, биринчи навбатда моддий-техникшарт-шароитлар тушунилади. Бир томондан, моддий-техник шароитлар, яъни бинолар, синфхоналар, ўқув устахоналар, лабораториялар, уларнинг жиҳозланганлик даражаси, инструментлар, чиқим материалларнинг умумий ҳолати ва ҳоказо, чунки улар маълум сифат стандартларига жавоб бериши керак.

Бошқа томондан эса, ўқув воситалари тушунилади, чунки улар ўқув жараёндаги билимларни ўзлаштирилишига ёрдам беради. Ўқув мақсадларига мўлжалланган кўплаб ўқув воситалари мавжуд. Лекин гап воситаларнинг кўплигида эмас, балки муайян ўқув мақсадига эришиш учун маъқул келадиган воситаларни танлаб олишдадир.

Ташкиллаштириш: Бу қандай амалга оширилади?

Юқорида айтилган ҳамма нарсалар вақт омилини инобатга олган ҳолда ташкил қилиниши керак. Чунки ҳар бир назарий дарс ва ҳар бир амалий машғулот учун аниқ вақт меъёрлари бор ва айнан шу вақт доирасида ўқув мақсадларга эришиш лозим. Бунинг учун нафақат пухта режа, балки унумли ташкиллаштириш ҳам керак. Вақт даври, вақт давоми ва ўқув жойи – ташкиллаштириш жараёнида белгиланади. Ўргатиш ва ўрганишни ташкил қилишнинг хилма-хил имкониятлари мавжуд.

Натижалар: Мақсадга эришилдими?

Назарий дарс ёки амалий машғулотнинг охирида мақсадларга эришилган-эришилмаганлиги текширилиши керак. Бунинг учун баҳолаш воситалари, методлари ва мезонлари белгиланиши лозим. Бунинг имкониятлари – машқлар, оғзаки ва ёзма тестлар ҳамда имтиҳонлар. Улар таълим олувчиларнинг қобилиятлари, билим, кўникма ва малакаларини баҳолаш имкониятини яратади.

Ўқитиш ва ўқиш цикли- назарий дарс ва амалий машғулотларни режалаштириш омилларига асосланган бўлиб, назарий дарс ва амалий машғулотлар режалаштириш, амалга ошириш ҳамда хулоса чиқариш босқичларига тааллуқли дидактик ҳатти-ҳаракатларни тушунтиради (1.2-чизма).

1.2-чизма. Ўқитиш ва ўқиш цикли

Бу циклда назарий дарс ва амалий машғулот бир-биридан ажратилмайди.

1-босқич:

Назарий дарс ва амалий машғулотга нисбатан инобатга олиниши керак бўлган мавжуд вазият ва дастлабки шарт-шароитларни ўрганиш. Шу ўринда 3 хил таҳлил, яъни адресатлар (таълим олувчилар) таҳлили, шарт-шароитлар таҳлили ва махсус соҳа (мазмун) таҳлили амалга оширилиши лозим. Бу таҳлиллар одатда таълимнинг бошланишида, натижалари эса кейинроқ керак бўлади.

2-босқич:

Ўқув дастури асосида ўқув мақсадларни белгилаш ёки аниқлаш. Назарий дарс ва амалий машғулот учун махсус ўқув мақсадлар белгилаб олинади.

3-босқич:

Назарий дарс ёки амалий машғулот режасини тузиш. Бу режада барча мазмунлар, мавзулар, режалаштирилган методлар, танлаб олинган ўқув-дидактик материалларга мувофиқ ҳолда ўқув воситалар ҳамда умумий вақт тақсимооти акс этади.

Бу режада нафақат таълим берувчининг ҳатти-ҳаракатлари, балки таълим олувчиларнинг режалаштирилган ҳатти-ҳаракатлари ҳам кўрсатилса мақсадга мувофиқ бўлади.

4-босқич:

Ўқув-дидактик материалларни тайёрлаш, чунки улар амалга ошириш босқичининг асосий дастлабки шартларидан биридир. Агар тайёр материаллар бор бўлса, уларнинг орасидан тўғри келадиганлари танлаб олинади. Агар тайёр ўқув-дидактик материаллар ёки ўқув воситалар бўлмаса, улар ишлаб чиқарилиши керак. Одатда босма ўқув воситалар, масалан тарқатма материаллар, слайдлар ва топшириқ варақалари керак бўлади, уларга қўшимча равишда эса матнли ўқув адабиётлари ишлатилади. Худди шунга ўхшаб дарсдан олдин плакат лойиҳалари ва плакатларнинг ўзи ишлаб чиқилади.

5-босқич:

Режалаштириш ва ташкиллаштириш асосида **назарий дарс ва амалий машғулотни амалга ошириш (ўтказиш).** Бу дегани, барча ўқув воситалари билан жиҳозланган синфхона ҳамда, керак бўлса, устахонада жойлашган ўқув бурчаги ва вақт етарлича бўлиши керак.

6-босқич:

Назарий дарс ва амалий машғулот давомида ўзлаштирилган назарий билимларни баҳолаш. Бир томондан, бу – таълим олувчилар керакли билимларни ўзлаштириб олганликларининг назорати. Яъни «Таълим олувчилар мақсадга эришишдими?» деган саволга жавоб берилиши керак.

Бошқа томондан эса, таълим берувчи учун ўз-ўзини ҳамда ишининг сифати қандай бўлганлиги текшириш. Яъни «Мен олдимга қўйган мақсадларимга эришдимми?» деган саволга жавоб берилиши керак. Иккала ҳолда ҳам ўлчанадиган натижалар бўлиши муҳимдир

5-амалий машғулот. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Мусиқа таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш. (2 соат)

1-Топшириқ.

1. Саволларга қисқа жавоб беринг.

1. Таълим-тарбиянинг узвийлиги-
2. Таълим-тарбиянинг узлуксизлиги –
3. талабалар мустақил таълимини –
4. Мусиқа таълимда мустақил таълимини ташкил этиш шакли –

2-Топшириқ

1- Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлигини изоҳлаб беринг.

2- Касбий таълимда талабаларнинг мустақил таълимини ташкил этиш жараёнини ифодаланг.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

1-кейс. Педагогика бўйича яратилган адабиётларни ўрганиш шуни кўрсатдики, уларда “Таълим жараёни” тушунчасининг моҳияти турлича ёритилган.

Таълим жараёни – бу:

1. Ўқувчиларга билимларни бериб, уларда кўникма, малакаларни бериш орқали у ёки бу даражада уларнинг ўзлаштирилишини таъминлаш (ўқитиш)га қаратилган фаолият.

2. Ўқувчилар томонидан БКМнинг ўзлаштирилиши (ўқиши)ни таъминловчи жараёнини бошқаришга йўналтирилган ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолияти (чунки ўқитиш ва ўқитиш – таълимнинг ўзаро алоқадор ва ўзаро шартланган томонларидир).

3. Ўқитувчининг ўқувчилар томонидан БКМни онгли ва пухта ўзлаштирилишига йўналтирилиб, бу жараёнда билимларнинг мустаҳкамланиши, ақлий ва жисмоний меҳнат маданияти элементларини ўзлаштириш, дунёқарашни бойитиш ва ўқувчилар хулқ-атворининг шаклланишини таъминловчи раҳбарлиги ва ҳаракатларининг изчиллиги.

4. Ўқувчиларнинг ўқитувчи раҳбарлигида БКМни ўзлаштириш, қобилиятларини ривожлантириш ва дунёқарашларини шакллантиришга қаратилган фаол билиш фаолияти.

Саволлар:

1. Улардан қайси бири таълим жараёнининг моҳиятини тўла ёритади?

2. Фикрингизни қандай асослайсиз?

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

“Педагогика” фанига оид бир неча манбалар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.

2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.

3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.

4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.

5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.

2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.

3. Талаба (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.

4. Талаба (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.

5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштирокида муҳокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

1. Мазмунига кўра барча таърифлар ҳам таълим жараёнининг моҳиятини ёритишга хизмат қилади. Бирок, муайян фан ҳар бир категория бўйича ўзининг аниқ терминологиясига эга бўлиши, тушунчалар воқеа, ҳодиса ёки жараённинг умумий тавсифини, объект ва предметларга хос муҳим белгиларни ёритишга хизмат қилиши зарур.

2. Келтирилган таърифлар асосида тегишли жараёнга хос умумий тавсифлар негизида тушунчани қуйидагича шарҳлаш мақсадга мувофиқ: таълим жараёни – ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасида ташкил этилган ҳолда илмий билим, уларни амалиётда қўллаш кўникма, малакаларини ўзлаштиришга йўналтирилган педагогик жараён.

2-кейс. Биринчи синфда ўқиётган Дилшод шеърни ифодали ўқиб бергани учун “беш” баҳо олди. Ўқитувчи уни бунинг учун мақтади. Дилшод уйга қайтгач, шошганича, бу хабарни ойисига айтди. У, хатто, ўзи ёд олган шеърни ойисига ҳам ўқиб бермоқчи бўлди. Аммо, ойиси Дилшоднинг хабарини совуққонлик билан тинглади ва ўғлига қайрилаб ҳам қарамасдан деди:

- Беш олдингми? Жуда соз, баракалла, - энди овқат тайёрлашимга халақит бермагин-да, ўйнаб кел!

Дилшод тушлик ҳам қилмай кўчага чиқиб кетди.

Саволлар:

1. Вазиятни қандай баҳолайсиз?
2. Дилшоднинг онаси тарбиянинг қайси тамойилларига зид иш қилди?
3. Шу каби вазиятлар Дилшоднинг тарбиясига қандай таъсир ўтказди.

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

“Педагогика” ва “Психология”га оид адабиётлар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи тарбия тамойилларини аниқланг.
3. Аниқланган тарбия тамойиллари орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган, энг муҳим тамойил (ёки иккита тамойил)ни ажратинг.
4. Ана шу тамойил (тамойиллар) асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.
2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи тарбия тамойилларини аниқлайди.
3. Талаба (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) аниқланган тарбия тамойиллари орасидан муаммога барчасидан энг муҳим тамойил (ёки иккита тамойил)ни ажратиб олади.
4. Талаба (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) ечимни ажратиб олинган тарбия тамойили (иккита тамойил) асосида баён этади.
5. Ечим индивидуал , кичик гуруҳлар ёки жамоа иштирокида муҳокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

1. Ниҳоятда ёқимсиз вазият. Онаси Дилшоднинг мактабга қандай бориб келганлиги билан ҳам қизиқмади.
2. Дилшоднинг онаси тарбияда боланинг ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олиш, тарбия жараёнида рағбатлантириш тамойилларига зид иш қилди.
3. Шу каби вазиятлар Дилшоднинг тарбиясига салбий таъсир ўтказди, аста-секин унда кўрслик, бефарқлик, ўз-ўзини паст баҳолаш, ўзига ва атрофдагиларга ишонмаслик каби хислатлар шаклланади.

3-кейс. 1. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талабалар маънавиятини юксалтиришда самарали бўлган шаклларни аниқлаш.

2. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талабалар маънавиятини юксалтиришда самарали методларни танлаш.

3. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талабалар маънавиятини юксалтиришга хизмат қилувчи тарбия воситалари белгилаш.

Тингловчилар учун методик кўрсатмалар

1. Тегишли адабиётлардан шакл, метод ва восита тушунчалари қандай маъно англатишини ёдга олинг.

2. Оиланинг тарбиявий имкониятлари ва шахс маънавиятини шакллантириш жараёнларининг моҳиятини чуқур ўрганинг.

3. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талабалар маънавиятини юксалтиришда самарали бўлган шакл, метод ва воситалар аниқланг.

4. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талабалар маънавиятини юксалтиришда самарали бўлган шакл, метод ва воситаларини тизимлаштиринг.

5. “Кўзгазма” методи ёрдамида оила тарбиясининг талабалар маънавиятини юксалтиришдаги самарали шакл, метод ва воситалари асосида плакат ишланг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.

2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.

3. Талаба (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.

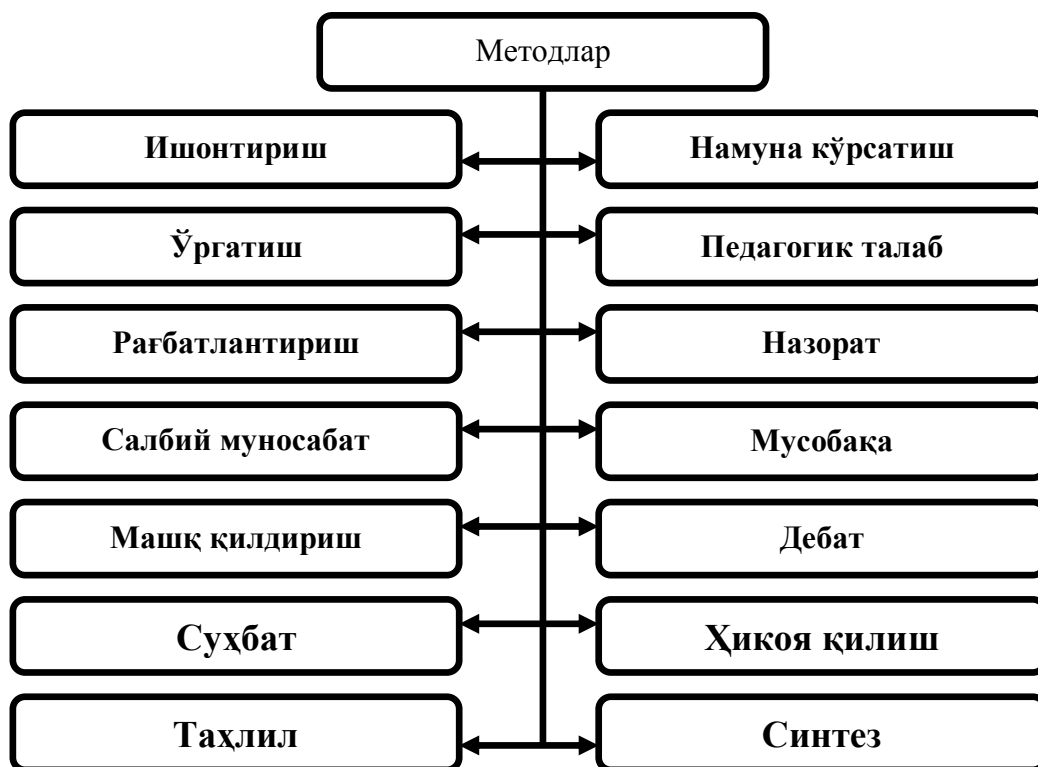
4. Талаба (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.

5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштирокида муҳокама қилинади.

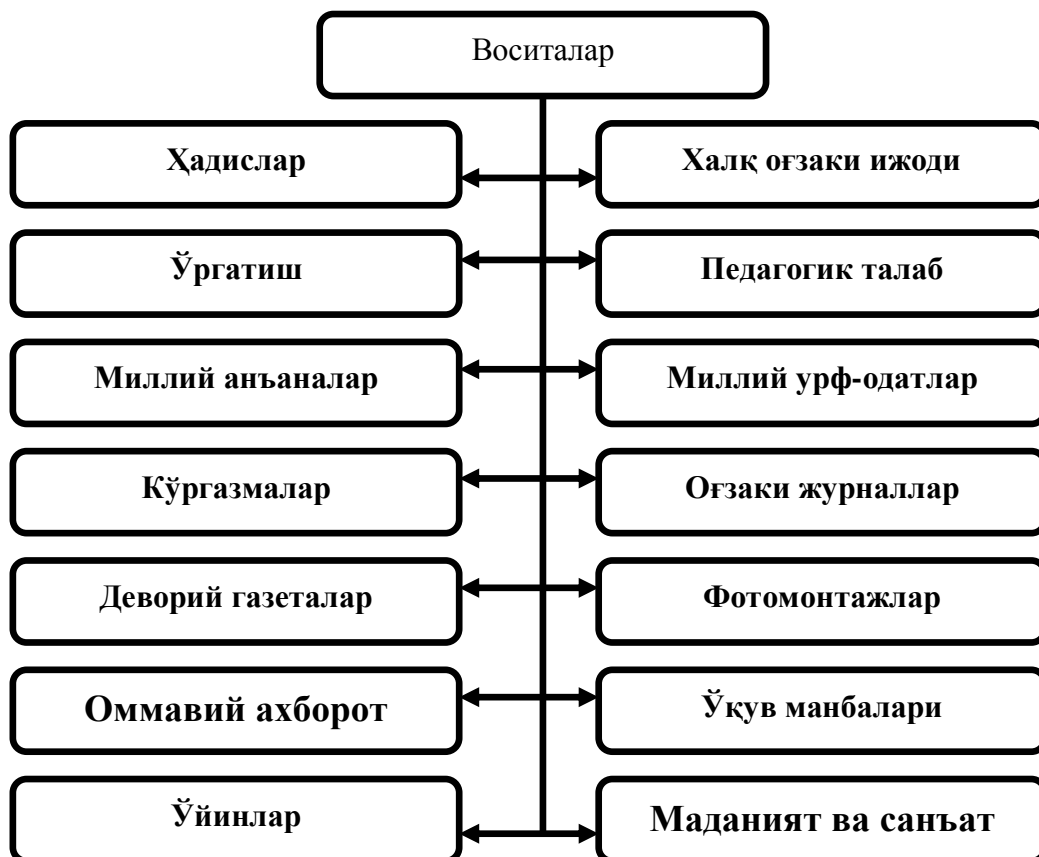
Ўқитувчининг ечими
1-топшириқ бўйича

2-топширик бўйича

3-топширик бўйича

VI. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Созандалик	Маълум бир созни (рубоб, танбур, дойра, най ва х.к) мукаммал эгаллаган, ҳам жўрнавоз, солист ва жамоавий ижроларда қатнашиб, мумтоз санъатни тарғиботчисидир.	This is player of Uzbek national instruments like rubob, tanbur, doyra, nay and ets. He can play with solists, he solo player and play with other instruments.
Анъанавий ижрочилик	Миллий мусикаларимизни асосини ўрганувчи соҳа	Traditional performing arts learning basic of nationale music of Uzbekistan.
Воҳага мансуб жанрлар	Катта ашула Фарғона-Тошкент воҳаси, Мавригий ва Бухорча Самарқанд-Бухоро воҳаси, Суворийлар Хоразм воҳаси. Бундан ташқари дostonчилик, жировчилик, ҳалфачилик, яллачилик, лапарчилик ва бошқалар.	Janrs from Fergana-Tashkent Katta ashula (Big song), from Samarkand and Bukhara Mavrigi and Bukhorcha, from Khorezm Suvoriy and also janrs like doston (play epos), jirov (play epos an another stile), khalfa (womans epos players), yalla (melodies for the dans), lapar (sing a song in competition) and ets.
Уч воҳа мақоми	Булар Хоразм мақомлари, Шашмақом ва Фарғона-Тошкент мақом йўллариدير.	That is Khorezm's makom, Shashmakom and Fergana-Tashken's makom ways.
Устоз-шогирд тизими	Устоз шогирд тизими анъанавий ижрочилик соҳасида энг сермахсул дарс бериш услуги.	From teacher to student systems effect way for learning traditionale performing arts.
Мукаммал ижро	Барча жиҳатлари тўлиқ, чиройли, беҳато ижро мукаммал ҳисобланади.	All parameters is full and beutefull plays is the original perform.
Номукаммал ижро	Камчиликлари мавжуд бўлган ижро номукаммал ижро дейилади.	Perfom with the mistakes we call unoriginal perform.
Ижрочилик мактаблари	Маълум бир устоз ижрочи томонидан яратилган ижро	Performing schools belded from one of masters. Now

	мактаби дейилади. Ҳозирги кунда бундай мактабларнинг жуда кўп намуналари мавжуд.	in our contry many of performing schools
Инновация	янгилишни, ўзгаришни амалга жорий этиш жараёни ва фаолияти (инглизча инновация – киритилган янгилик, ихтиро). Илмий техника ютуқлари ва илғор тажрибаларга асосланган техника, технология, бошқарув ва меҳнатни ташкил этиш каби соҳалардаги янгиликлар, шунингдек, уларнинг турли соҳалари ва доираларда қўлланишини акс эттиради.	Innovation is the creation of better or more effective products, processes, services, technologies, or ideas that are accepted by markets, governments, and society. Innovation differs from invention in that innovation refers to the use of a new idea or method, whereas invention refers more directly to the creation of the idea or method itself.
Технология	юнонча сўз – «техно» - санъат ва «логос» - ўрганиш. Материаллар ёки ярим фабрикатларни олиш, ишлов бериши ва қайта ишлаш усуллари ишлаб чиқувчи ва такомиллаштирувчи илмий фандир. Муайян ишлаб чиқариш соҳасидаги усуллар ва жараёнлар мажмуаси. Информатикада турли туман ахборот технологиялари ишлатилади, биринчи навбатда, компьютер технологиялари	Is the making, usage and knowledge of tools, techniques, crafts, systems or methods of organization in order to solve a problem or serve some purpose. The word technology comes from greek τεχνολογία (technología); from τέχνη (téchnē), meaning "art, skill, craft", and -λογία (-logía), meaning "study of -"
Метод	юнонча сўздан олинган бўлиб, “metodos” - бирор нарсага йўл маъносини англатади. Метод-тарихий тадқиқотлар жараёнида аниқ мақсадга олиб борувчи усуллар ва жараёнлар йиғиндисидан иборат.	a method is a associated with. Methods define the behavior to be exhibited by instances of the associated class at program runtime. Methods have the special property that at runtime,

		they have access to data stored in an instance of the class they are associated with and are thereby able to control the state of the instance. The association between class and method is called binding. A method associated with a class is said to be bound to the class.
Ахборот Технологиялари	ахборотни йиғиш, сақлаш, узатиш, ўзгартириш, қайта ишлаш усул ва воситалари йиғиндисидан иборат	Practical part of scientific area of computer science representing set of means, ways, methods of the automated tax, processing, storage, transfer, use, production of the information for reception certain (determined), obviously expected, results.
Ҳамкорликда Ўқитиш	Машғулотлар жараёнида талабалар билан ахборот, шахсий ва касбий тажрибаларни алмашишасосидаги гуруҳий ўқитиш шакли	Information sharing, personal and professional experiences among the students in the process of group face-to-face classes
Дарс ишланмаси Lesson planning	Таълимий мазмунга эга лойиҳа ва ўқитувчи томонидан тузилиши мажбурий бўлган хужжат	An obligatory document completed by a teacher and a project that has educational essence
Драматик ўйинлар	Психологик ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал қилишга йўналтирилган ўйинлар	Games intended for solving psychologic and social issues
Инновацион таълим Innovative education	Талабада янги ғоя, меъёр, қоидаларни яратиш, ўзга шахслар томонидан яратилган илғор ғоялар, меъёр, қоидаларни табиий қабул қилишга оид сифатлар,	Education that allows to develop skills and qualities of a student

	малакаларни шакллантириш имкониятини яратадиган таълим	
Интерфаол таълим Interactive aducation	Талабаларнинг билим, кўникма, малака ва муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлидаги ўзаро харакатини ташкил этишга асосланувчи таълим	The education based on organization of interaction in mastering by students certain moral qualities, skills and knodlegde
“Кейс-стади” технологияси “case study” technology	Муаммоли вазият; талабаларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиладиган технология	A technology that forms skills in earching for proper variants by analizing created or authentic dilemma (problematic situation) or problems
Муаммоли вазият Dilemma	Талабаларнинг маълум топшириқларни бажариш (масалани ечиш, саволга жавоб топиш) жараёнида юзага келган зиддиятни англаши билан боғлиқ руҳий ҳолати бўлиб, у ҳал этилаётган масала билан боғлиқ янги билимларни излашни тақозо этади	It is a psychological state of a student that is related with tension that occurs during a process of accomplishing the assignments, and it requires to master skills, knowledge for successful and effective accomplishment
Муаммоли маъруза A problem lecture	Ўқитувчи томонидан талабани муаммоли вазият, муаммоли масалани ҳал этишга йўналтириш орқали унда билиш фаоллиятини оширишга йўналтирилган маъруза	A lecture aimed at increasing students’ study activity in solving an issue or dilemma
Муаммоли таълим технологиялари Problem education technologies	талабаларда ижодий изланиш, кичик тадқиқотларни амалга ошириш, муайян фаразларни илгари суриш, натижаларни асослаш, маълум хулосаларга келиш каби кўникма ва малакаларни шакллантиришга	The technologies that develop students’ competence and skills in carrying out creative researches, promoting certain theories, reasoning the results, coming to some

	хизмат қиладиган таълим технологиялари	conclusions
Мустақил таълим Independent learning	ОТМ талабаларида педагог раҳбарлиги ва назорати остида ўқув ҳамда мутахассислик фанлари бўйича маъруза, семинар ва амалий машғулотларида эгалланган БКМни мустаҳкамлаш, бойитиш, улар томонидан янги БКМни мустақил ўзлаштирилишини таъминлаш, уларни касбий фаолиятни мустақил ташкил эта олишга тайёрлашга йўналтирилган таълим	education aimed at preparing the students of higher educational institutions for independent organization of professional activity, self-mastering and improving skills and competence obtained in lectures, seminars and practical lessons on specialized study subjects under the supervision and control of pedagogs
Таълим жараёнини лойиҳалаштириш Projecting the educational process	Ўқитувчи томонидан талабанинг муаммони излаш, уни ҳал этиш бўйича фаолиятни режалаштириш ва ташкиллаштиришдан то оммавий баҳолашгача бўлган мустақил ҳаракат қилишини таъминловчи махсус ташкил этилган мақсадли ўқув фаолияти	A targeted educational activity organized in order to develop students' skills in carrying out independent actions to plan and organize activities and its assessment
Таълим тизимини модернизациялаш Modernization of educational system	Жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий ва маданий эҳтиёжларини, жамият ва давлатнинг малакали кадрларга, шахснинг эса сифатли таълим олиш бўлган талабини қондириш йўлида узлуксиз таълим тизимини барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида мавжуд механизмнинг қайта ишлаб чиқилиши ёки такомиллаштирилиши	Improving or developing an existing mechanism in order to provide sustainable development of continuous educational system that meets students' needs and interests as well as society's social, economic and cultural and country's skilled personal needs

Технологик харита Technological map	Таълим жараёни бажарувчи ёки маълум объектга техник хизмат кўрсатувчи педагогларга тақдим этиладиган барча зарур маълумотлар, кўрсатмаларни ўз ичига олган ҳужжат	A document that comprises all necessary information that is represented to pedagogues that lead educational process or those who carry out technical services to a certain object
Шахсга йўналтирилган таълим Student-centered education	Талабанинг фикрлаш ва ҳаракат стратегиясини инобатга олган ҳолда унинг шахси, ўзига хос хусусиятлари, қобилиятини ривожлантиришга йўналтирилган таълим	Education aimed at developing particular characteristics and abilities and personality of a student by considering his thinking and action strategies
Ўқув топшириқлари Study assignments	Ўрганилаётган мавзу бўйича талабалар томонидан ўзлаштирилган билим, кўникма ва малакалар даражасини аниқлашга хизмат қиладиган таълимий вазифалар йиғиндиси	A set of learning assignments that allows to identify the level of knowledge, skills and competence of students on a certain subject

VII. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат.– Т.: Молия, 2003. – 192 б.
2. Арипов М. Интернет ва электрон почта асослари.- Т.; 2000. – 218 б.
3. Баркалов С.А. Системный анализ и принятие решений.– Воронеж: НПЦ ВГУ, 2010. 662с.
4. Innovative Methods of Teaching Dr. Damodharan V. S. ACCA, AICWA and Mr. Rengarajan.V AICWA.
5. The Importance of Music. A National plan for Music education.
6. Tertiary Music education in Australia. TASK FORCE REPORT September 2011
7. The future of music making and music education in a transformative digital world UNESCO Observatory, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne refereed e-journal Vol 2. Issue 2. December 2011
8. Васильева А. Организационные принципы работы детского хора//Вопросы методики преподавания музыкальных дисциплин. -Т., 1991
9. Воспитание музыкой. Москва.: «Просвещение», 1991 г.
10. Музыкальная психология: Учебное пособие. / автор сост. Кадиоров Р.Г., -Т.: Музыка, 2005.
11. Орипова Р. Усмирларда миллий ғоя тушунчаларини шакллантириш (мактабдан ташқари муассасалардаги музикий тўгараклар мисолида). -Т., 2007,
12. Соипова Д. музикий-назарий билимларни ўзлаштириш жараёнида ўқувчи шахсини шакллантириш. П.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс.13.00.01.), 2006 й.
13. Соипова Д. музикий-назарий билимларни ўзлаштириш жараёнини такомиллаштириш. -Т.:Фан ва технологиялар нашриёти, 2005 й.
14. Соипова Д Муסיқа ўқитиш назарияси ва методикаси -Т.2009 ЎзДК
15. Шарипова Г.Муסיқа ўқитиш методикаси -Т. Турон -Истиқбол 2008
16. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). -Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. – 180 б.
17. Норенков И.П., Зимин А.М. Информационные технологии образования. Учебное пособие.М.: Изд. МГТУ им. Н.Баумана.2002.-336с.
18. Каримова Д.А.Музикий педагогик маҳорат асослари -Т.Молия иқтисод 2008.

Электрон таълим ресурслари

1. <http://www.edu.uz> - Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги портали
2. <http://www.uzedu.uz> - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги веб сайти
3. <http://www.eduportal.uz> - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ахборот таълим портали
4. <http://www.multimedia.uz> - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузуридаги Мультимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш маркази сайти
5. <http://www.bimm.uz> - Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги Бош илмий-методик маркази сайти
6. <http://www.pedagog.uz> - Тошкент давлат педагогика университети веб сайти
7. <http://www.giu.uz> - Тошкент давлат педагогика университети ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази сайти
8. <http://www.ziyonet.uz>. - ахборот таълим портали
9. <http://www.natlib.uz> – Алишер Навоий номидаги миллий кутубхона веб сайти.